

ARCHIVES-LIBRARY
OF THE UKR. ORTHO. CHURCH U.S.A.
1922 P. O. BOX 596
BOUND BROOK, N. J.

ЗМІСТ.

ЮРІЙ ЛИПА:

Цар-Дівиця 193

ІВАН А. КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ:

Мрачним шляхом (містерія) 198

ХИМЕРА:

Fatamorgana 207

П. КАРМАНСЬКИЙ:

В лісах Парани 208

Великдень у Куритібі 209

ПРОСПЕР МЕРІМЕ:

Матео Фальконе 210

Р. КУПЧИНСЬКИЙ:

„Спека“ 221

ГЕРМАН ЗУДЕРМАН:

Литовські оповідання. I.

Подорож до Тільзіта (ко-

нець буде) 222

П. КАРМАНСЬКИЙ:

За шімароном 234

ДР. О. ГРИЦАЙ:

Ольга Кобилянська 235

М. КУРЧИНСЬКА:

Moréndo вечера 250

ІВ. КРЕВЕЦЬКИЙ:

Українська Академія Наук

у Київі (конець буде) 251

В. САДОВСЬКИЙ:

Господарська відбудова

України 258

Д. Д.

Шляхтич міщанином 264

О. В.

Пригадка 274

Бібліографія 277

Нові книжки 288

РІЧНИК XXI.

Т. LXXVII.

КНИЖКА VI.

ЗА ЖОВТЕНЬ.

ЛІТЕРАТУРНО-

НАУКОВИЙ

ВІСТНИК

ЛЬВІВ.

З друкарні Наукового Тов. ім. Шевченка.

Юрій Липа

Цар-Дівиця.

На мармуровім ганку над водою князь несліханої сили, невиданої вроди, нечуваної вдачі на престолі спочив, на затоку, вечірним полумям облитую, поглядаючи, мечем побренькуючи, берлом виграваючи.

На честь йому витрублено і в тулумбаси ударено, на втіху йому — турмами в танцю гордії панянки, на радість йому гусляр казки повідає, золотим словом вишиваючи:

— Десь-недесь
на широкім океані,
де вітри веселі і пяні,
де дорога шовкова, —
будь Богу слава з нашого слова! —
білий камінь леліє,
білий острів мріє,
білий палац ясніє розпросторившись.

Приплива туди Цар-Дівиця,
світлая, сніжна,
вродливо несказана.
Гляне — зорі сплютається,
море блиснуло,
Стане — камінь гнеться,
Сон-цвіти розвились,
А пісню заспіва, —
зострахнеться непокірний, як трава. —

Покликає князь на престолі:

— Буде мені Цар-Дівиця за дружину,
буде зо мною панувати!
Тільки як добути Цар-Дівицю,
світлую сніжницю,
вродливу несказаную?

— Не чув, не знаю, князю мій. —
— Не чули, не знаємо, князю наш, пане наш. —

Тоді князь несліханої сили, невиданої вроди, нечуваної вдачі бéрло під ноги мéче, меча ламає, на затоку, вечірним полумям облитую, зкоса поглядає.

Жовті вітрила дмуться, сині помости гнуться.

І пливуть рибарчики-молодчики, іскликаючись, веслами граючи, князя питуючи:

— Чи не треба тобі, князю,
білуги солодкої, сόма гострозубого,
щуки злой, барбуні малої,
камбали, паламид, усяких риб?

Волоки наші — повнії, самолови — вдалії,
верші — тіснії, ости — острії,
гаками багато зачеплено. —

— Ви, рибарчики-молодчики,
як добути Цар-Дівицю,
світлу, сніжну,
вродливу несказану? —

— Не чули, не знаємо, князю наш, пане наш. —

Сидить князь несліханої сили, невиданої вроди, нечуваної вдачі на затоку, вечірним полумям облитую, зкоса поглядає.

Зелені вітрила дмуться, червоні помости гнуться.

І пливуть купці світовії-молодії, в дзвони покликанчики бують, червонці рахують, замки пробують, на людий своїх покрикуючи, князя питуючи:

— Чи не треба тобі, князю,
сукон златоцвітних, напітків привітних,
шумних медів, смоквин далеких садів,
шкір куниць, лисів, піря райських птиць?

Де стежки несходимі — були ми,
де золотії скали — були ми, торгували. —

— Ви купці світовії-молодії,
як добути Цар-Дівицю,
світлу, сніжну,
вродливу несказану? —

— Не чули, не знаємо, князю наш, пане наш. —

Сидить князь несліханої сили, невиданої вроди, нечуваної вдачі на затоку, вечірним полумям облитую, зкоса поглядає.

Чорні вітрила дмуться, чорні помости гнуться.

І пливуть розбійники морськії-суперечники, мед-вино кружляючи, з самопалів стріляючи, свою фортуну вихваляючи, князя питуючи:

— Чи не треба тобі, князю,
саєту, блаватів, перлових тканок,
шабель бутних, ящер-сідлець,
злота не важеного, срібла не ліченого?

Наші хортічен'ки красного звіря нагнали,
Наші соколики білої птиці намчали. —

— Ви, розбійники, морські суперечники,
як добути Цар-Дівицю,
світлу, сніжну,
вродливу несказаную? —

— Не чули, не знаємо, князю наш, пане наш. —

Промовляє князь:

— Ех, дарма я в світі жив,
душу запорошив,
а тепер у розболі серце колихаю! —

А один розбійничок наперед виступа, сивою бородою вивіва:

— Князю наш, пане наш полководний,
був я в царстві пташиному,
був я в царстві звіринному,
був я в царстві морському, мелюзинному, —
та не знаю, де живе Цар-Дівиця.
На тобі, князю, зілля пахливого,
Слова щасливого,
на змія океанного,
ворога окаянного,
премудрого:
опівночі слово скажи,
зіллям покури, —
він тобі все зробить. —

Тоді князь із престола поглядає, мов лебеді на воду вдарили

— Пийте, гуляйте, слуги мої вірнії, —
Опівночі здобуду довгожданну! —

А слуги вірнії столи застеляли, темники розкривали, хупаві
чаші наповняли, до себе нишком говорили:

— Гей, пиймо соняшного вина,
бо хто зна,
чи не пемо в останнє?
Чи не буде княгиня суворая,
мов чаазлівай,
нашому князю володарка мисливая, —
звяже вона ходи й переходи,
замкне ліси і луки,
ніде буде побуята? —

Ніч облягла, зорі пасла, ясному місяцю наказала вийти —
не вийшов.

Орли нічній засвистали — північ прийшла. Слуги князівськії
од мед-вина знемагають, а князь зілля запалив, слово прорік —

береги загружено, море скаламучено, іскри киплять, виплива змій зеленоперий, чорнокрилий, сірчистими димами пашучи:

- Ой, князю, та не мій,
пануеш, та не в мене,
чого еси кликав?
- Змію океанний,
вороже окаянний,
премудрий,
хочу собі взяти за дружину
Цар-Дівицю
світлу сніжніцю
вродливу несказаную. —

Тут змій океанний хвостами воду січе, крилами хмари розбиває, у великому горі, одвітус, рикаючи:

- Ой, князю, не знаєш ти, чого хочеш:
грали тобі музики з рясна,
летіли твої стріли з бучна,
цвіло тобі боже дерéвце —
а все був я з тобою.
Чи ти б мене мечем рубав,
чи шаблею вижинав,
чи списами вимітав далеко,
я б і тоді, як тепер, так не побивався,
не тужив...

Буде до тебе Цар-Дівиця сеї ночі. —

А князь вельми радіє, до слуг гукає:

- Слуги мої вірні, пийте, гуляйте, —
обачні будьте.
дарунки потуйте,
гострую варту поставляйте,
молодій княгині славу із пищалей продзвоніте!

Та ніхто князю не відповідає, тільки старий джура підвідиться-хилиться:

- Твої слуги непробудно упитії,
У них пищалі на честь твою вистреляні,
У них темники розтворені, розбиті,
Вино-пиво кудряве на честь твою випито,
Твое золото розсипано, розвіяно, —
Зустрічай княгиню сам однісінський! —

Чорнокрильці літають, слуги обіснули непробудно. Ходить князь на берло і меч наступаючи, на затоку темну поглядаючи, стиха промовляючи:

- Уже тіні круглий танець водять,
Уже хмари сріблом мінятися,

Уже ніч оксамитом землю затъмила, —
 Чом пізно пізнійшя,
 Далекая? —

Звіялися зорі бджолами, хвиля голос несе: „Прийду!“
 Місяць далекі дороги стелить — а не зійде, слуги обіснули
 непробудно. Ходить князь на берло і меч наступаючи, на затоку
 темную поглядаючи, стиха промовляючи:

— Уже води сповенились,
 Уже ниви заколосились,
 Уже каміння мову веде, —
 Чом пізно пізнійшя,
 Далекая! —

Мла по скалах зіпялась, хвиля голос несе: „Прийду!“
 Місяць далекі дороги стелить — а не зійде, слуги обіснули
 непробудно. Ходить князь, на берло і меч наступаючи, на затоку
 темную поглядаючи, стиха промовляючи:

— А вже уста мої почорніли,
 А вже руки мої зівяли,
 А вже й мені не сила ждати. —
 Чом пізно пізнійшя,
 Далекая? —

Дивиться князь: чи линуть галяри весільнії, радосливими
 піснями проквітчані?

А весло шумить, чує князь, а човен білий випливає, чує
 він, а бліді лиця жемчужаться, — і не чує князь більше.

Стало Слово срібнє над усім, мов лев на скелі, розгніав-
 ний. Розпустила рукава туга глибокая.

Каже ніч місяцю вйти — вийшов. Ударили тумани й роз-
 точилися.

І гляне місяць:

пил і порох — дудольники, скрипичники князівськії,
 пил і порох — гуслярі, ворожильники князівськії,
 пил і порох — сам князь несліханої сили, невиданої вроди, нечу-
 ваної вдачі і палати його, і зброя його і самоцвітності.

І гляне місяць:

тільки берег сіплеться, усувається,
 тільки хвиля грає,
 тільки пливе й пливе, пливе й пливе
 Цар-Дівиця,
 світлая сніжніця,
 вродливиця несказаная,
 нареченая.

Іван А. Крушељничука.

Мрачним шляхом.

(Містепія).

Друзям У. С. С.

На небі розпинається оловянє шатро.

А під ним щось біжить, біжить, біжить.

Насамперед можна б подумати, що се листок одірвався і не має притулку, але се їздець із золотими кучерями, в глибокому сідлі.

А там далі те, що з оловом зливається, се дахи в місті: сиві і чорні. Тільки де-не-де, як мак, червоні.

А ще далі: поруділе стратоване поле. —

Се все разом: заля до танцю.

Він візжає в місто, піднявши голову, — в очах погорда до нього. —

Тільки б у полі бути, і тільки б там гуляти. На зустріч йому йдуть люди. Але він гидує ними. Стидається за їх безсоромні очі.

І в ту ж хвилину він знову в полі.

А місто із своїми сивими та чорними дахами за ним,далеко, далеко, де з неба олово ллеться на землю.

І знову один день вперед.

І чим далі наперед — все нове безпуття темряви. А потому знову день. І сонце. І їжа в полуднє. І вечірне подзвінне, — та тільки не тут, може ще там, де люди про бога знають і йому моляться. —

Аж у кінці там, де, здається, небо перехилилося через землю, — там сідає він у своєму гурті. Інші насміхаються з нього, що він дома у дівчини своєї кучері позолотив.

Він зітхає. Потому настає тиша. І хоч се діти — важна хвиля настає. Тоді він розпускає ще більше свої кучері й каже:

— „Може вони для мене однісінky осталися?“ —

По хвилі ізвідусюди приходять лицарі і доокола нього збирається юрба. Та він вже мовчить, утих, тільки на душі у нього: одні мої кучері.

Вечір виломлюється зпоза старих верб і холодний приходить аж до огнища.

Кождий, хто там сидить, бачить його свободні рухи, глядить у його спокійні очі, чує ніжні слова: „дівчина“ — „кучері“. —

І хотів би сказати: „О, коли б я міг полетіти до моєї дівчини і так, як ти, вицілувати мої розквітлі рожі!“

А очі кождого такі неприродні...

І хоч спокій весни паходами розливається по долині, і трави косичить, як довкола їх огнища, так і за ними, так і там, де хтось плаче, — серед загрузненого поля нове весілле...

Ніхто й не думав, що сьогодня свято.

Їжа та сама, що вчера, та сама чорна сорочка, і кучері під шоломом і той самий наказ: — Коловорот. —

Аж як над-вечір біля села переїзжали, побачили святочні огні. —

Але у далі виють іще сердиті гармати, іще скавулять, — і неодин там не перехрестивши спати лягає... —

Тут же палають огнища, безсоромно горять...

І дехто думав: „Як я дома був, то неня Іваном кликала“. —

Та тільки дома. Бо тепер їм одно імя: при мечі. —

Вони собі рідні.

— „Сьогодня спатимемо знову у сіdlі“.

— „Нехай там, але дома спатимуть спокійно!“ —

Та все таки кождий рад би бути у нені, класти свою голівку на її коліна і спати, як се за молодих літ бувало. —

Але тут приганяє їздець, — а кождий його знає! — він з дому.

Питання? —

Тільки дехто радіє, з тих молодих, що вже повернуться у свої садки.

А там: господарський хліб, соковиті вишні і ясні зорі.

Але той, що звідтіль прийшов, оповідає:

— „Срібні лілеї, що росли біля ваших вікон, заржавівши, зівяли. Всі зорі облетіли з нашого неба, а наша любов тягнеться, плачуши, поздовж запорошених піль і шукає дороги до вас“.

Небавом задніло...

Ще тільки у далі хвилюються залізні шеломи...

— Ті молоді їдуть. Ще довго сипляться іскри з їх шеломів, ще довго дзвонята підкови їх коний...

Він остався.

Хоч вони летять іще навперегони з вітром, уже перевтомлені до останку. Але забудеться і сьогодняшній бій! Вже зараз одпічнуть. Тут серед ниви розтягнуть покривлені ноги й покорчені руки, під безкрайм небом успокоята помутнілі очі. —

Бодай поїтять світами, врісши в сідло!

Вечір уже загорівся огнями на небі і місяць післав уже свою усмішку до зір, уже покотив її безмежним світом.

І тепер уже лежать. Кождий думає своє.

Тільки з розпуки зродилася туга, і така велика, і так могутня, що рука мимоволі за сталь хватає...

— Той з золотими кучерями дрімає заплутаний торочками ріжних мрій.

І здається йому, що вона сидить у білому одінні біля нього.

Голову похилила, як Свята Мати...

Потому бачить він бліду смерть...

А се: товариш розідер сорочку і кров спинює із серця...

І вже сидить він на коні, а ще не може собі сього пригадати.

Мати і смерть..

Але тепер уже, як ступили рядами, міг би сказати:

„Се зорі моргали надо мною...“

Потому: „А може се чиї очі були?“

Гей, хто се впав з його друзів тепер? —

Бо такі очі доводиться мати мабуть тільки поляглим ге-
роям. —

Він також прислухався з краю, як якийсь молодий жовнірчик оповідав дещо з пережитого. Там знову зачув, як другий мріяв про будущину. Третього ж бачив, що приймав причастє. —

Ріжно буває...

Хоч усі вони з одним вітром сюди принеслися...

Той, що сидить біля того з золотими кучерями, — сùмний чогось сьогодня. Вимовив: „три роки — й утих.

В ночі, як липа розцвітала, застрілився з туги.
(Життє й смерть).

І огонь не доторів до ранку, — погас.

А вранці над його могилою зависло нове сонце.

Їдуть поруч себе...

Села остали за ними ще раннім досвітком, як зорі у небі потонули. А тепер уже десь дома вечеряють та їх згадують.

А тут: вони їдуть.

Їх очі вянуть, залізє ржавіє. —

І рік і два і три...

Ніч вилазить на їх зброю, жене з ними, сидячи на їх конях...

А як по довгих днях до села добилися, відпочивали вже роскішно, і один, старший віком, читав лист:

„Ви йдете вперед, ви повертаєтесь, та се не ділає, — вона все однаковісінька... У нас вечірній дзвін давно не бє... — Але вона все таки ще знає про когось, що за неї кров свою пролляв...“

Якийсь молодик, що слухав листа, вийняв з торби криве залізє і стрілив собі в лоб. Що він думав, тільки він сам зінав...

А в інших сталь, яку носять, іще тяжша стає...

Ми були сю ніч у розгоні, а тепер уже ранок розгорнувся. —

Попереду нас щось ріжними барвами паленіє...

Се село.

При дорозі сумніють квітки, бо біля себе їдуть два юнаки і тисячі грудий співають їм:

„Вічна пам'ять про вас!“

Сто тисяч рядів підізжають до села та здержуються. І міліони шеломів в останнє сим двом огнями палають. —

Над вечір небо відіхнуло. Пекольний день спочив на межах нив. І до огню зійшлися люди з розбитими серцями, з пірваними почуваннями.

Зійшлися й сказали: „Ми влаштували бенкет, пустили дими до неба і вкрасили наші залі крівавим цвітом“.

Потому замовкли, спочили.

Тільки один споряжає свій сивий жупан, мабуть, щоб гідним у танок піти.

Потому сідає оподалік і пише лист:

„Мій одяг ще новий, тільки прошила його куля, що у серці застрягла. А там пишається палкий цвіт, який нам у груді виростає. — Я все забув й мої очі погасли“.

І звиває той лист та поволі спалює в огні.

Втішається.

А коли питаютиметься його, що він писав на біленському листі, ввіймає перетлілий папір і говорить: „Я спалив свої слова, що легененько вихилилялися зпоза моїх уст. Вони тепер чорні“.

І видно вже, що його думка перестала гасати і він вяне, зложивши обличче в залізні долоні.

Його друг, той з золотими кучерями, здійняв шелом, який оковував його голову, щоб не розскочилася, і почав: „Як у нашому селі ударили дзвін, його меч висів зелений на стіні, а шелом забутий на чорному столі стояв. Його жупан спорошений, а кінь загружений.

Він був там, де коло брами останні квітки процвітали.

А як він прийшов, його вже давно дожидалися. Він наловжив забутий шелом, припоясав зелений меч і аж до шиї надягнув жупан. Кінь прочунявся і вдарив дзвінкими підковами.

Село прощало нас відчиненими вікнами, білими стінами і золотими садками:

На шляху зуби кінських підків визерунки різьбили“.

„І сині дзвінки процвітали вже вдруге.

Наше село спалили чорні ряди, що хотіли нашу кров пити. Білі стіни обсунулися, зісохли квітки біля високої брами. Чорна юрба метнула на нас чужинецькими силами, трунула нас поза наші доли і гори і ріки. Ми попрощали наші батьківські села і перейшли у глиб вітчини.

Поза нами ще довго курилися огнища наших сіл, ще довго стогнали наші розділля“.

Потому були ми в селі. Він писав на порубаному столі лист у рідну сторону: „Спалені наші гнізда, столочені наші квітки, наші очі засліплени блискучими мечами. І ми на роздоріжі розбиті. —

Але наші коні іще сідлані, наші мечі погострені на чужих шиях. І прийдемо ми до рідних меж та з ворожих мерців гра-

ничні вали покладемо. Заграємо на наших згарищах величеською музикою мечів, з ворожих городів зробимо лім і цвінтар. Бо у наших серцях кров отрутою зробилася. Ми понесем наші стяги і омочивши в крові чужій, застромимо на румовищах краю зпід чорного неба“.

„А на Спаса, як жінки під церквою сиділи [бо чоловіків не було] з червоноокими яблуками і золоченими маківками — вибіг із села молодецький посланець. Сіра дорога вгиналася під його ногами, стелилася, як промінь сонця.

А як друга неділя минула, затупотіли копита, закурилася дорога. А попереду котиться щось, як перекотиполе, — се посланець. І стає він перед другом з відрубаними руками, з німими устами.

І стає він перед ним із трояндами коло серця, кровю віписаними.

І каже він огненними очима, що на верх протискаються: гроза! — а вже нема меж, ні гір, ні рік, ні чорних рядів, тільки танок і млюсні обійми. —

І впали чорні ряди і спочили ми, серед двох меж, двох шумів.

І уклався він, не знаючи, що за його лист багато могил висипано, та й сам лист спалено у вогні з хреста знад її могили...

А його уста бліді тепер, як поранковий вітер“.

І похилився той, замовк.

Погасло останнє дерево в оgnі і місяць зайшов тихо, навспиньках, пригорнувшись до струджених рідних нив...

І вже стільки зір погасло, вже стільки душі ми стратили, а їдемо незамаєні.

Здається, невдовзі й до моря доїдемо — там синя філя, білий пісочок...

І мабуть, сядем на човна та поїдем за філями у безконечність часу...

Але ми мусимо вертати...

Наші села спопеліли од бажання величних, спокійних днів. Значить, прийдуть знову бурливі хвилини.

А тут так спокійно, так тихесенько, тільки філі хлюпочуться...

Ранками повіває вже холодом. Ще тільки, як дванацята година передзвонить, приходять сюди діти в червоних одіннях,

щоб погуляти на золотім піску, приходять пані з чорними пекиками, крикливи пани.

А ми чужі між ними. —

Нас радують ще тільки несковані філі, що заєдно бують об береги і розскакуються.

— — — — —
І так настала знову буря.

Спокійні дні понеслися у забуттє за розмоклими паперовими човенцями на далекі сиві води. —

Їдемо.

І вже давно не згадуємо сірих кучерявих вод, бо тут самі шеломи. І хоч ми вже стільки сумних днів стрічали — втіхою горить кождий. Наш край зайнявся проблісками своєї весни, усміхнувся вільний...

— — — — —
І той з золотими кучеряями, що сумував увесь час, як ми над морем були, іде з нами. Грива його коня смішна із своєю іграшкою на вітрі.

Але й се нікого не бавить.

Він знає те саме, що кождий з нас, і думає те все, може тільки у інших барвах свої думки укладає...

А може ще красше?...

— — — — —
Огні палають, дими встають і вповивають небо чорними поясами...

Дехто ще лежить. Але ніхто не молився. — Знав, що діл неба займеться, і музика заграє, музика війни.

Два молоді зійшлися, (в одного золотий волос на плечі спадає), брат з братом:

— „Ти йдеш?“ —

— „Я відпочив у синій зелені і зладив кріс“.

— „А я згадав, що десь лілеї розцвілися...“ —

І схилився другий та й подумав: „По що мріяти про лілеї, як треба ще кровцю пити?“

І сидячи на коні, киває головою: „Я їду на танець!“

Сурми вже грають й літаври бують, бують, бують...

— — — — —
Вже починали вірити в спокій, — але тут пригнав їздець і заграли сурми.

Чи се брехня? Чи се визов?

Та нема як довше ждати. Розкинені прaporи лопочуть на вітрі. День ще так гарно блищиться, але там перед нами їдуть другі.

І вже повстає ряд, довгий, довгий, ще тільки роги мовчать.

А потому ми вже в середині і довкола нас близкавиці та дими.

І стали два: один проти одного.

У першого заломилася мозольна рука у лікті, з його меча іскра скочила на темне сонце і кирею другому забагрили струмочки крові. І паде той, а кінь, що зразу сипле жар зпід ніг, похиляється над ним.

Першому ж золоті кучері уповиваються довкола його голови. Він відчуває се, але не думає. І його меч од крові тяжіє.

Потому він уже летить, мчить, тільки його очі божеволіють.

І наскакує на нього увесь ряд:

Жадоба? —

Та нема вже неба для них, їх очі завертаються, корчаться їх руки, їх коні потужно іржать.

Але він бачить, що його брат сам - саміський, а довкола нього близкавиці мечів.

І скаче туди, бо брат зове: трівога!

Нема, нема!

І обидва стають, а по хвилі тільки їх шеломи у гору здіймаються. І бачуть вони, що довкола нема нікого. Тільки дим бовваніє над ними.

І каже брат: „Моїм рогом межі кричали!...“

Потому скаче до долу, його уста ворується і душа, пригорнувшись до трав на межах, кличе: „Гей рідна ниво, даруй мені стільки духа, щоб я перетриваля до раювання твого, даруй стільки волі, щоб я нею кривду твою помстила, щоб я її згуком люд розбудила, даруй мені стільки днів, щоб я змогла тебе в сонце одягнути, даруй, ниво, стільки мені!“

Він головою бе об неї, та так сильно, сильно, що кінь з болю зривається.

А він ще ледви його досягає.

І бачить, як попереду знову починається танок.

Але тут сходяться дві хмари... —

Се два війська.

Сиві шеломи вжираються в жовнярські голови, з вояцьких рук од стискання мечів кров трискає. А в ній їх очи тонуть.

І той з золотими кучерями є вже в юрбі. Він відкидає свій шелом і підносить голову. З відваги? В страху?

Але вже хотсь викинув із уст наказ і увесь ряд стоїть: довгий, довгий.

Коні підносяться на задні копита, а в гору мечі.

Але чужого війська багато...

Се був помір очий, злобний рух і вмілий танок.

І колисковий спів.

Один одному дарував себе і, як хотів, прискакував тільки для втіхи.

Але той з золотими кучерями шукає чогось очима. Друга? Ворога? — Сих є багато довкола нього. —

І кидається у глиб, а вже видно, що ним танок закрутить, але він усе далі й далі продирається. Хватає за прапор, (не рідний), і хоче з ним... Але танок такий божевільний довкола нього і музика танку така пекольна. І посміх мечів сталевих звуком на межах сідає.

Але аж щойно в ночі знайшли того з золотими кучерями.

З розшарпаними грудьми серед поля. Ніч, викотившись зпоза гір, сиділа біля нього, як мати над дитиною. А її плач покотився до нього до дому, до неї...

Там заколихав він усею дзвінницею, бо сердець не було...

Але останки ще їдуть.

І сині ночі проминають і мріяні ранки і крикливи дні німіють. Вже більше як тисяча сонць згоріло від тоді.

Але з неділі вже й сніг паде. Він голубить пориті поля, і луги, і ниви...

Але ще десять по засніжених нивах блудить й іржить білий кінь. Іскристий сніг падає на його порожнє сідло, а вітер розвиває його занедбану гриву...

На чужині 1920—1922.

Химера.

FATAMORGANA.

Ген далеко, край села, хатина стояла. Сірими стінами чорну землю обнімала. Білим снігом пишалася.

Зима. Метіль. Вітер гуляє. Зима.

І в неї зима.

Лежить вона на печі похилена, стара, сіра наче хатина. Лиш волоссє як сніг біліє.

Лежить із розплющеними очима і слухає вітрової пісні.

А зимно пронизує наскрізь.

Лежить вона самотна.

Пусто, тихо, глухо.

Як сумно, як безнадійно їй сумно.

І згадався їй син, її Ігор. Як жили вони, як ріс роскішно в гору, як бавилася вона з ним в коника. Сідала бувало на стільци, він у її ніг. І іхали вони на крилах фантазії ген-ген попід срібній хмари.

Про все згадала вона.

І згадала війну, що забрала, приманила його.

І лишив її стару, самотну.

Сину мій, сину, прилинь до мене хоч раз.

Бачиш, як зимно, як страшно самотно.

Прийди, мій соколе, прийди. Хибаж уже маки тобі зацвili?

І очі розплюшила знов.

Ти прийшов до мене, таки прийшов.

І на блідім лиці сумний усміх заграв.

Мамо, моя, мамо, що Вам? — питав він.

Сину мій, сину, так зимно-ледяно, так сіро тут!

Нічого, мати. Спи, легко, спи! Я запалю, мати. Буде тепленко, буде гарненько. Спи, люлі-лю.

Яка ти біленька, яка ти гарненька, спи, люлі-лю.

Так гірко, сину, так болить, сину, як то буде?

Нічого, мамо. Я приголублю. Тобі здається. Та ж ти гарненька, ти здоровенька, моя ти, ти.

Се їдем, мамо, ми так швиденько на білім кони.

Приїдемо разом до моїх замків, білих палат. Будеш ти, мати, солодко снити, спи, люлі, спи.

Як страшно, сину, мені вмирати, як страшно, як.

Ти будеш спати, солодко спати, моя ти мати, спи, люлі, спи.
Пригорнись ліпше, бо мчено стрілою.

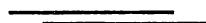
Ось вже палата.

Ой сину, сину, там щось червоне, я так боюсь.

Нічого, мати, се маки, мати, кріаві маки кругом палати так розвелись. Ми уже, мати, в моїй палаті. Спи, люлі, спи.

І тихо спала, солодко вмирала про сина снячи.

А в чистім полі, на сірій могилі кріавії маки кругом зацвili.

П. Карманський.

В ЛІСАХ ПАРАНІЙ.

(З циклу „Під сонцем Бразилії“.)

Простерся ліс, густий, без краю,
А в нього вгризся шлях рудий.
Дивлюся, поглядом блукаю —
Ніде ні хати, ні людий.

Пінейри, пальми, трощ, ліяни,
Усе тे сплелося в одно —
В зелену повінь океану,
Яким пливе мій віз-судно.

Пливе судно з гори на гору,
Несеться по гребенях хвиль.
— Чи вибемося з цього бору?
Гей, »камарада« !*) — скілько миль? —

Пливе судно; на ньому »торда« **)
Вітром білим лопотить.
Дзвінками дзвонить чвірка горда,
А сонце жарить і жахтить.

Дрімає пушча заніміла —
Лиш часом змій в траві шугне.
І в мене думка скамяніла:
Ніхто не знає тут мене...

*) Товариш, погонич. **) Полотняна буда на возі.

Самітним блуджу в сій пустині
Й себе самого в ній гублю.
І в морі мрій на самотині
Мов перли спогади ловлю.

Зринають спогади, картини
З моїх столичних днів гучних.
І я з цікавістю дитини
Здивовано дивлюсь на них.

За всім запала занавіса;
Чуже мені усе давне.
Дрімає сонна пуща ліса.
Чи скоро й рана в серці всне?...

В дорозі до Прудентополя, 1. IV. 1922.

ВЕЛИКДЕНЬ У КУРИТИБІ.

За город вигнана і бідна,
Мов засоремлена, в кутку
Стойть церковця наша рідна —
В кипарисовому вінку.

Співають піvnі, меркнуть зорі,
Під церквою горять огні,
А в церкві у могутнім хорі
Воскресні гомонять пісні.

Іде обхід. Свічки палають,
Співають — молодь і старі.
І дзвони невгомонно грають;
Кидають громи моздрі.

Під кипарисами здовж тину
Стойть з пасками ряд жінок,
Що розгортують на хустини
Разки намиста з писанок.

Іде священик у фелоні,
Співає хор: »Христос воскрес!«.
І я дивлюся гей в полоні
Таємних чарів і чудес.

Дрімають чорні кипариси
І пальми гиллем шелестять.
А діти бігають — гульвіси —
По португальськи лепетять.

Дивлюся крізь примкнуті вії
Й картини з рідних сел встають.
І хочеться повірить мрії —
Та пальми й діти не дають.

Куритиба, 16. IV. 1922.

Пропспер Меріме.

Матео Фальконе.

(З французького).

Коли ви вийдете з Порти Веккії і прямуватимете на північний захід у глибину острова, то по трьох годинах ходу крученими, під гору стежками, заваленими великими брилами скель і перетятими від часу до часу яругами — ви опинитеся край великої гущавини — *mâquis*. „Макі“ — се домівка корсиканських чабанів і кожного, хто не був у добрій злагоді з законом. Треба знати, що корсиканський селянин, щоб ощадити собі труду обпаливати своє поле, підпалює якийсь скравок ліса; коли огонь піде далі, ніж се потрібне, тим гірше; щоб не сталося, він усе матиме добрий збір, сіючи на землі, удобрений попелом її дерев. Потім як заберуть колоски — (бо солома, яку оплатиться зібрати, лишається) — коріння, що лишаються в землі, не пропадають; на найближчу весну вони пускають тонесенькі парости, які за кілька років стають сім до вісім стіп заввишки. Власне такі гущавини звуться „макі“. Вони складаються з найріжнійших родів дерев і кущів, помішаних і поплутаних, як Бог дав. Дорогу можна собі тут прокласти хиба з сокирою в руці; а бувають і такі густі та покуйовдані „макі“, що крізь них не продертися навіть муфлонам.¹⁾

Коли ви забили чоловіка, ідіть у гущавину Порти Веккії, і там з доброю рушницею, порохом і набоями житимете зовсім безпечно; не забудьте також брунатного плаща з каптуром, який вам може служити як накриттє і як матерац. У чабанів дістанете молока, сира й каштанів, та не потрібуватимете нічого боятися — ні закону, ні своїків забитого, хиба що вам треба буде спуститися в долину по муніцію.

Коли я був у Корсиці в році 18.., Матео Фальконе мав свою хату пів милі від гущавини. Се був досить, як на той край, заможний чоловік; жив як пан, себ то нічого не роблячи, з доходів зі своїх черед, що їх чабани, сі новітніnomadi гонили пасти то сюди, то туди в горах. Коли я його побачив два роки по тій події, про яку хочу тут оповісти, він виглядав на п'ятьдесятку

¹⁾ Великі, майже як олені, барани, що все водяться в Корсиці і Сардинії.

або на трохи більше. Уявіть собі невеличку, жилаву людину з кучерявим, чорним як вугіль волосем, з вірлиним носом, тонкими устами, з живими чорними очима і з землистим кольором обличя. Він здобув собі славу в стрілянню з рушниці навіть у своїм краю, де так багато добрих стрільців. Наприклад, Матео ніколи не ціляв до муфльона грубим шротом; у віддалі на сто дванадцять кроків він забивав його кулею в голову або в плече, як йому подобалося. В ночі зброя його служила йому так само добре, як у день і мені оповідали про се історії, які кождому, хто не подорожував по Корсиці, віддається неймовірними. Вісімдесят кроків від нього ставляли напр. запалену свічку за прозористим: як серветка завбільшки, папером. Він міряв, тоді свічку гасили і протягом якоїсь мінути серед цілковитої темряви він стріляв, з чотирьох куль три прошивали папір. Сими своїми здібностями здобув собі Матео не аби яку славу. Про нього говорили, що він такий самий добрий приятель, як і небезпечний ворог. Окрім того він був услужний, роздавав милостиню і жив у найліпшій злагоді з усіма в окрузі Порти Веккії. Але про нього оповідали ще, що в Корте, звідки узяв свою жінку, він з великою зухвалістю позбувся одного свого суперника, що уходив за дуже небезпечного як на війні, так і в любові: в кождім разі оповідали, що стріл, який ненадійно влучив сього суперника, коли той лагодився голитися перед зеркальцем, завішеним перед його віконцем, — що той стріл походив з руки Матеа. Справу замнято і Матео оженився. Його жінка Джузепа привела йому спершу три доньки (з сього приводу він казився зі злости), а нарешті й сина, якого він назвав Фортунатом; се була надія родини, людина, що мала колись носити його імя. Доньки вийшли добре заміж; їх батько, в разі потреби міг числити на ніж або карабін своїх зятів. Син мав ледви десять літ, а вже заповідав багацько гарних нахилів.

Одного осіннього дня Матео ще з ранку вийшов з хати з жінкою поглянути на одну зі своїх черед, що паслася в гущавині на полонині. Малий Фортунато хотів йому товаришити, та полонина була далеко; а зрештою треба було, щоб хтось лишився стерегти хату; отже батько відмовив; швидко побачимо, чи не мав він причини жалувати сього.

Матеа не було дома кілька годин і малий Фортунато спокійно розлігся на сонці, поглядаючи на сині гори та роздумуючи над тим, як то в неділю піде обідати до міста до свого дядька

капрала¹⁾, коли наглий гук стрілу перервав нараз його гадки. Він скочив і подався в бік рівнини, звідки розлягся сей гук. За першим стрілом залунали інші, що розлягалися один по другім з нерівними, чим раз коротшими перервами; нарешті, на стежці, що провадила з долини до хати Матеа, зявився якийсь чоловік, у шпичастій шапці на голові, які звичайно носять верховинці, бородатий, в лахах. Він ледви тримався на ногах, спираючись на рушницю, бо дістав кулею в голень.

Сей чоловік був бандит²⁾, що вийшов у ночі до міста по порох і впав по дорозі в засідку корсиканських вольтижерів³⁾. По завзятій обороні мусів він уперто переслідуваний тікати відстрілюючись ізза кожного виступу скелі. Але він лише незначно випередив жовнірів, а його рана не позволяла йому добігти до гущавини, заки ті могли його приловити.

Він наблизився до Фортуната і сказав до нього:

— Ти син Матеа Фальконе?

— Так.

— Я Джането Санпера. За мною женуться жовтоковнірники.⁴⁾ Сховай мене, бо я не годен бігти далі.

— А що скаже батько, як сховаю тебе, не питаючись його?

— Скаже, що добре зробив.

— Хто знає?

— Сховай мене зараз; вони вже близько.

— Зажди, поки верне батько.

— Аби я ждав? А будь ти тричі проклятий! Вони будуть тут за п'ять мінут. Сховай мене або я тебе забю.

З найбільшим спокоєм відповів Фортунато:

— В твоїй рушниці нема набоїв, а в твоїй каркері⁵⁾ нема вже картачів.

— Маю ще штилєт.

— Але ти не побіжиш так прудко, як я.

Він зробив скок, і був уже далеко від Санпера.

¹⁾ Колись капралями звалися вибрані начальники громад, які боролися проти своїх феодальних панів. Тепер се ім'я дають часом людям, що через свій маєток, чи то звязки, чи клієнтілю користаються великими впливами в кантоні або несуть там урядові функції.

²⁾ Тут се слово ужите як синонім проскрібованого.

³⁾ Відділ, що разом із жандармерією стоїть на услугах поліції.

⁴⁾ Вольтижери мали брунатний однострій з жовтими ковнірами.

⁵⁾ Шкіряна опаска, що уживається як набійниця і як торба.

— Ти не син Матеа Фальконе! Чи ж даш мене арештувати перед самісінькою своєю хатою?

Дитина здається була зворушена:

— Що ти мені даси, як я тебе сковаю? — спітав він наближаючись.

Бандит полапав у шкіряній торбині коло пояса та витягнув із неї монету в п'ять франків, призначену певно на закупно 'пороху. Фортунато усміхнувся, побачивши срібло; він скопив монету і сказав Джанетові:

— Не бійсь нічого.

Зараз таки він зробив велику діру в купі сіна, що лежала коло хати. Джането скулився там, а дитина прикрила його так, щоби лишити йому трохи повітря, але щоб се не викликало підозріння, що в сіні ховається людина. Хлопчина здобувся навіть на смілий помисл, повний наївної фінезії дикуна. Він узяв на руки кітку з малими і посадив її зверха на купі сіна, аби виглядало, що ніхто сеї купи не рушав. Тоді, побачивши сліди крові на стежці коло хати, притрусив їх пилом. Коли все було готове, хлопець знов простягнувся на сонці з найспокійнішою міною в світі.

Кілька хвилин потім шість людей в брунатних одностроях із жовтими ковнірами, під проводом старшого, були перед хатою Матеа Фальконе. Старший був далекий кревний Матеа (знана річ, що на Корсиці степені посвячення числяться дальше, як де інде). Він називався Тіодоро Гамба. Був се дуже моторний хлоп, пострах бандитів, з яких він уже не одного дістав у свої руки.

— Добрий день, небоже, відізвався він до Фортуната; який вже бо ти великий виріс! Чи не переходити сюди тепер один чоловік?

— О, я ще не такий великий, як ви, — відказав хлопець із дурноватою міною.

— Ще підростеш. Але чи ти не бачив чоловіка, який що йно перейшов сюди?

— Чи я не бачив чоловіка, який перейшов сюди?

— Так, чоловіка в шпичастій шапці з чорного оксаміту, в камізельці гаптованій на червоне й жовте?

— Чоловіка в шпичастій шапці, в камізельці гаптованій на червоне й жовте?

— Так, відповідай зараз і не повторюй моїх питань.

— Сьогодні вранці проїздив повз нашу хату пан отець на своїм Перо. Спитався, як мається тато. А я відповів...

— А, чортеня! Ти собі жартуєш! Зараз мені скажи, куди пішов Джането, бо се його ми шукаємо; я певний, що він пішов сюю стежкою.

— Хто знає?

— Хто знає? Я знаю, що ти його бачив.

— Чи ви бачите прохожих, як спите?

— Ти не спав, горлорізе; тебе збудили стріли.

— О гадаєте, що ваші рушниці роблять стільки галасу? Карабін мого тата гучнійший.

— Бодай тебе чорти взяли, проклятий паливодо! Я певний того, що ти бачив Джанета. Може ти його навіть сховав. Хлопці, до хати і подивітесь, чи нема його там. Він машерував одною ногою; адже він не такий дурний, щоб ось так кульгидаючи драпатися аж до гущавини. Тай сліди крові зараз тут кінчаться.

— А що скаже тато, — спитався глумливо Фортунато, — що скаже він, як довідається, що хтось лазив до його хати, коли його не було дома?

— Ти горлорізе! — крикнув старший, схопивши його за ухо — чи не розумієш, що треба мені лиш захотіти, щоб ти заспівав іншої? Вже ти мені заговориш, як вибю тебе шаблюкою, немов києм.

Але Фортунато глузував^{*} собі далі.

— Мій батько є Матео Фальконе! — повторив він урочисто.

— Чи ти знаєш, злодюго, що можу тебе запроторити до Корте або до Бастії? Ще спатимеш мені на соломі в буцегарні з ланцюхами на ногах, щоб потім помандрувати на гільтотину, коли не скажеш, де є Джането Санперо.

Хлопець лише вибух реготом на сю погрозу і повторяв:

— Мій тато є Матео Фальконе.

— Пане старший, — промовив стиха один із вольтижерів, — не зачіпаймося з Матеом.

Гамба здається зовсім був збитий з пантелику. Він балакав притишеним голосом із жовнірами, що перешукали вже цілу хату. Се не тревало довго, бо хата корсиканця се лише одна чотирокутна кімната. Умебльованнє складається зі стола, лавок, скринь і приладів до ловів або до їди. Тимчасом малий Фортунато гладив свою кітку та здавалося кпив собі з клопотів вольтижерів і старшого.

Один із жовнірів підійшов до купи соломи. Він побачив кітку і недбало штрикнув багнетом у солому, а далі здвигнув плечима, неначе сам зрозумів, як смішна була його обережність. Ніщо не рушилося; обличе хлопця не зрадило найменшого звォшення.

Старшого й його жовнірів брали вже чорти. Вони поглядали уважно в бік рівнини, немов рішали вернутися туди, звідки прийшли, коли їх начальник переконаний, що погрозами не зробить найменшого вражіння на сина Фальконе, постановив зробити останнє зусилля; спробувати силу ласки і дарунків.

— Ти здається кутій на всі ноги, небоже! Ти зайдеш далеко. Лише граєш зі мною негідну гру; і колиб я не боявся справити клопоту мому кузинови Матеови — нехай би мене чорти взяли, коли б я не забрав тебе з собою!

— Овва!

— Але коли мій кузин верне, оповім йому все, тоді понюхаєш батога за брехню, аж кров дзюрчатиме.

— Ви так того певні.

— Побачиш... Але стрівай... будь чे�мним хлопцем і я дам тобі щось.

— Я хочу вам щось сказати, дядьку; як що ви ще забаритеся тут, Джането буде вже в гущавині, а одного такого характерника, як ви, не вистане, щоби його там відшукати.

Старший витяг із кишені годинник, що варта був найменше десять екю, і побачивши, як заблищаючи очі малого Фортуната, коли уздріли цяцьку, промовив звертаючись до нього і тримаючи в руках годинник, завішений на кінці сталевого ланцюжка:

— Ти певно, шельмо, хотів би мати такий годинник на шиї, щоб похожати вулицями Порти Веккії, неначе пава; люди тебе питатимуть: „Котра година?“, а ти ім відповідатимеш: „Подивіться на мій годинник“!

— Як я виросту, мій дядько капраль дасть мені годинник.

— Певно, але син твого дядька вже має один... правда, не такий гарний, як сей... А він жеж молодший від тебе.

Хлопець зітхнув.

— Ну, мій небоже, чи хочеш мати сей годинник?

Фортунато, зиркаючи на годинник одним оком, виглядав, як та кітка, якій показують курча. Розуміючи, що з неї глузують, вона не важиться вхопити його в пазурі і відвертає від часу до часу очі, боячись улягти спокусі; але безперестанно облизується з міною, що ніби говорила свому панови: „Які бо в вас

нелюдські жарти“! Тимчасом пан старший здається не на жарт жертував свій годинник. Однаке Фортунато не простягнув по нього руки, а лише сказав із гіркавою усмішкою:

— На що ви з мене глузуєте?

— Бігме, що не глузую! Скажи лиш мені, де Джането і годинник твій.

Недовірлива усмішка витиснулася на обличі Фортуната; впаливши свої чорні очі в очі старшого, він намагався прочитати в них, чи має няти віри його словам.

— Щоб мені не бачити моїх еполєтів, коли не дам тобі годинника під сею умовою! — скрікнув старший. — Мої хлопці свідками; не зможу того випертися.

Говорячи се, він усе близше й близше показував годинник так, що тепер він мало що не дотикав блідих лиць хлопця. На обличю хлопця ясно було видко, як боролися в його душі бажання й пошанівок перед обовязком гостинності. Його обнажені груди сильно хвилювалися, він мало не душився. А годинник колихався, обертаючись ріжними боками; кілька разів він майже чув його на кінчику носа. Нарешті, його права рука простяглася злегка до забавки; він дотикав уже її кінцями пальців; він уже важив його цілого на своїй руці, але старший ще не випускав ланцюжка... Циферблят у годинника був лязуровий... нарівніка свіжо вичищена... вона блищала як огонь на сонці... Спокуса була за велика.

Фортунато підніс ліву руку і показав великою пучкою через плече на купу сіна, на яку він спирався. Старший зрозумів його в тій хвилині. Він випустив із рук ланцюжок і Фортунато почув себе єдиним власником годинника. Зі зручністю лані скочив він у бік і відбіг на десять кроків від купи сіна, яку вольтижери зараз таки зачали перекидати.

Сіно зачало рухатися і з нього виліз чоловік увесь закрівавлений, з ножем у руці; але як тільки він захотів піднестися, остигла рана не дала йому втриматися на ногах. Він упав. Старший кинувся до нього і вирвав йому з рук штилєт. В одній секунді, мимо опору, його звязано.

Джането лежачи на землі, скрученій як вязанка хворосту, повернувся до Фортуната, що саме надходив:

— С..... син! — кинув він йому голосом, в якім було більше погорди, як люти.

Хлопець шпурнув йому назад монету, що дістав від нього, відчуваючи, що вже не мав права її посідати; але бандит не

звернув на його рух найменшої уваги. Не тратячи зимної крові, він промовив до старшого:

— Мій любий Гамбо, я не можу йти. Мусите нести мене до міста.

— Що йно летів ти швидше як олень, — відказав ~~немилодо-~~ сердний переможець; але не журися; я такий втіщений, що тебе маю, що понесу тебе на власній спині хоч би й мілю і не втомлюся. А зрештою мої хлопці зроблять тобі ноші з галузок і з твого плаща; а на Кресполійській фармі дістанемо коній.

— Гаразд, — сказав спійманий. — Накидайте лиш трошки соломи на ноші, щоб було вигідніше.

Поки вольтижери займалися: одні приготованням ношій з каштанових галузок, інші — огляданням рани Джанета, несподівано на скруті стежки, що провадила до гущавини, зявився Матео Фальконе і його жінка. Жінка посувалася наперед, тяжко схилившись під вагою величезного мішка з каштанами, тоді як її чоловік вигідно машерував за нею, несучи лише один карабін у руці, а другий на ремінці; мужчині не годилося двигати інший тягар, як свою зброю.

Першою думкою Матеа, коли зібачив жовнірів, була, що прийшли його арештувати. Звідки міг мати подібну думку? Чи мав непорозуміння з законом? Ні, він заживав доброї слави. Се був чоловік, як то кажуть, із доброю фамою; але він був Корсиканець і верховинець, а мало є на світі Корсиканців, які тереблячи добре свою пам'ять, не знайшли б у ній якоєсь провинки, от як стріл із рушниці, удар ножем, і тому подібні дурнички. Сумліннє Матеа було чистійше, як чиє будь інше; бо ось уже десять років, як не міряв до нікого зі своєї рушниці; але все ж він мав розум у голові і тому став у позицію, щоб можна було в разі потреби добре оборонятися.

— Жінко, — звернувся він до Джузепи, — кинь свій мішок і будь готова.

Та послухала в тій хвилі. Він дав їй рушницю, що тримав на ремінці, і що могла б йому заважати; набив другу, яку мав у руці, і повільним кроком пішов до своєї хати здовж дерев по краях дороги, готовий при найменшій ворожій поставі кинутися за найгустійший кущ, звідки схований міг би відкрити огонь. Його жінка ішла за ним несучи в руці свою запасову рушницю і набійницю. Діло доброї господині, в разі бою, набивати зброю свого чоловіка.

З другої сторони старший був дуже заклопотаний, побачивши Матеа, що наближався розміреним кроком, із карабіном поперед себе, з пальцем на курку.

— А що, думав він, коли Матео є кревним Джанета, або його приятелем; що, коли він схоче його обороняти? Клаки обох його рушниць дійшли б до двох з нас так певно, як лист на почту. А як би він захотів міряти до мене, не вважаючи на те, що ми своєки!

В сім заклопотанню рішився він на досить відважний крок; він сам пішов на зустріч Матеови, щоб оповісти йому про справу, звертаючись до нього, як до старого приятеля; але проте ті кілька кроків, що ділили його від Матеа, видалися йому страшно довгими.

— Гей, приятелю, гукнув він, як ся маєш, старий? Се я, Гамба, твій кузин.

Матео, не відзываючись ані словом, затримався і в міру того, як той балакав, він поволі підіймав дудо своего карабіна так, що воно гляділо вже до неба, коли старший був коло нього.

— Buon giorno, fratello, (добрий день, брате) — промовив старший, простягаючи йому руку. Давно вже я тебе не бачив.

— Добрий день, брате.

— Заглянув до тебе по дорозі, аби побажати тобі і кузині Пепі доброго дня. Сьогодні зробили ми довгу путь, та ми не нарікаємо, хоч трохи й втомилися, бо зробили лепську здобич. Ми злапали Джанета Санпера.

— Слава Богу, — скрикнув Матео. — Минулого тижня вкрав він нам дійну козу.

Сі слова втішили Гамбу.

— Бідолаха, — зауважив Матео, — він певно голодний.

— Харцизяка боронився як лев — тягнув далі старший, трохи вражений. — Він забив одного з моїх вольтижерів і не досить того, ще зломив руку капралю Шардону; але то не велика біда, се був тільки Француз... А тоді він так добре заховався, що й сам чорт його не викрив би. Я б його ні за що не знайшов, як би не мій небіж Фортунато.

— Фортунато! — скрикнув Матео.

— Фортунато! — повторила Джузепа.

— Аякже, Джането сковався під сею купою соломи; але мій небіж відкрив мені його фортель. Я повідомлю про се його дядька капраля, щоб той прислав йому за се гарненький дару-

ночок. Та й в рапорті, що пішлю до генерального адвоката, буде згадане його ім'я й твоє.

— Трясця вашій мамі! — стиха промовив Матео.

Вони прийшли до того місця, де були жовніри. Джането лежав уже на ношах, готовий до дороги. Коли він побачив Матеа в товаристві Гамбі, усміхнувся якоюсь дивною усмішкою; а тоді, повернувшись лицем до дверей хати, він плонув на її поріг і сказав:

— Хата зрадника!

Тільки людина, що рішилася вмерти, відважилася б кинути се слово в лицез Фальконе. Добрий удар ножем, якого не треба було б повторяти, був би заплатою за зневагу. Але Матео не зробив ніякого іншого руху рукою, лише піdnis її до чола, як роблять люди несподівано чимсь прибиті.

Фортунато, уздрівши тата, зник у хаті. Він зараз зявився наново зі склянкою молока, яку, спустивши очі до долу, подав Джанетові.

— Геть від мене, — голосно крикнув бандит.

А потім, повернувшись до одного з вольтижерів, він сказав:

— Дай мені напитися, товаришу.

Жовнір дав йому до рук свою фляшку і бандит напився води, що подав йому чоловік, з яким він що йно замінявся стрілами. Потім він попросив, щоб йому звязали руки так, щоб він їх міг скрестити на груди, а не тримати скрученими з заду.

— Люблю, сказав, лежати вигідно.

Жовніри поспішили вволити його волю; тоді старший дав знак вирушати. Попрощаючись з Матеом, який не відповів йому, і поспішним кроком спустився в долину.

Пройшло яких десять хвилин, заки Матео отворив губу. Хлопець зиркав неспокійним оком то на матір, то на батька, який, спертий на рушницю, розглядав його з виразом скученої люти.

— Ти добре зачинаєш, — вимовив нарешті Матео спокійним, але для кожного, хто знав його, страшним голосом.

— Тату, — скрикнув хлопець зі слізами на очах, роблячи крок до нього та бажаючи впасти йому до ніг.

Але Матео крикнув йому:

— Пріч від мене!

І хлопець затримався та хлипаючи, став непорушно кілька кроків від батька.

Надійшла Джузепа. Вона побачила ланцюжок від годинника, якого кінець виставав зі сорочки Фортуната.

— Хто тобі дав сей годинник? — спитала вона сувро.

— Мій дядько старший.

Матео схопив годинник і з силою гримнув ним о каміння, розторощуючи його на тисячу кусників.

— Жінко, — промовив звертаючись до неї, — чи се моя дитина?

Брунатні лиця Джузепи зробилися цеглясто червоними.

— Що ти кажеш Матео? Чи розумієш гаразд до кого говориш?

— Добре, отже ся дитина, се перший зрадник у нашій родині.

Квіління й хлипання Фортуната стали ще голоснійші. Очи Фальконе, очи рися все ще були впялені в нього. Нарешті він тріснув прикладом рушниці о землю, потім закинув її на плече і пішов до гори стежкою, що провадила до гущавини, крикнувши Фортунатови, щоби йшов за ним. Хлопець послухав.

Джузепа побігла за Матеом і схопила його за руку.

— Се ж твій син, — сказала до нього тремтячим голосом, заглибляючись своїми чорними очима в очі свого чоловіка, не наче хотіла вичитати, що діялось в його душі.

— Лиши мене, — відказав Матео. — Я його батько.

Джузепа поцілуvalа сина і плачучи вернула до хати. Там упала на вколішки перед образом пресвятої Діви й горяче молилася. Тимчасом Фальконе пройшов яких двісті кроків стежкою і зупинився не скорше, аж прийшов до маленької яруги, в яку він і спустився. Він спробував землю прикладом рушниці; земля була мягка й легка до копання. Окруженнє видалося йому відповідним до його ціли.

— Фортунато, стань коло сього великого каміння.

Хлопець зробив, що йому казали, потім упав на вколішки.

— Відмовляй молитви!

— Тату, тату, не вбивайте мене!

— Відмовляй свої молитви! — повторив Матео страшним голосом.

Хлопець, загикаючись і хлипаючи, відмовив Отче наш і Вірую. На прикінці кождої молитви батько повторяв твердим голосом: Амінъ.

— Чи се всі молитви, які знаєш?

— Тату, я знаю ще Богородицю і літанію, якої навчила мене тітка.

— Се трохи довге, але нічого.

Дитина скінчила літанію придушеним голосом.

— Чи ти вже скінчив?

— Тату, змилосердіться, даруйте мénі! Я вбагаю моого дядька капраля, щоб він помилував Джанета!

Він плакав і плакав. Матео набив рушницю і приложивши її до щоки, сказав до нього:

— Нехай тобі Бог простить!

Хлопець зробив розпучливе зусилle, щоби встati й ухопити батька за коліна; але вже не мав часу; Матео дав огня і Фортунато впав неживий на місці.

Не кинувши оком на труп, Матео пішов доріжкою, що вела до його хати, аби знайти рискаля та поховати свого сина. Він зробив ледви кілька кроків, як здібав Джузепу, яка прибігла, стрівожена гуком стрілу.

— Що ти зробив? — крикнула вона.

— Суд.

— Де він?

— В ярузі. Я його зараз поховаю. Він умер по християнськи. Я замовлю службу божу за нього. Треба сказати мому затверді Тідорови Бянкі, щоби прийшов жити до нас.

Роман Купчинський.

Спека.

Купається село в розтопленому золоті,

Горяте дахи і куриться дорога.

Зітхають дерева: »Колись були ми в холоді!«...

Рухливу тінь вколисує знемога.

Прищурив очі дуб, схилили чола ясені:

»Прийдіть, прийдіть, прикрийте нас полою!«

... Та хмароньки не йдуть. Лежать собі розтрясені

По синяві із усмішкою злою.

Мовчить, терпить земля, немов Христос катуваний.

Не вдержала: »Жажду!... Ой вітре любий!...«

А злобний суховій, за бозами захований,

Розправив корч і жаром їй до губи.

Львів, серпень 1922 р.

Герман Зудерман.

Литовські оповідання.

1. Подорож до Тільзіта.

Вільвішки лежать над балтийським заливом. Вони розложилися цілком над самим заливом. І коли ідучи човном з моря, хочеш завернути в ріку Парву, то треба їхати так близько коло хат, що дістаеться охоту кількома цибулями — можна й моркою — вибивати вікна.

Та шкода було би гарних, блискучих вікон. Бо Вільвішки чепурне й богате село. Його мешканці займаються oprіч риболовства в заливі та в ріці користним рільним господарством і управлюють городовину. А цибуля з Вільвішок славна добротою.

Найзаможнійше господарство зі всіх те, що творить там, де вливається ріка Парва в море, немовби острій кут і належить до Анзаса Бальчуса.

Не думайте, що Анзас Бальчус простий рибалка, який при кождій ловлі розбивається за свою частку і вона все йому за мала, що в понеділок вечір продає свої окунці в Гайдекругу низше ціни, а у вівторок пополудни повертає пяний до дому; Анзас Бальчус уже майже пан, що з Німцями говорить по німецьки, як Німець, що свою склянку грому солодить, як Німець, і що на процесах у суді так уміє оборонятися, що може не витрачати кошти на адвоката.

Він узяв собі за жінку паню, сей Анзас Бальчус. Вона походить із Мінге, дочка богатого Якштата, який має просторі сіножати над заливом. Що Індра Якштат дістанеться йому, не думав ніхто, бо за нею всі розбивалися, а вона переходила попри них бліда і лагідна, якби була донькою сонця.

Але тепер він її має і може гордитися нею. Вона породила йому троє гарних дітей і дбає про господарство так, немовби була в союзі з Ляймою, ввічливою богинею. Масло купці виривають із рук, ще поки вона його зробить, її овочеве вино найславнійше далеко і широко, а під образами стоять від торічних різдвяних свят два оксамітні фотелі. Оповідають навіть, що вона хоче малій Ельсці купити фортепіян, коли та буде мати сім літ.

А всеж таки вона й дальше йде своїм шляхом бліда й лагідна, як колись дівчиною, та червоніє, мов грядка гвоздиків, коли заговориш до неї.

Ось яка Індра Бальчус. І колиб я був на місці Анзаса, я рано і ввечір підносив би руки до неба та дякував Богу, що якраз вона моя жінка, а не яка інша.

І так воно було давнійше, але відколи Буша почала служити в хаті, богато змінилося. Так дуже змінилося, що сусідки мають що розповідати одна другій, коли з подвіря Бальчуса лунають плач і лайка.

Лається Анзас. Сей голос знає кождий. Але се не Індра плаче; — коли вона плаче, то тількитихо і вночі, — а плачуть діти над усім тим лихом, що переносить їх ненька. А нераз чути сміх, недобрий сміх, гострий, мов скло, та глумливий, наче крик півня.

Чорт приніс сю Бушу в хату. Коли вона не була господарська донька і яко така гордовита й зарозуміла, не могла би була накоїти стільки лиха. Чому вона взагалі йде в найми зі своїми ясними ахатовими очима і тілом наче яблоневий цвіт? Бог один знає, кільком вона вже голови закрутила! Але вона бере їх і кидає, а як дене будь котрий вже цілком дуріє за нею, то сміється та йде на іншу службу.

Тут у домівстві Бальчуса являється вона природною простиленістю тихої та ласкової господині. Співає, гримає та гуркає від ранної зорі до темної ночі, працює за троїх та гнівається страшно, коли тільки заговорити, щоби себе пошанувала.

Відколи ж господар був у неї в комірці, взагалі не знає жартів. Жаль дивитися, як із дня на день усе більше й більше починає панувати, а він слабий все робить, що вона хоче.

Звичайно буває так у господарстві, де жінка прийшла без віна, або хора тілом на все дивиться крізь пальці. Але що до Інди, богатого Якштата гарної доньки, яка тільки за велика пані, щоби з такою худобою, як Буша, возитися, так се як світ-світом незрозуміле.

Коли одної днини він знову пяний бив жінку, прийшла сусідка Ана Дочис до неї тай какже: „Індро, ми всі навколо не можемо більше дивитися на се все. Ми постановили, щоб я написала твому батькові“.

Індра зблідла ще більше, як була, і промовила: „Не робіть цього, бо тоді батько забере мене до себе, а що станеться з дітьми?“

„А ми все ж таки так зробимо“, — сказала Дочиха, — „бо такого поганого злочину не можна терпіти на світі“.

Індра навіть просить ішо за своїм чоловіком, кажучи: „Як се все рознесеться і пічнуть усі навколо говорити, то він певнісінько впаде в нещастє. Оженитися з нею не може задля зради в подружку. Я мусіла би скаржити о зраді, бо тільки в такім разі діти присудять мені. Вже тепер він запивається щораз частіше. Що потім буде, нехай кождий сам собі розсудить“.

„Чи ж воно має так тривати безконечно?“ — питає Дочиха.

„Вона вже втекла з п'ятьох місць, де служила, коли їй надокучило“, — каже Індра, — „тай з ним не інакше зробить“.

Але Ана Дочис, жаліслива серцем, як усі сусідки, яким завтра може статися таке саме, остерігає її знов і знов.

„Ми вже перепитувалися“, — каже — „се були завжди мочиморди і дурні. Такого, як твій чоловік, вона не попустить“.

Сі слова пригадують Індрі вповні, якого надзвичайного чоловіка вона мала, поки ся Буша не прийшла в хату. Але не плаче і не жалується, бо се не її звичай. Вона відвертає тільки своє змарніле обличе і каже: „Як Бог захоче“.

Але поки що робиться те, що Дочиха хоче.

Вона йде до дому і говорить свому чоловікові, що лежить і спить на печі: „Дочис“, — каже — „ось твої непромакальні чоботи. Настав вітрила в середуцім човні, поїдемо до Мінге“.

„Чого поїдемо до Мінге?“ — питає він обурений: бо хто спить, хоче мати спокій.

Але Дочиха не возиться з ним довго і зіштовхує його на діл, лютуючи, що завтра не було б інакше. Вона натягає йому ще тяжкі чоботи, а пів години пізнійше вже обое їдуть до Мінге.

На другий день приїздить старий Якштат до Вільвішок. Він не приїхав човном, се виглядало би дуже по дідівськи, він приїхав навколо сушею, щоби свому зятеви підсмарувати під ніс закриту найтичанку та оббивану сріблом упряж із хомутом, а разом із сим і те, якого роду той дім, з котрого походить його жінка.

Ми всі пригадуємо ще собі старого Якштата. Він добре був знаний, сей малий чоловічок із ногами зігнутими в колесо, з костистим лицем, повним затинок від голення. Коли нарешті вмер, показалося, що такий богатий не був. Але се не належить до справи.

Буша, що всюди має очі, завважила перша, що хтось їде, і вийшла з хати.

Чого він потребує? — питає, заложивши руки на бедра, і блискася гнівно очима.

Він, не лінивий, хапає від візника батіг і як махне! Здовж обличя і по правій руці тягнеться червоний знак.

А що вона? Вона чіпає старого, стягає з візка і зачинає обробляти кулаками. Візник скочив із візка, Анзас Бальчус ви-летів з хати і аж сим обом удалося вирвати його з рук розюшеної дівки. Бігме, вона була би його може зігнала зі світа.

Хоч сей випадок сам по собі лихий, але в розмові, що слідом по сім зачалася, дав він старому перевагу. Бо так іще Анзас Бальчус не збився з дороги, щоби не знов, яка ганьба впаде на його дім та який поговір рознесеться широко й далеко за такий привіт.

Так він стоїть, як довгий перед старим, із закиненим назад жовтим мов льон волоссем над покритим веснянками темним обличем і не знає, де свої очі подіти.

А сей сопе зі злости і з того, що від шамотання духу не стає.

„Де твоя жінка?“

Звідки має Анзас Бальчус знати, де його жінка? В своїй безпорадності вона часто втікає з хати туди, де безпечна перед лайкою та бійкою.

„Я богатий Якштат!“ — кричить старий. — „І се мені щось такого притрапилося!“

Анзас Вальчус виправдує сей напад, скільки лише можна. Але що може він сказати?

„Ся бестія, ся повія мусить зараз забратися з хати!“

„Но, но“, — бурмоче Анзас. Колиб так не сталося, то був би певно випняв груди і кричав, що се його господарство, та що тут лиш він приказує, але тепер тільки бурмоче: „Но, но“.

Старий впізнає зараз, що на його вулиці празник і розбирає собі. Мало в литовській мові таких обидливих слів, які не почув би в сю годину Анзас на себе і на свою дівку.

Врешті він уже цілком розмяк, сидить на припічку і плаче.

Індра повертає до дому. Вона забрала двоє старшеньких дітей зі школи, йде через подвіре струнка та висока з малим Вілюсом на руках, немов католицька Маті Божа.

Як побачила батьківський візок, настрашилася; кладе дитину на землю і оглядається, немов не знає, де би притьмом сковатися.

Але старий звиннійший. З хати на подвір'є — схопити її — та втягнути до хати, се лиш одна мить!

„Тепер ставай на коліна перед нею“, — кричить до свого зятя, — „і поцілуй рубець її одягу!“

Хоча він уже без волі, але сього робити все ж таки не хоче. Та старий сильно підпомагає і справді, ось він на колінах говорить хлипаючи: „Я знаю, я грішник перед Богом“.

„Вставай, Анзасе“, — говорить вона ласково і кладе руку на його голову. — „Коли ти тепер дуже упокоришся, то мені сього не забудеш пізнійше і все начнетися на ново“.

Ох, як добре вона його знала!

Але поки що він на все годиться та обіцяє старому, що Буша з його волі не сміє більше на подвір'ю показуватися і що він зараз, на місци, розплатиться з нею.

Індра остерігає батька, щоби не був такий строгий. Але він настоює. Ліпше було би, якби був сього не робив.

„Буша! Де Буша?“

Ось вона йде. Завязала лице хустинкою, якби в неї зуби боліли, а на праву руку завинула мокру запаску. Для охолоди.

Стає в дверях і поглядає на всіх троїх цілком приязно.

„Ну щож?“ — каже. — „В мене робота стоїть“.

„Тут у тебе нема вже ніякої роботи“, — каже старий; — „се тобі твій господар зараз обяснить“.

„Отсе, я цікава“, — підсміхається вона впевнено.

Анзас Бальчус не знає, де почати і де скінчити. Але що вона з підвязаним обличем якраз не конче гарно виглядає, се йому влегшує справу. Він заїкуючися плете щось про „родинний спокій“ і про „жертви, які треба приносити“ і тим подібне. Не виглядає з гідностю.

Вона сміється голосно і сміється і сміється. „Щож, вони тебе вже обкрутили, ти розмазо?“ — каже. — „А зрештою довідаєшся хутко, де мене шукати“.

З тим відвертається і затріскує двері за собою.

Тепер міг би знов запанувати спокій. З початку так здається. Анзас удає ласкавого до жінки та коли поїде до Гайдекруга з рибою на ярмарок, привозить їй з крамниці Гофмана шовкову сукню. Але він косить очима і як тільки може, то вступається їй з дороги.

Індра пише до дому: „Все знов добре“. Але на папір упали її слізози.

Бо Буша все ще тут. Вона закватиравалася у Пілкунів, що живуть за каналом, а що се за голота, кождий у Вільвішках знає. Нібито працює на сіножатях, але коли не забіжиш у село, все десь її стрінеш. Вона навіть така зухвала, що дає обоїм дітям цукорки, як вертають зі школи.

А куди ходить Анзас, коли стемніє? Ніхто не знає. Йде здовж Парви туди, де так густо ростуть лози, що заходяче сонце не може заглянути в воду. А люди, що сидять перед хатами, шепочуть за його плечима: „Тепер він стрічається з Бушою“.

Сором сказати: він справді з Бушою стрічається.

Там, де заходяче сонце не може в воду заглянути, сидять вони до пізної ночі та кують пляни, як має бути дальнє. Але щоб не придумали, то — жінка, Індра, все стоїть на перешкоді. „Розведися!“

Розведися! Легко сказати. А діти! Єндрик, найстарший, має колись одідичити господарство. А Ельска, що подібна до нього, мов краплина води, незадовго гратиме на фортепіані. Такі діти не відштовхується від себе. Про малого Вілюса вже й не говорити. Опріч сього дав свекор, старий Якштат, другу гіпотеку на землю. Звідки віддати, як він виповість?

Але Індири треба позбутися! Індра мусить уступитися з дороги! Індра, з обличем немов масло. Індра, що слідить за ним. Індра, що день у день бігає від хати до хати і очернює його перед людьми. Пілкуни знають, що нема нічого огидливого, чого вона про нього не розказувала би. Розповідала навіть, що має пропуклину. Звідки би Пілкуни інакше знали? Так ось яка вона недобра, не вважаючи на свій святий вигляд.

Отже Індири треба позбутися. Се порішена справа. Питаннє, як.

Він, розуміється, не хоче про се й чути, алеж воно мусить бути.

Деякі жінки вмирають при полозі — майже нічого не треба підпомагати, але на те треба довго чекати і справа непевна.

Отрута? Вийде на денне світло. Так певно, як два й два чотири. А хто се зробив, уже нині знає ціле село. Втопити? Але Індра не їздить по воді. Минулого року ні разу не їздила.

Вона поїде — треба тільки намовити.

Ну, а потім? Чи може добровільно скочити у воду? Та хочби се зробила, хто повірить? Як повернеш без неї, зараз сидиш у слідчій тюрмі.

Отруїти, чи втопити — все одно.

Але Буша мудра голова, Буша знає раду.

Чи він вміє плавати?

Розуміється, що вміє. Та в тяжких чоботях не можна. Пірне на дно, мов „кульші“ — малі каміння при сітях.

Тоді треба з човна босим скочити. Тепер у літі кождий їздить босий у човні.

Він, Анзас, сього ніколи не робив і люди се знають.

Чи Індра вміє плавати?

Як оловяні качечки — так Індра вміє плавати.

„Отже може вдатися“, — каже Буша задумано.

„Що може вдатися?“

Чи він пригадує собі той нещасливий припадок тамтого літа, на вінденбурзькім куті, де два рибалки втопилися?

Як не пригадує. Один з тих, що втопилися, був його свояк. Чи він знає, як се сталося?

Певно ніхто нічого не знає, але думають, що вони оба були пяні тай проспали небезпечне місце за морською ліхтарнею, де вітер знимається нераз і де треба дуже уважати, щоби човен не перекинувся, як за високо навантажена баркаса з сіном.

Чи не можна би човен штучно перекинути ?!

Так, коли хтось хоче конче втопитися.

А чи не можна би приготуватися до плавання !

До суші ніхто не допливе.

Чи не можна би зробити так, як школярі, що привязують собі свинячі міхурі або снопи з очерету, з якими можна годинами тратитися на поверхні води !

Можна, розуміється, але се незвичайне і впало би в очі.

Тоді треба би спрятати їх зі світа по вжитку.

„Так, але як?“

Буша буде роздумувати.

Так говорять і нараджуються годинами, ніч у ніч. Буша питает, а він відповідає. А з питань і відповідей печуть вони на повільнім огню сей колач, який зівші, Індра знайде смерть.

Одно остається все ще найтяжше: як її найлегше підмотити, щоби поїхала на прогульку човном. Неодну прогульку треба зробити, якаб щасливо закінчилася, поки можна буде здати удар. Але що за причини придумати, щоб оправдати часті прогульки? Та й рідко коли віс з відповідною силою полудневий, або полуднево-західний вітер, при якім тільки можна вдатно повести справу.

Тому треба знайти щось надзвичайне, причину, яких мало. Причину, яка виключала би всякі приготування і що до якої не можна відмовитися.

До тогож Буша кладе йому все наново на серце, приказує бути приязним до Індри, щоби вона не мала підозріння і щоб сусіди могли також думати, що все знов гаразд.

І він приязний до Індри — такий приязний, яким буває той, що не вміє прикидатися, бо не робив сього ще ніколи в життю. Рубає дрова дрібонько та приносить їх їй, направляє затичку в димарі, цілує рано на „добрий день“ і ввечір на „добранич“, спить навіть із нею разом, але не доторкає її.

Індра тиснеться тихо до стіни, коли він о півночи вертає до дому, щоби не вдихати запах тіла дівки, що він приносить зі собою, як і перед тим.

А врешті — Буша так собі бажала — мусить він принести найбільшу жертву і не йти вечером у гущавину лоз. Від тоді зносяться тільки через листоноса. Адреси написав один писарчук з Гайдекруга на запас, якого Анзас переконав, що не вміє писати, а в середині листа були знаки, які лиши вони обре розуміли.

Так навіть Індра мусить думати, що таємні зносини перервалися. Але всеж таки вона не дає одуритися. Їй нераз здається, немов має дар усе відчути, і часто, коли він не знати як примилюється, думає собі: „Гей, як я його на скрізь бачу!“

Одної днини підійшов до неї дуже ласково і каже: „Моя голубко, моя ластівка, за тобою лежать лихі дні, я хотів би тобі зробити щось добре, вибери, що хочеш“.

Вона тільки дивиться на нього і вже знає, що він має на думці якусь засідку. Тай каже: „Нічого доброго не потребую. В менеж є діти“.

„Ні, ні“, — каже він, — „мусить так бути. Хочби задля сусідів. Також твому батькови мушу дати доказ, що я змінівся. Коли ти нічого не знаєш, подумай, а я також начну сушити собі голову“.

На другий день приходить знов. Але вона все ще нічого не придумала.

Тоді він каже: „Ну, так тоді я знаю. Ти ще ніколи не бачила залізниці. Поїдемо до Тільзіта, щоб ти вже раз побачила залізницю“.

Вонаж відповідає: „Оповідають люди, що незадовго проводитимуть залізницю до Мемеля, а в Гайдекругу буде тоді

стачія. Коли се буде, то я можу колись поїхати на тижневий ярмарок з тобою“.

Але се його не вдоволяє.

„Тільзіт дуже гарне місто“, — каже, — „коли ти не схочеш поїхати туди, то знатиму, що в тебе лиха воля і ти не думаєш про помиреннє, коли тимчасом я нічого іншого на думці не маю, як жити тобі до вподоби“.

Тоді вона пригадує собі, що він справді перестав сходитися з дівкою і починає в своїх поглядах вагатися.

І каже: „Ах Анзас, я знаю, що ти нещирій до мене, але буду приневолена тобі покоритися. Опірч сього нас усіх має Бог у своїх руках“.

Анзас має привичку червоніти, як молода дівчина. А що він се знає, то притьом виходить за двері та соромиться на дворі. Але йому здається, що він мусить задумане зробити та що воріття вже нема. Здається, немов його змій жене розпеченими вилами наперед. І тому ще того самого дня починає наново.

„В Тільзіті є церковна вежа“, — каже, — „яка спочиває на вісімох кулях і тому Наполеон хотів її забрати до Франції. Та вона була йому за тяжка. Таку дивовижну річ треба побачити“.

Індра тільки усміхається до нього так дивно, але не говорити нічого.

„Опірч сього, — каже він дальше, — співають у пісні:

Тільзіт, мій Тільзіт, яка ти краса,
Такого нема, щоб тебе не любив!
І сонце булоб лиш понура діра,
Як яскінню ти б йому не світив.

Тепер чей знатимеш, що за гарне місто Тільзіт“.

Коли він знов розпалився, Індра ще раз усміхається до нього так, що він паленіє та починає швидко про що інше говорити.

Але на другий день каже так між іншим: „Отже коли поїдемо?“ Так, якби що до сього давно панувала згода.

Вона гадає: „Коли він хоче мене позбутися, то знайде на се тисячу способів. Найліпше буде, коли згоджуся“.

А до нього каже: „Коли захочеш“.

„Отже тоді чим скорше, тим ліпше“, — каже він.

Тому призначається найближчий ранок на виїзд.

І так, як порадила йому Буша, бігає він ціле пополуднє від сусіда до сусіда і розповідає: „Ви знаєте, любі сусіди, що я зле

проводився. Але від тепер усе повинно змінитися. На знак переміни поїду з Індрою на прогульку до Тільзіта. Сим хочу наше помирення, так сказати, відсвяткувати".

А сусіди навіть щастя бажають йому. Якраз так, як Буша йому пророкувала.

А що тимчасом Індра робить?

Вона складає порядно діточі річи, записує на папір, що в будень, а що в свято мають вбирати та що зробити з по-лотном, яке вона власноручно наткала і як та на що його потяти. Також свою одіж розділяє. Нову шовкову сукню дістане Ана Дочис, а старинні прадідівські перейдуть Ельсці. Потім кладе на верх собі смертну сорочку і все, в що мають її врати до домовини. А опісля готова.

На дворі бавляться діти. Вона думає: „Ви, біднятка, будете мати лихі дні, коли тут Буша знову розгосподариться“.

А потім йде до Ана Дочис, недовго по сім, як там був Анзас, і каже: „Кождому може легко щось притрапитися. Я знаю, що я з тої прогульки не повернуся“.

Ана настрашилася дуже і каже: „Чому ж ти не мала би повернутися? До Тільзіта один скок. А зрештою сеж має бути свято помирення“.

Індра лиш усміхається і каже: „Побачимо. Тому обіцяй мені, що будеш уважати на діти і напишеш дідови, коли б їм не було добра“.

Ана плаче і обіцяє все зробити, а Індра йде до дому. Вона укладає діти до сну, молиться з ними і підбадьорує себе думкою про Бога...

Ранним ранком, ще заки сонце зійшло, відіздята.

Він, Анзас, убраний по святочному, а вона також причепурилася, бож се має бути свято помирення. Вона вбрала червоний жупан у зелені паски, власноручно ткану спідницю, в якій девять років тому їхала з ним до церкви давати на заповіди та ясну дівочу хустину, щоби заслонятися від сонця.

Їсти й пити взяла зі собою і поставила з переду човна.

Він надів дощинки з корків на ноги, а в руках тримає чевреки. В останній хвилині приніс ще щось завинене в мішок і кинув перед себе коло керми та дивиться з під лоба на неї, немов очікує, що вона буде щось питатися.

Але вона нічого не питаеться.

Як він напинає велике вітрило, вона завважує, що в нього трясуться руки. Але удає безжурного і каже: „Вітерець пригожий, можемо бути в полуднє в Тільзіті“.

Вона відповідає: „Мені байдуже“.

А він каже: „Якби ми скоро не зайдали, назад треба повільніше“.

Потім накладає мале вітрило, рапін. Так він сидить на пів закритий вітрилами, а вона його майже не може бачити.

Човен мчиться стрілою, а кругом у воді граються рибки.

Над цілим заливом розстелилося на захід синьо-сіре покривало, лиш там низом червоніють ранні зорі.

Коли приблизилися до вінденбурзького кута там, де земля острою косою врізується в воду, він спершу розвязує шнури, щоби вітрило було вільне і перекидає скорим рухом керму у другу сторону, бо тепер поїдеться на схід.

Скільки разів вона їхала до Мінге до батька, все боялася перед сим місцем, бо як лиш яке нещастє сталося, то завжди на сім місци.

І в непевнім страху шукає очима рідне село Мінге, яке видніє виразно в далечині та думає про себе: „Ох батечку, колиби ти знав, в яку тяжку дорогу вибралася твоя Індра!“

Але вона спокійна і уповає на Бога. Лиш на небезпечнім місци стискається їй серце.

А потім пливе човен гладко в сторону лиману, який немов чекає на нього обвинений на право і на ліво зеленими стрічками трав.

І ось лежить перед нею широкий лиман Атмат, широкий немов сама Мемель, хоча лише її віднога, а гарний маленький вітерець робить так, що вода виглядає мов гребінець.

„Крихітку більший вітер був би ліпший“, — каже Анзас на пів до неї звернений, — бо хоч вода тут не дуже напирає, але все ж човнови тяжко напроти філі плисти“.

А вона думає: „Хочу до Мінге“. Але Мінге давно минули. Бо ось уже Кувертсоф, самітно між руслами положений хутір, про який розказують, що коли там хтонебудь хоче жити, то мусить собі справити шкіру до плавання, бо інакше не зможе ні вперед, ні назад.

„Алеж і я не можу ні вперед, ні назад“, — думає вона, — „ще мушу тихо сидіти, як він приказує“.

Тепер ріка великим луком звертає на полуднє і вітрила кладуться на боки так, що може його цілого бачити. Вона си-

дить на однім кінці човна, а він позаду при кермі. Машта стоїть між ними.

Їй здається, немов він ховається від її погляду. Посувається то на право, то на ліво, але се йому нічого не помогає.

„Бідний ти“, — думає — „не хотілаб я бути на твоїм місци“. І всміхається до нього сумовито, так їй жаль його.

На правім березі лежить тепер Рус, панський хутір, де стільки плють, як ніде на світі. Русівського водного пунчу бояться навіть пани з уряду.

Пливуть спершу коло складу дерева Анкера зі сплавнями перед ним, і коло тартака, а потім ще коло одного і ще.

Дзімки, які сплавляють дерево здовж ріки з Росії, сидять у своїх довгих, сивих сорочках на крайчиках трать-сплавів і миють собі ноги. За ними димлять казани зі сніданком.

„Він певно дастъ мені отрути“, — думає. — Але вона міцно держить і не випускає зі своїх рук страву, а що інше не буде істи.

Тепер слідує острів Бріонішки, де новий тартак. І тут повно трать-сплавів з деревом, а дзімки, що день і ніч забавляються, уже починають настроювати свої горла.

Одну пісню вона знає:

»Літус ліною, раса расою
О муду а буду льово г'улєю..

Вона думає: „Колиб усе було, як давнійше, то ми тепер підтягали би“.

Дзімки махають до них запрошуочо руками, але вони не відповідають. І багато до них по дорозі махало з привітом, але вони не відповідали.

За Русом тягнеться, як ви знаєте, невесела околиця. З ліва торфовища-багна Медзокель, де живуть найбіднійші з поміж бідних, з права мочарі Бредзуль, які не багато більше варта. Але за ними лежить на горбках і височинах далекозвісний ліс Ібенгорст, де живуть дики лосі.

А їй нагадується весняний день, сім літ тому назад. Вона ходила тоді з Ельскою в шестім місяці і в господарстві не могла нічого помагати. Тоді сказав він одного дня до неї: „Поїдемо до Ібенгорста, може побачимо лосів“. Але не взяв так, як нині Вальтелью — середній човен, — бо в бічних річках ним не пройдеш, але ручний човен з веслами. В нім вони їхали, притулені близько одно до другого, крізь множество каналів, крізь шувар і очерет годинами. А вона положила голову на його колінах

і казала раз по разу: „Ах, на що нам потрібні лосі, коли й без того дуже гарно“. А вкінці всеж таки побачили одного. Се був сильний лось із рогами, немов два крила вітраків. Стояв у шуварі, жував щось і дивився на них. Анзас сказав: „Він здається не дуже дикий, я підіду до нього близше. Але Ельска в її лоні не хотіла і заворушилася. А коли вона йому се розказала, то не знав, якби скорше вернути.

Згадується їй ся весняна днина і при сих споминах жаль і біль стискає серце так, що кладе голову в руки і плачути стогне: „Ох Боже, Боже, мій Боже!“

Тоді бачить, що він привязує керму і попри машту йде до неї.

„Чого ти скаржишся?“ — питает.

Вона підносить очі до нього і каже: „Ах Анзас, Анзас, хибаж, ти нè знаєш ліпше ніж я, чого я плачу?“

Тоді він повертається та йде мовчки на своє місце.

(Кінець буде).

II. Карманський.

За шімароном.*)

(З циклю: Під сонцем Бразилії).

Сидять при ватрі. Ліс дрімає;
На облаках банує круг.
Господар воду наливає
І »куя« ходить з рук до рук.

Накриті тордами »кароси«**)
Стоять мов гробниці німі.
Імла спускається на »роси«***)
І тужать стовбури в пітьмі.

Кружляє куя з »шімароном«,
ГоряТЬ облича при вогні.
По лісі ходить тиша з дзвоном,
А ліс куняє в полуслні.

Сидять, викликують з могили
Поховані за морем дні
І згадують юнацькі сили,
На панськім згублені лані.

— Гей, де та молодість весела,
Яка цвила як маків цвіт!
І чи найшлиб ми наші села,
Що сняться нам десятки літ?

— Несеться наша туга морем
І не вертається до нас.
Чи там на смерть спяніли горем
І весь огонь в серцях погас?

— Чи всі вже вимерли? Чи може
Виострюють нові шаблі?...
Допоможи їм, правий Боже,
Зажити на вільній землі! —

Кружляє куя з шімароном,
ГоряТЬ облича при вогні.
По лісі ходить тиша з дзвоном,
А ліс куняє в полуслні.

В дорозі до Ірасеми, 5. V. 1922.

*) Гіркий чай з ерви матте, який шоть з »куї«, зробленої з тики.

) Великий віз. *) Зруб ліса, випалений огнем.

Др. Остап Грицай.

Ольга Кобилянська.

Літературно-критичний нарис.¹⁾

До відємних прикмет українського письменства протягом його розвою в XIX ст., належить довго, — подекуди ще й нині — недостача репрезентативних подоб жінки. Важкі історичні обставини нищили в нас цілими віками можність ширшого товарицького життя, сю першу передумовину висшої жіночої культури. Український степ у часах татарського й турецького лихоліття, козацьке шатро, запорозький табор — те все були життєві середовища, пригожі в першу чергу для розвою чоловічої, лицарської духовости. Постійна небезпека ворожих нападів мусила відємно зазначуватися на всім родиннім і суспільнім життю історичної України, а з тим і на рівні суспільного становища жінки. Коли великі новітні революції в Європі — передовсім французька — виявляють цілий ряд дуже визначних жіночих духовостей, то епоха українських революційних рухів, починаючи від р. 1648, в літературі не надто богата такими своєрідними жіночими індивідуальностями. Тут і там зарисовується на тлі Козаччини жіноча постать гострійше, але більш у відємнім ніж додатнім розумінню (жінка Дорошенка, Мотря Кочубейна, Настя Скоропадська). Аристократичний індивідуалізм, знаменний для української вдачі вже в перших починах історичного життя, зазначується з кождочасним, хоч і не тривким наладнанням суспільних обставин, гострим відокремленням суспільних шарів. Колишня українська гетьманова або гетьманівна, жінка або донька полковника, сотникова або сотниківна була в очах юнака з низших суспільних кругів так само як деинде майже недоступним ідеалом (подібно як ще сьогодня деяка українська дівчина з т. зв. „доброго дому“ для „простого“ музицького або маломіщанського нащадка). А се обмежувало в нас жіночу творчість та її вплив на тісні родинні або товарицькі кружки при таких обставинах у більшій мірі як деинде. Обмежувало в письменників знання національної жіночої духовости до знання типів з найближшого оточення. Та причинялося тим самим до тої недостачі репрезентативних подоб українського жіноцтва в письменстві, яка вже доволі виразно виступає в оповіданнях Г. Квітки-Основяненка.

Жіночі подоби автора „Марусі“ та „Сердечної Оксани“ зазначуються двома прикметами, знаменними взагалі для пись-

¹⁾ Важнійша література: *Осьп Маковей*: О. К. (Літ. Наук. Вістн., 1898). — *Леся Українка*: Писателі-Русини Буковини: („Буковина“, 1899). — *М. Євшан*: Під прaporом мистецтва. Кн. 1. Київ, 1910. — *Христя Алчевська*: Майстри слова. („Укр. Хата“, 1910). — *М. Срібллянський*: Боротьба за індивідуальність. („Укр. Хата“, 1912). — *Б. Лепкий*: О. К. (Америк. „Свобода“, 1922).

менств із невиробленим жіночим типом: силуваним ідеалізмом та звуженням на тісний круг невеличкого життя. Те останнє, правда, завинене ще й історичними обставинами остильки, що боротьба за національне визволення і національну самосвідомість ведеться в нас цілий XIX вік, і ведеться ще й нині. Устрій нашого громадянського життя не має ще до нині тривких державних форм на широкій, всенародній основі. Національна самосвідомість поодиноких суспільних шарів усе ще залежна від принаїдних культурних і політичних впливів. Тимто український письменник був подекуди примушений відтворювати життя, а з тим і жіночі подоби, в сих, сказати, мало репрезентативних межах, які в найважнішою призначою всяких побутових картин. Але саме се обмежене наших письменників, з окремаж оповідачів, на відтворювання життя в нешироких межах побуту — стало жерелом того силуваного, у своїх останніх послідовностях безпросвітного ідеалізму (ідеалізовання людини), який в темним боком усякого провінціалізму. Усякого розмальовування життя на овіді глухих кутів без тіснішої злукі з цілокругом істновання та історичними традиціями народу.

Крізь мрачний серпанок такого нетворчого, пів-романтичного, пів-побутового ідеалізму дивився на українську жінку її перший новітній уподобник Квітка. І тому момент репрезентативності в тих його Марусях і Оксанах, значить ступень правдивости всенародньої жіночої духовності — дуже незначний. Квітці й на думку не прийшло дошукуватися в характеристиках своїх героїнь несвідомої злукі з характеристиками великих жінок у нашій минувщині. Розважити н. пр. те, що в національного видав Ольгу й Рогніду, Данилову матір, Ярославну й Настасю Чагрову, Раїну Могилянку й Гальшку Острожську, Роксоляну й Марусю Богуславку, — ледви чи знайдеться стільки слезаво кволих, серафічно завмираючих Марусь та Оксан, щоб поза ними не добавувати інших, багато красніших, бо сильніших і здоровійших душ. Недостача глибшої злукі з минувшістю, той рішучо найтраగічніший наслідок яскравої неорганічності в історичному і культурно-творчому розвою України, зазначується так у творах нашого письменницького відродження вперше. Заставляє наших письменників черпати з мутного жерела московсько-карамзинської романтики, а не з касталійського жерела всенародного духа. Що з того, що найбільший поет України прославляв Основяненка у відомій поемі, як народного співака з „добрим голосом“, від якого можна було надіятися розбудження історичної свідомості в народі? Шевченко з таким самим ентузіазмом говорив і про Марка Вовчка. Казав, що Жорж Занд не варта в порівнянню з ним і за куховарку, хоч Марковичка як оповідачка так само обмежена вузкими рамами побутовщини, так само мало репрезентативна уподобниця жінки, як і Основяненко. Жінка як любляча маті, сестра або любка, все ідилічно добра, євангельсько тер-

пелива, мучениця і страдниця життя — се жіночий тип, який від Основяненка та Марковички, особливож на тлі змагань до визволення з кріпацтва, стає чомусь, так сказати, пів-урядовим, жіночим шабльоном в українськім оповіданню.

На загал переважає той традиційний тип і в Шевченка. Але з тою ріжницею, що великий уподобник „Наймички“ вміє його правильно піднести до вершин трагізму. А тут і там дає проби цілком іншої, повно-життєвої та гостро самостійної духовости (Катерина в малій поемі „Ой крикнули сірі гусі“, — Генеральша в поемі „Петрусь“ — або Жидівка „У Вильні, городі преславнім“). Однак тип життєвої мучениці, все-жертвуючої жінки-матери та жінки-любки став усе таки найміродатнішою подобою між жіночими постатями Шевченка і лишився ним для цілого ряду наших оповідачів майже до нині. Тільки справді великі таланти між нашими старшими оповідачами — як ось Іван Нечуй Левицький або Свидницький або Мирний — сотворили або принайменше пробували сотворити більш оригінальні жіночі типи на підставі гостро зазначеної психольогічної окремішності. Сюди належать також попри всю свою ідеалістичну закраску і красші жіночі подоби в гуцульських оповіданнях О. Федьковича. Але щойно на вершинах нашої останньої, найновійшої письменницької доби став повне визволене найглибшої духовости української жінки зі шаблонів романтизму та побутової ідиліки щораз свідомішим завданнем артистичної творчості. Правда — чоловічі подоби виявляють іще й тепер рішучу перевагу над жіночими. Багато енергійнішу певність та вірність психольогічного малюнку, а з тим і вищий степень життєвої репрезентативності. Але жінка-страдниця, безвольна жертва сліпих материнських та любовних інстинктів, переходить в українськім оповіданню найновійшої доби велику еволюцію в напрямі вищої життєвої та духової самостійності, відповідно до світогляду новітнього людства. Тиха, терпелива українська страдниця, ся вроджена жертва деспотичних батьків, чоловіків та власних дітей, почуваває в собі гноблену віками достойність людини і стає згодом до боротьби за права отсєї людини.

І ся не-страдниця, не-кріпачка, не-наймичка суспільності — се той новий тип української жінки, що його спершу несміло, а далі цілою енергією намагається ввести в українське письменство — Ольга Кобилянська.

Етичний бік цього головного питання є для буковинської письменниці майже скрізь важніший ніж чисто артистичний. Кобилянська виходить з ідеї, а не з безпосереднього артистичного пережиття. Світогляд, на овіді якого вона має героїв своїх оповідань — се в неї з правила осередна і найважнішою частиною твору. Геройка її роману „Царівна“ іноді цілими сторінками говорить про те, що властивої події нема в її життю ніякої. Що ніщо в ньому не „починається“ і ніщо не „кінчиться“, по правилам пересічних романів, — додаймо. Словом, ціле оповідання — се тільки один великий ряд відгуків духов-

вого життя панни Верковичівної. „Моя історія се не те, що я пережила, лиш те, що я передумала головою і серцем“. Знайти — Кобилянська достроює життєву дійсність скрізь до своєго світогляду, а не навпаки. Дієви особи як люди, як репрезентанти такої, а не іншої духовості для неї є подекуди байдужні. Справді важне тільки те, що є ідейним боком придуманої цілості оповідання. Тому степень репрезентативності осіб оповідання побіч головної геройки в перших оповіданнях Кобилянської („Людина“, „Царівна“) — дуже малий. Раз тому, що їх Кобилянська добирає собі доволі свободіно, мов найконечніше оточення для геройки. В оповіданню „Людина“ — не представляє родина лісового радника Епаміондаса Лявфлера надто багато інтересу для українського читача нашої доби, особливо на тлі такої неясно зазначененої видівні подій, як тут. Кобилянська залишки зазначує місцевість в данім оповіданню криптонімово, буквами К., Ч., В. чи Д. Залишки тільки натякають на народність населення, а се в дечому обніжує і внутрішню вагу й артистичну уровень сценерії як такої. Воно природне тло життєвого середовища зводиться таким чином по частинам до шаблонів, по частинам до загальників (сад — ліс — гори). А далі через те, що поки що Кобилянська любить ставляти представницю свого світогляду, своєї визвольно-жіночої ідеї надто однобічно в додатнім, а її дієвих противників так само однобічно у відємнім світлі. Проти Наталки Верковичівної напр. являється рідна її вуйна, Орядин і Румунка — середовищем некультурності, дрібничковості, недосконалості, словом — провінціяльної безпросвітності, під час коли дієвий круг Наталка — Марко — Оксана, се наче забороло ідеалізму й духової виспособи. Про те, чому саме якийсь Хорват репрезентує ідеального чоловіка в сім оповіданню, а не Українець, не хочу спорити з авторкою. Але навіть, колибі наша письменниця дім пані Марко була названа не хорватським, тільки українським, то я думаю, що степень репрезентативності тих осіб з чисто артистичного боку був би лишився такий, який є тепер. Для Кобилянської міродатно засадою при розмальовуванню людських характерів є в перших, — а подекуди і в дальших — оповіданнях у першу чергу етично-фільософічна ідея і поетична мрія, а тільки попри те, як свого рода другорядний чинник — засада чисто артистичного, чисто предметового, чисто річевого уподоблювання. Тому її твори з першого періоду письменницької творчості мають за собою тільки до певної міри велич і потрясаючу послідовність життєвої правди.

Колибі ось Кобилянська з цілою послідовністю вже в першім оповіданні („Людина“) була перевела психольогію справді виспіої жіночої духовості, справді живучий характер того жіночого Спартака, який з божеською лютю в душі намагається розірвати окови суспільно-товарицьких умовностей, то Олена рятувалаб горде право своєї душі без огляду на інтереси родини та без огляду на безхарактерну раду старої учительки музики.

Олена однаке виходить всеж таки заміж, робить те, що „випадає“, як сказалаб Жорж Занд. О. Маковей намагається, правда, зрозуміти такий, сказати, кріпацький обяв у духовости Олени, говорячи: „...Читач уже доспіває собі сам усі причини такого поступку Олени: цілі століття життя, все вихованнє жінок, ціла суспільність винна тому, що бувають такі поступки, що падуть такі характери, зломані тягарем життя, засуджені на ласку і неласку мужчин, а самі без способу до життя в руках...“ Але наш письменник не уважає на те, що таке оправданнє зводить рівень першої геройки Кобилянської до рівня духовости закріощених Оксан та тих усіх тихих і лагідних страдниць, яких у нашім письменстві перед Кобилянською цілий ряд. Значить — момент новітньої жіночої духовости зазначує тут Кобилянська тільки негативно, як задушевне бажаннє обновлення таких невідрядних обставин та жіночих характерів. І саме ся блідість ідейного боку в першім оповіданні буковинської письменниці (мимо всеї етичної тенденції авторки) пояснює надмірну перевагу ідейного боку над чисто артистичним у всіх дальших оповіданнях Кобилянської, з виїмком одної „Землі“. Вже „Царівна“ — се тільки до половини оповіданнє, дійсність, артистичне уподобленнє. До половини се записник модерної мрійниці-самотниці. Ідеї поетичної душі, болюча сповідь людини, яка почувався страшно чужою в оточуючім її світі, скипав гнівом проти нього і хоче силою величавої ідеї почуватися його і обідніцею. Щойно з „Царівною“ озивається в Кобилянської той крик нової жіночої душі за визволеннем з оков буденщини, який не вмовкає в нашої письменниці й до нині та попри всі труднощі чисто артистичного уподоблення відбивається щораз сильнішим відгуком у найширших колах нашого громадянства.

Творчий крик душі, що бореться за красчу самосвідомість.

Висша самосвідомість людини, але тільки як творчої одиниці — се може найправдивіше означене сього ідейного овиду, на якім наша письменница уподоблює усі свої великі оповідання про новітню українську жінку, починаючи від повісті про Наталку Верковичівну, кінчаючи на предивній прозовій пісні про Ніобу та Аглю-Феліціас („За ситуаціями“). Кобилянська тому з деяким правом застерігається тут і там проти сього, мовби її проблемом була просто — еманципація жінки. Ні. З коротко стриженими товаришками, з натхненими провідницями полового рівноуправнення, каварняного зрівнання жінок і чоловіків, з цілою тою моралю жіночих Санінів, що такими отруйними хвилями перепоїда духовість перед- і повоєнної Європи, — творчість Кобилянської має дуже мало спільногого. Там, де вона свідомо виступає в обороні суверенних прав жінки в області любовного життя („Природа“, „Некультурна“, „Valse melancolique“), там програмова ідея її світогляду зазначується надто виразно. Читач мимо усієї принадності оповідання як такого почував на кождім кроці, що сотворені тут письменницею подоби —

се не представниці великих життєвих дійсностей, тільки речниці таких а таких поглядів авторки.

Все те, що є безпосереднім висловом душі, жагучою стихією, кипучим, сліпим почуванням — не є властивою областю таланту Кобилянської. Тут усі її малюнки, — починаючи від любовних сцен з Орядином, — мають у собі щось придумане. Щось мов розумний, практичний приклад на дану теорему авторки. Кобилянська як письменниця — підчеркнім се ще раз — підходить до життя майже скрізь зі становища вимріяного світогляду. Ніколи навпаки. Тому вона з таким замилуванням висловлює при кождій нагоді високі думки про світ і життя. Про висшу людину і про красший світ. Їй не легко дошукуватися живучої величі і краси саме в невмолимій дійсності. З огляду на те треба дуже сильно підчеркнути сю обставину, що Кобилянська по матері з німецького роду такого визначного поета-романтика як З. Ф. Вернер (1768—1823).¹⁾ Тут може одно з найперших жерел її тужливого, трагічного ідеалізму. Тої неможливості погодитися з життєм. Тої болючої туги за мрійливою, недійсною все-красою, все-творчістю, все-пожертвою, яка просто примушує людину крівавитися в студених скрутках дійсності.

„В мене нема змислу для дійсности“ — каже раз Наталка, — а на іншім місці питаеться: „Чи се ознака великої душевної немочі, що моя душа хилиться так до смутку, мов той цвіт лелії до долу?“ Вона жалується на те, що „сумліннє в ней ніжне мов павутинка“, що „вона характер трагічний з артистичними зарисами“. Се все пригадує відгуки того мрійливого ідеалізму ще з XVIII ст., з окремаж німецького, який устами своєго найгениальнійшого представника, Фрідріха Шіллера проголосив колись одиноко досконалим і гарним світом — світ артистичної краси й етичної досконалости. Протиставив життєвій дійсності своєго рода — естетичний засвіт і витворив тим чином у поетичній творчості Європи сю трагічну духову течію („Das Ideal und das Leben“), яка на довго перед Байроном стала першою основовою письменницького пессимізму, поетичного відчуження від життя і людей.²⁾ Тому такі надмірно ідеальні духовістю і надмірно балакучі всі головні герої Шіллера, починаючи від Карла Мора, кінчаючи на Дмитрові-Самозванцеві. Тому

¹⁾ У своїй романтичній мрійливості доходив Вернер з правила до тих останніх меж, де починається хороблива віязність. Тут жерело його т. зв. „Schicksalsdrama“. Диви про те мій твір: „Trauerspiele T. Z. W. S.“ Докт. дисерт. Віденъ, 1910. — Важне в злуці з сим те, що пише Кобилянська про освіту своїх геройки в романі „За ситуаціями“: „Що до літератури, то її займи переважно німецькі твори, бо на німецькі мові виховувалася переважно“.

²⁾ Сей Шіллеровий ідеалізм з його відчуженням від справжньої дійсності та тим виніженим естетизмом, який у його наслідувачів перейшов у доволі безхарактерну реторику — се перша причина початкових невзгодин між Шіллером і Гете. Сей останній, поет живучого, грішно-гарного життя в найкрасішім розумінні цього слова, бачив у Шіллера спершу тільки жалобливої ідеаліста і не любив його. „Ach, diese Naseweisen Schulmeister des Lebens, das sie nicht erfassen können“ — любив Гете лаяти на адресу ідеалістичних десиератів.

такий трагічно гарний і трагічно нездійснений ідеалістичний засвіт Заратустри-Ніцшого, сього останнього великого ідеаліста нашої доби. І тому стільки наболіло ідеалізму, стільки жаждучого крику за свідомістю красшого життя, красшої дійсності є в української прихильниці Заратустри — Кобилянської. Тут вона в найдальший відсталі від сліпо-інстинктового животіння „некультурної“. Тут вона цілком речнице „освітної мрії“, сказав би Ніцше, речнице культурної самосвідомості і творчої туги, і тому саме тут промовляє до нас нова українська жінка, не-Маруся і не-Оксана — з найбільшою безпосередністю:

„...Ах, ми така низько думаюча маса, що не вміє одушевлятися! Створити таке щось, що поривало би! Ся маса з самого видіння і невільничої податливості запала у видіння! Чому в нас так мало гордості і відпорної сили, так мало нахилу до величі, так мало поривів до могучості? ...Ах, ми — ні! Ми не горді, ми наймити з природи і вмімо лише жалітися! Ненавижу тих, що лиш проливають слози...“

Невибагливому інстинкту животінню колишньої жінки-невольниці в наших побутових оповіданнях протиставляє так Кобилянська силою величі своєї жіночо-візвольної ідеї — володарський жіночий тип. Володарський свою ідейною виспіштию над окруженнем. Самосвідомістю творчої, оживотворюючої сили. Володарський великим хотіннем у напрямі визволення з омертвлюючої вузкоті життя у глухих кутах А., В., Ч., К. „...Дитиною я бажала — читабмо на іншім місці — летіти через море в полудневі краї, красу яких уявляла собі моя фантазія в тисячі барв. А коли виросла, я бажала, щоб ми стали інтелігентним народом, свободним, непоборимим у своїй моральній силі... Розумітесь, кожда, а кожда одиниця (думала я собі) мусіла би сталити свої сили, перемагати і себе, щоб розуміти і життє пануюче, і гидилася прикметами невільничими. Про те мріяла я часто. Се була і є моя хиба...“

Додаймо: хиба усіх ідеалістів. Усіх пророків творчої самосвідомості, від Шіллера, Русса і Шеллі¹⁾ починаючи. Одна з постійних хиб у духовості кожного письменства, кожного народу, хотілося сказати: в духовості кождої епохи на тлі великих переломів, у хвилі великого дожидання. В письменстві кожного народу, кождої епохи все буде два роди письменників: ті, що уподоблюють життє і людину в голготнім обнаженню не-вмоляюї правди, і ті, що над жорстокими провалами тої правди розстелюють сяючі коври вимріяніх світів краси й досконалості. Реалісти й ідеалісти. Скептики і віруючі. Гострозорі дослідники життя і виніжені мрійники. Критики-судді й кохаючі апольони-гети життя. Кобилянська належить до сих останніх. Сувора правда життя так само не є властивою областю її творчості, як

¹⁾ Головні признаки ідеалістичного світогляду П. Б. Шеллі^я задумую обговорити на сторінках „Л. Н. Вістника“ в окремій статі з приводу столітніх роковин його смерті (1822—1922).

і суворість природно-первісного почування. Тому така богата своїми висновками сповідь Кобилянської при нагоді розмальовання першої молодості її Аглії-Феліцітас: „...Питання суспільні, ідейні, національні були для неї мало знаним висловом. Коли і зачувала тут і там щось подібного, воно лишало її студеною. Найбільше все таки вона переймалася музикою. Всі партійні, політичні і такі подібні справи були для неї, молодої, так мало цікаві, що вимагати від неї поважно якихсь переконань і зasad було просто неможливе. Виростаючи в домі дикої хаотичності, протилемежних бігунів, вічних суперечок, торгу, хоріб, акторства й неуцтва, дитинного плачу, сміху, співу, і т. і. — вона була витвором своєго середовища. З віймком послідовного замилування до музики, акторовання, несвідомого нахилу до ритму і гармонії взагалі, — не приставала зрештою до нічого... Тому так легко вона написати віруючій ідеалістці про людину: „В моїх очах чоловік щось дійсно божеське, хоч він має своє коріннє в землі. Він може розвинутися в прегарний цвіт, але до того треба волі, треба боротьби, відречення...“

Во істину — які скарби ідеалізму зберегла ся буковинська поетка у своїх творах!

Передовсім — ідеал духової самостійності одиниці, без огляду на те, чи се жінка, чи чоловік. Бути собі одинокою цілю, стреміти до останніх вершин совершенної особистості — сеж вже майже одинокий ідеал Наталки. „Розцвітуся в моїй праці мов та рожа“ — каже вона раз. А поза тим повторюється він з деякими відмінами в усіх більших оповіданнях Кобилянської. „Сам! Велике, горде слово! Сам! Сам! Сам!“ каже повний радісного натхнення ідеальний Богдан Олесь („Через кладку“). І мов той Чупринковий химерний лицар Сам — люблять герої Кобилянської протиставити деспотизму окруження свою власну, високосвідому волю до життя. В тім і увесь т. зв. аристократизм Кобилянської. Той момент у її творчості, який на диво став неясною точкою навіть для критиків тої міри, що С. Єфремов. Спричинив багато непорозуміння особливо через те, що зводжено засаду духового аристократизму в Кобилянської з т. зв. володарською етикаю (Неггеморал) у творах Фрідріха Ніцшого. Правда — Кобилянська наводить вислови цього фільософа в „Царівні“ трохи за часто, та ще до цього в оригіналі. Вона й сама не перечить, що Ніцше мав на неї значний вплив. Та проте можна сказати, що поняття духового аристократизму в Кобилянської доволі самостійне.

Воно являється в неї послідовним протестом проти того масового зводження духовості одиниць до одного спільногознаменника, що є такою невідрядною признакою в нашім оповіданню побутового типу.

Очевидно — прихильникам побутово-громадянських культив у роді Єфремова не надто гарно чути гострі слова докору в сторону дряхлих громадянських традицій. А всеж треба сказати, що ради сих наших перestarілих традицій українські

письменники, з окремаж оповідачі, поза побутовим животіннем маси не добавували зовсім глибшого духового життя одиниці. Вони не турбувалися нею і тому згодом майже затратили хист розмальовувати духовість великої одиниці. Доказом на се значна більшість наших історичних романів й історичних драм. Всюди там, де треба створити переконуючу подобу володарської, справді сувереної духовости -- виявляє український оповідач невдатність, блідість або таки дивоглядність психольогічного малюнку. Тимто саме з огляду на недостачу репрезентативних подоб висшої духовости в українськім оповіданню 80 і 90-их років -- навіть і в Франка -- означає аристократична духовость герой Кобилянської з її ненавистю до безпросвітної, бездійної маси всеж таки епохальний момент в історії українського оповідання. Я кажу: всеж таки, бо знаю дуже добре, які визначні недостачі вяжуться в Кобилянської тісно з високим ідеалізмом її світогляду. Але як не як -- вона красше, як хто небудь перед нею намагається розмальовувати духовість своєго часу на невидимім тлі минувшини. Намагається ніби відщукати таємні душевні шляхи між героїчним аристократизмом наших колишніх Рогнід і Ольг, Роксолян і Богуславок з одного й аристократизмом Наташок, Мань та Агліяй з другого боку, коли каже:

„Згадуйте предків своїх, щоб історія перед нами не згасла і золотої нитки не згубить...

Молюся за вас“.

Тут і там говорить Кобилянська про родову аристократію, підносить її вагу для суспільності та велике значінне виховання в ідеально-аристократичнім дусі. „Кождий народ --каже пані Маріян („Через кладку“) гордиться своєю шляхтою, лише один Українець відокремлюється чи не на силу з того вінка людських окрас. Неначеб се була марнота, мати значних предків і почувати в собі шляхотську кров“. І тому доцільне вихованнє гарної інтелігенції видається нашій письменниці важнійшим, ніж шабельонова праця для мужицтва. Про те каже молодий Нестор Обрінський, одна з найкрасіших чоловічих індивідуальностей у Кобилянської, такі значучі слова: „В нас кричать все і всюди „працювати для народу“. А виходить, що під тим сі „випрацювані здобутки“ не для цілої нації, а виключно для мужицтва. Я пытається: чи нам не спинатися в наших змаганнях понад здобутки для мужицтва? Не відривається (в тоншім змислі) від нього, становлячи з себе, себто з інтелігентів другу окрему верству, котра вимагає і для себе праці, науки, штуки і інших здобутків культури? Хоч не багато, а ми для того свого народа (мужика) бодай як не вже щось зробили, то робимо. А для інтелігенції? Для нашої інтелігенції ми ще нічого не зробили. Я мрію про те, щоб у нас було як найбільше глибокої поважної інтелігенції. Інтелігенції національно-культурної... Щож може бути для людини красішим ідеалом, як не людина? Гарна, трудяща, укінчена людина, в тисячах шляхотних видах. А між тим -- яке нутро сучасного Українця? Чи взагалі воно

вже відкрите? Українець його не знає... Він не прийшов ще навіть до пізнання своєї власної сили крізь призмат правдивої інтелігенції культури, до пізнання може і великого призначіння свого народу. Взагалі говорячи ми є народ, що себе не віднайшов"¹⁾

І цілий ряд інших таких висловів про потребу найкрасшого культурного виховання всіх народних шарів. Словом — все і всюди стрічаємося в Кобилянської з релігією висшої самосвідомості одиниці, хоч трудно не зазначити, що ся релігія майже скрізь поставлена як домаганнє, як ідеал даного з гори світогляду. Сі всі прегарні і без сумніву високо культурні ідеї нашої письменниці не перепоюють в цілості і без решти життєвого характеру її герой. Не витворюють всюди переконуючих людських подоб з крові й кісток, не являються стихійним живлом у їх вдачі. Тому ті герой, що їх Кобилянська подумала виспіми вдачами, майже всі до себе подібні. Репрезентують в цілості один тип: тип ідеаліста-мрійника або ідеалістки-мрійниці — на тлі духового аристократизму — з досить остро виступаючим рефлексом очитання. Цілий ряд висловів Аг'ляї, Мані Обрінської або навіть Нестора Обрінського моглаб наша письменниця приписати Наталці або Софії або якій небудь іншій з її ідеалістичних жіночих подоб, а вони не псувалиб надто гармонії даного характеру. Правда — М. Сріблянський слушно підчеркує, що головні геройки Кобилянської (у творах „Царівна“, „Земля“, „В неділю рано зілле копала“, „Через кладку“) виявляють ріжні ідеали висшої жіночої духовості. Та проте треба зазначити, що засадничих ріжниць у характері не виявляє ні одна з тих подоб. Навіть Тетяна в оповіданні: „В неділю рано зілле копала“ й Анна в романі „Земля“ — хоч і мужички — се на мою думку кість від кости Наталки Верковичівної. Тетяна також аристократка почування в самоті ліса, як Наталка, Софія і Маня в самоті провінції, Анна — у самоті рідного поля. Всі вони тільки по довгій боротьбі зі собою віддаються своїм чоловікам і є з ними опісля такі ідеально щасливі, як Наталка або Маня, або такі без краю нещасні, як Тетяна. І належать до сих самотніх мрійниць їх сі інші геройки Кобилянської („Ніоба“, „За ситуаціями“ —), яких душі здіймаються до вершин само-відречення — во ім'я самеж тої аристократично-духової волі, що її проголошує як перша геройка „Царівної“. Значить — ріжні степені й ріжні відміни одної й тої самої духовості. Засадничо ріжні від них є тільки дві: захланна мати Олеся і зависна Рахира. Тут Кобилянська має відвагу рисувати чисто людську цілком неідеальну й непоетичну вдачу — і саме тут вдаються їй живучі люди з крові й кости.

Той нахил Кобилянської до розмальовування романтично-ідеальних вдач у широких розмірах на тлі програмово поставлене-

¹⁾ Кобилянська тут немов відчула наперед глибокі думки Шпенглера, які він проголосив щойно тепер (диви: „Untergang des Abendlandes“, München, 1922) IV Кар. „Das Problem der Stände“.

ної ідеї — спричинює в неї ще дві прикмети її творчості, про які я вже згадав ранше: перевагу в уподоблюванню головних героїв над побічними особами, і перевагу провідної ідеї над архітектонікою і композицією події. Се прикмети всіх романсієрів, які так виходять зі світогляду як Кобилянська. Письменник-реаліст, значить романсіер, який уподоблює життєву подію виключно зі становища висшої дійсності та її природної етики, виводить на видівну романової події точно означене число осіб та призначує для кождої з них точно обмежений круг ділання. Їх взаємна спів-гра і проти-гра витворює цілокруг придуманої події, та вказує на важку підготовчу працю оповідача. Тимто письменник-реаліст уподоблює своїх героїв так, що кождий з них є подекуди головним і кождий побічним героєм: психоло́гія кожного і найменшого (епізодового) характеру є для письменника-реаліста предметом найглибшої уваги. Сю методу артистичного реалізму довів до вершин майстерства передовсім В. Золя. І його то романові архітектори переконують наглядно про те, як величаві уподоблення людських суспільностей в силі створити романсієр, якщо погляд його на дійсність є всесторонній, не прислонений сліпучим серпанком розмріянного ідеалізму.¹⁾ Степень життєвої репрезентативності в романах Золі і його школи є однаково високий і у виступаючих особах і в цілокрузі подій, в цілості змальованого середовища та у світогляді, який тут все зарисовується щойно при кінці, як остання, безумовно конечна послідовність з таких, не інших подій. Письменник-реаліст не висловлює сього світогляду сам. Не велить своїм героям говорити цілими сторінками про те, яка в них душа та що їх щастям або страданням. Скептичний реаліст знає, що в життю взагалі є мало людей, які кермувались б послідовно ідеями якогось світогляду. Він знає, що не зі слів треба пізнавати людину, але з її вчинків. І тому він вибирає на представників даного життєвого середовища по змозі — людий чину; характери енергійні, діяльні, життєтворчі в найглибшім розумінні сього слова. Бо тільки такі не-мрійливі, не-рефлексійні характери в силі бути справжніми творцями життєвих дійсностей, а не тільки їх поетичними глядачами.

Кобилянська не виявляє на тій точці впливу французьких реалістів. За теж вона залишки згадує ніжно-розмріяного скандинаавця, П. Е. Якобсена, сього чудового поета, для якого дій-

¹⁾ У нас твори Золі і його школи на жаль здебільшого невідомі. Переклад його „La rêve“ — („Мрія“), який ще тому пів століття появився в „Бібліотеці найзнаменитіших повістей“, — се мабуть до нині одиноке, що зроблено в нас у тім напрямі. О. Гр. — (Укр. Видавнича Спілка випустила отсі твори Е. Золі: 1) Жерміналь (1904 р.), 2) Напад на млин (1901 р.), 3) Повінь (1902 р.), 4) Смерть Олівіє Бекайля (1902 р.). Були ще й деякі інші переклади по журналах. До того погляди на сього великого письменника, одного з найбільших у XIX. ст., в декого з нас ще й нині завдяки крайній невіжі такі, що, мовляв, Золя «тільки „фотографус“ (!) дійсність», «притім „безбожник“, „атеїст“ — „не моральний“», а такі інші сплетні моральної пані Дульської з галицького кута. Ред.;

сність була прегарною, невмолимою королевою, у ніг якої він мріяв нещасним, на смерть засудженим пазиком. Але той великий лірик, один з найг'еніальніших у письменстві всього світа — не міг дати Кобилянській надто багато. Він міг тільки так само поглибити ліризм у її духовості, як і Фр. Ніцше, і тому всі головні духові впливи зложились у Кобилянської на те, що її духовість не розвивалася в напрямі всестороннього погляду на життя. Вона вдоволяється здебільшого розмальовуванням духового світа тої своєї геройки, що в заразом речницею її власної душі. Побічні особи для неї є й справді тільки побічними. Як односторонно, блідо і безідейно накреслені в „Царівні“ вуйко Іванович, його жінка, його донька, професор Льорден, Орядин, Маєвські, Оксана або Румунка. Сі люди не в силі репрезентувати ніякої дійсності. Як Наталка — се скрізь царівна духа, висша індивідуальність, освічена, „культурна“ та взагалі представниця душевних досконалостей, то тітка Павліна — се з кожного боку вислів провінціального назадництва, лютої нетерпимості, страшної заскорузlosti та крайного неосвічення. Але здраматизоване те все не є, — тоді тітка Павліна була б хоч представницею колишньої некультурності австрійської провінції. Відемні признаки в характері Павліни виходять у Кобилянської трохи не пів-карикатурою. Пригадує вона більше традиційні типи сварливих тіток у старих німецьких фарсах і жартах, ніж справді трагічні типи поневолених жінок провінції. Чи й справді не звернула Кобилянська уваги на те, що їй ся тітка Павліна і її донька — се в ґрунті річі також самі жертви провінціальної некультурності, що й Наталка? Що ні жінка, ні донька такої духової нулі, такого безхарактерного, бездушного філістра, як той професор і домашній „татусь“ Мілечко, — не можуть бути інакші, бо хто їх має виховувати до красшого і висшого? А зрештою навіть сама „царівна“, сама Наталка не оправдує гаразд своїм останнім і найголовнішим вчинком — своїм одруженнем, — цього високого духовного престіжу, на якім вона ставляється з самого початку. Її ціле поведіння проти поганого Орядина, головно при кінці роману — не виявляє повної душевної волі справжньої аристократки духа. А й окончче одруженнє з хорватським доктором не відповідає властиво тій висшій духовості, яку має заступати Наталка. У строго льогічнім розвою повинна була вона лишитися — самотна. Непринадежна до нікого, тільки до себе і до Бога своєї душі та праці. Таким оконччним ділом була Наталка красше переконала читача про аристократизм своєї душі, ніж цілосторінковим наводженням висловів Заратустри.

Така сама нерозмірність звертає увагу читача і в інших оповіданнях Кобилянської, коли протиставити побічних героїв головним, або окончче закінчення подій поставленій з гори духовості героїв. Тут виявляються і деякі промахи проти архітектоніки і композиції. Роман „Через кладку“ — має уподоблювати боротьбу мужицтва з аристократизмом. Але громадянське тло тут

блідо начеркнене. Круг життя вузький, народне середовище яко таке невиразне. Програмово зазначена боротьба між аристократизмом і мужицтвом зводиться до розмальовування романтично-ідеального роману між Богданом і Манею, при чим ідеально характерні Богдан і Маня більше нагадують традиційні закохані пари з німецьких „Unterhaltungsblat·ів“, ніж суворі українські життєві духовости. І такими більше космополітичними фігурами є герої в роді Ротерів, Маєрових, кузинок Дор і інших. Одна мати Богдана — се енергійніше і правдивійше зачеркнений тип. Але в цілості і вона лишається загальноком неприналежним до ніякого середовища. Так той постійний нахил нашої письменниці до ідеалізовання і випроваджування як самої події, так і її героїв ген поза межі строгої дійсності, в романтично неозначені середовища зазначується подекуди відемно в чисто артистичних вислідах її творчості. Яку чудову річ булааб створила Кобилянська, колиб її оповіданнє „В неділю рано зілле копала“ мало справді національний овид, національну живу дійсність, як основу, глибоко обдумані — не тільки відчуті — душі героїв! Тут однаке овид події хитається між цигансько-романтичним і гуцульсько-народнім. Ширші круги народу не заступлені майже ніким (Цигане не репрезентують для українського читача нічого!). Тетяна — се вицвіт трохи не півзасвітової самоти, якій ледви чи відповідає жигтєва дійсність. А й сама Тетяна подекуди штучна свою красою і поведіннем. Трохи наче віддалена від чудової природності нашої простої української дівчини мабуть тому, що Кобилянська хотіла зробити з неї до конче демонічний тип у стилю андалюзійської Кармени, не уважаючи на те, що мягка, наскрізь лірична, перечулена вдача Тетяни не надається до гордовитого, не чуттєвого, не мрійливого типу. І тому спершу ся горда Тетяна вигукує до Гриця на весь ліс своє химерне „Овва“, а при кінці, зведена ним, попадає в безпомічну розпуку як сотки інших перед нею і топиться театрально як Офелія. Те оповіданнє доказує нагляднійше, як деякє інше з оповідань нашої письменниці, що все те, що є безпосереднім висловом душі, жагучою стихією, кипучим, сліпим почуваннем у єстві простої людини, нашій письменниці не так легко опанувати артистично, як відгуки власної, високо самовідомої, творчої душі.

Не так легко, — але великий талант Кобилянської всеж таки зумів опанувати й сі, найтайнійші глибини людської душі, коли наша письменниця зосередила свою творчу увагу з усіх сил, з цілою енергією на їх уподобленню. Доказом на се її роман „Земля“. Се одна з найкрасіших книг в Українськім письменстві. Се пропамятний витвір національної епіки в її найкрасішим і найвисішим розумінню. Проба уподоблення простонароднього життя на як найширшій основі, перша велика проба Кобилянської погодити ідеалізм високого світогляду із суворою дійсністю життя в межах чисто артистичного, значить чисто реалістичного уподоблювання. Як чудово підчеркнути се,

що ся геройчна пісня Кобилянської про українське селянство стає нам ясною у всіх своїх глибинах саме тоді, коли її порівнати з подібним твором такого романового творця, як Золя („La terre“, 1887)! Французький реаліст розмальовує селянське життє зі становища критичного глядача. Він добачує точно всі признаки селянської духовості, зосереджує їх особливо в бажанню мужика добути землі й господарити на ній, і уподоблює в тім напрямі мужицьку боротьбу за землю з таким трагізмом, що картини Золі як де інде, так і тут — місцями просто страшні. Кобилянська так само гостро, з таким самим зрозуміннем для найменших дрібниць у життю і світі мужика, добачує дане мужицьке середовище. Але коли щоденна праця для мужика Золі — се тільки простий, життєвий труд, який йому приносить стільки і стільки гроша, землі й богацтва й має його забезпечити перед ненаситним пожаданням сусіда, то для мужика Кобилянської ся його буденна праця — се творчість. Тому се не побутовщина, не сільська ідиліліка, а виспа дійсності. Відблиск творчої самосвідомості артистки-аристократки сяє на диво саме тут, на тлі простої, невибагливої духовості земельних чорноробів красше і правдивіше, ніж на овиді духових вершин у „Царівні“. Як мужики їдуть у поле з плугами і як вони тими срібними плугами кохають-виразлюють святу землю; як вони сють і як при тім сіє і молиться з ними ціла природа; як при тім сяє небо і радісно співає пташка і як цілій той зелений мужицький світ дише всеплодуючиою силою і перепоює нею душу людини і звіра, — те все уподоблює Кобилянська з такою первісною, непорочною силою, з такою чудовою, все-матірньою любовию до сотворіння, що не дорівнює тут їй навіть великий уподобник Франції. Коли в Золі ненаситне пожадання землі кидав темне світло і на родинне життє мужицтва, то Кобилянська саме на ґрунті того несвідомого мужицького ідеалізму, витвореного любовью до рідної землі, творить спершу найкрасші картини родинного життя, змальовує їх усю життєву та суспільно-творчу велич і ставляє тут родинному життю українського мужицтва незабутній памятник. В письменстві усього світа треба шукати таких чудово могутніх, репрезентативних сцен, як початкові сцени між Михайлом і його батьками. Любовні сцени між Михайлом і Анною. Прощання Михайла і його відхід до війська. Відвідини матері в касарні, і мрії Михайла про рідне село й хату. Його любляча память про вірну домашню худобу. В усіх цих діях перемагає Кобилянська з гідною подиву енергією розливний ліризм у своїй аристистичній духовості. Творить певною рукою тривкі реалістичні подоби, надихані теплом життя і тверезим духом виспівої дійсності.¹⁾ Веде романові події по лінії

¹⁾ На виспівість життєвої дійсності у творах штуки складається plus того ідейного вкладу з боку уподобника, яке дає нам можність пізнати й розуміти ті душевні глибини, які в жерелом життєвих подій (боротьба людських характерів, рас, інтересів, світоглядів і т. ін.). В життю бачимо здебільшого ряд

несвідомого, передуховленого ідеалізму, але здалека від Прокураторського ложа програмово поставленої ідеї та придуманого з гори світогляду.

Тут у неї говорить життє само. Тут передовсім являються в неї люди, які в силі ще в найдальшій будучності репрезентувати мужицьку життєву творчість українського народу в тісній злучці з психікою його історичної минувщини.

Правда — у другій частині роману виступає хвиля бурливого ліризму з такою силою, що Кобилянська її не опановує в цілості. Протиставлення: Анна, Михайло — Сава, Рахира спричиняє, що лінія несвідомого ідеалізму тої мужицької творчості — заломлюється. Хід подій не виявляє з убиттєм Михайла послідовного розвою в напрямі ідеального осередка та вершини роману, тільки ряд щораз новіших і несподіваних епізодів, небезпечних для усього, що становить здобутки першої частини: для ідейної (хоч не шуканої) суцільності, репрезентативності характерів та виспіві доцільності цілокруга усього. Сцени материного жалю при убиттє Михайлі можна хиба порівнати з розпуккою Кримгільди над тілом убитого Зігфріда. Сцена похорону Михайла і голосіння старих батьків — се зразець того трагічного, висшого ліризму, у якім помимо важкого плачу і кривавих сліз нема ні сліду дешевої плаксивости та дешево зворушливих моментів.

В цілості — твір, який навіть тоді, коли дивитися на нього як на величаве торзо, треба зачислити до найсильніших висловів не тільки української письменницької творчості в XIX ст., але й загально-европейської. В порівнанні з „Мужиками“ Реймента нпр. стоїть „Земля“ висше своїм артистичним і драматичним сконцентрованням. Великий твір Реймента тут і там все ж таки нудить. А „Земля“ держить увагу читача в щораз висшим напруженню до самого кінця. (Тим вона пригадує також високоталановитий твір Арне Гарборга „Мужицькі студенти“, хоч він зовсім іншого характеру).

Значить: і в області монументального уподоблювання дійсності життя знайшла буковинська письменниця ту дорогу висшої життєвої правди, якою вона дійшла до теперішніх вершин своєї творчості.

Тип аристократки духа, сотворений Кобилянською, лишиться в нашім письменстві репрезентативною подoboю української жінки нашої доби навіть попри те, що його психольогія виведена тут і там надто програмово. І скажемо ще й те, що Кобилянська і своїми прегарними маленькими нарисами й оповіданнями, починаючи від „Рож“ і „Акордів“, — кінчаючи на „Битві“ й „Думі старика“ — розбудила в нас ряд душевних спромог і тонкостей, які також цінні, як і сей її найважніший ідеал висшої твор-

появ, не повязаних зі собою ні доцільністю, ні конечністю. Висша дійсність має порядкувати той хаос буденщини, засовуючи саме його внутрішню доцільність і конечність.

чої самосвідомості. Кобилянська навчила нас розуміти найтайніші акорди музики, світла красок, нечутні гармонії Невидимого та роскіш мрії про Красу. Навчила нас вона дослухуватися найтайнейших відрухів людської душі, вона наче створила нам засвіт найглибшого артистичного почування, якого чарівні ритми вмів виспівувати пезабутній співець Молодої України — Грицько Чупринка. І навчила нас Кобилянська великої любові до рідної хати та її прадідівської обстанови. До дерева і звіра, до листочків і цвітів, до соняшного проміння і до срібної хмарки, до тих самот, де сумно колишуться сосни, і тих, де мерехтять відвічно самотні зорі. Але попри те все саме вона, ся чудово розмріяна поетка й аристократка духа вчить нас трохи не кождою сторінкою своєго життєвого твору — визвольної праці.

„...Я найщасливійша, коли пишу, коли потону цілою душою в іншім світі... Се богатий, барвний світ, повний якоєсь невисловленої ніжності, здержаної радости, бадьорої, благородної втіхи... Так беріться до чогось, робіть щось, якусь працю, що стала б світом для інших, а потіху у вашім життю і зробилаб вас твердим, могучим і гідним поваги народом...“

„...Я хотілаб, щоб Українці стали орлами...“

Все так ідеал творчої праці й самосвідомості став ясною вершиною у творчості Кобилянської. І ся її праця причиниться напевно до піднесення культури української нації. А Буковина найменша з українських земель, може з гордістю сказати, що видала найбільшу з українських письменниць.

M. Курчинська.

MORENDO ВЕЧЕРА.

Тихим вечером, побравши за руки,
йдутъ Настрои (сині очи в них),
і шеленце проміж віттям вітер,
і несуться в даль німу хмарки...

Під хрестами тихо сплять герої —
(колискову їм сурчить цвіркун).
Слізми рос за сонцем трави плачуть...
Смерти сном засни, тugo моя!..

Iв. Кревецький.

Українська Академія Наук у Київі.

III. Умови.

27 падолиста 1918 р. відбулися установчі збори Української Академії Наук у Київі і зараз після того вона почала свою діяльність.

Не треба багато говорити про те, чого потрібно, щоб ота діяльність могла розвиватися нормально. Незаколочений спокій та піклування держави — отсе головні умови, з якими звязане більш чи менш кипуче та енергійне життя такої установи, як Академія Наук. Та умови, серед яких прийшлося працювати Українській Академії Наук, склалися для неї від разу дуже неприхильно. Вже безпосередно після її уконституовання, в грудні 1918 р., почалися на Україні і в самім Київі важні військові та політичні події. Події ці продовжувалися відтак без перерви повні два роки, 1919 та 1920, і кількома наворотами приносили з собою зміни влади на Україні та в самім Київі, обстріл Києва, а навіть — самої Академії... Згадані події вже самі собою були важкою перепоною в нормальному життю молодої Української Академії Наук. Та ще важшого прийшлося їй зазнати в результаті тих подій. Українська Держава, що покликала її до життя, перестала існувати, а на її місце прийшла ворожа до української культури окупація, що в різних формах удержується на Україні до нині. Ось що читаемо в першім „Звідомленні“ Академії про відношення до неї — Денікінців:

„Сумної памяти денікінська окупація, що тяглася $3\frac{1}{2}$ місяця (від вересня до грудня 1919 року), аж надто важко відбилася на життю Академії. Українська Академія Наук була для денікінців одною з найненависніших твердинь не-нависної для них української культури. Причинено видачу державної запомоги для Академії Наук, зачинено її Спільне Зібрання, робились усякі змущання над співробітниками, наукові установи Академії випиралися на улицю, навіть безневинну вивіску її з написом церковно-словянськими буквами здерго знаку піаного поліцейського пристава і пяних офіцерів у 3-й годині вночі (не в день навіть!), і одірваний од спання двірник Академії мусів вволити волю пяної офіцерні під дулами приставлених револьверів.

„Не диво, що співробітники Академії почали через денікінців розбігатися, шукати інших посад, тікати з Києва. Коли перед приходом денікінської „добр'армії“ число співробітників

досягало цифри 1.000, то після її одходу виявилося, що ся цифра зменшилася аж у два рази".¹⁾

Так поставилися до Української Академії Наук білі московські окупанти-денікінці: А червоні окупанти — большевики?

Про „прихильність“ большевиків до української культури свідчить аж надто вимовно передовсім вже один факт: повний розгром большевицькою владою предтечі Української Академії Наук — Українського Наукового Товариства у Київі. Розгрому доконано систематично, пляново. Найперш (незабаром по приході большевиків до Київа) т. зв. поліграфічний відділ замкнув і опечатав друкарню Українського Наукового Товариства, в якій друкувалися його видання та Академії. Деякий час пізніше заграбив папір, який Товариство купило було для своїх видань. Ще пізніше — військова влада зареквірувала будинок Товариства. В кінці літом 1921 р. прийшов із Харкова формальний наказ — зліквідувати зовсім Українське Наукове Товариство, бо в Київі істнє вже Українська Академія Наук. І наказ сей негайно виконано, зливаючи Українське Наукове Товариство з Українською Академією Наук...

Та як відносяться большевицькі окупанти до самої Академії? Аж надто вимовну відповідь на отсес питаннє подає „піклуваннє“ большевицької влади про Академію — передовсім під матеріальним оглядом. Ось що читаємо про се в „Звідомленню“ за 1921 р.:

„Коли подивимося на матеріальне становище співробітників Академії та її установ, то не доберемо навіть відповідного слова, щоб характеризувати минулий злоповісний рік 1921-й: „надзвичайно важкий“, „катастрофічний“ — се все будуть слабенькі ще терміни. Досі в історії Всеукраїнської Академії Наук за найгіршу добу вважався період денікінської окупації в Київі 1919 року. Денікінці хотіли зачинити зовсім Академію, тай аж чотири місяці жаден із її співробітників не одержував платні. Минулого 1921 року ніхто не думав зачинити Академії: навпаки, центральна верховна радянська влада України ставилася до Академії аж надто прихильно (!): вона перейменувала (!) її з Української на Всеукраїнську, вона вдавала декрети (!) про найкраче матеріальне забезпечення для Академії, вона асигновувала для Академії широкі кредити (!). Та в Київі, далеко від харківського адміністративного центра, державна скарбниця хронічно терпіла на брак грошових знаків, і декрети, проголошені з Харкова, фактично не могли здійснитися. Розкладка, що відбувалася в губерніальному фінансовому відділі кожного разу, як привозилася до Київа нова партія грошей, буvalа дуже нещаслива для такої негуберніальної загально-державної установи, якою являється Академія Наук. На Академію видавалися з київської скарбниці смішно-

¹⁾ Звідомлення про діяльність Української Академії Наук у Київі до 1 січня 1920 року. Ст. I.

маленькі суми. Через те співробітники Академії не тільки не могли добути свою платню в повному розмірі, ба по просту не діставали по скількись місяців таки нічогісінько. І от за всеньку другу половину минулого 1921 року з червня до кінця грудня, тобто не чотири вже місяці, як було за часів денікінщини, а цілих шість місяців під ряд ані копійки співробітникам Академії не виплачено, ані ординарним академікам, ані найдрібнішим служникам. Що жно як настав новий 1922 рік, то хоч не всю, а деяку частину платні за ті шість місяців минулого року співробітники Академії таки одержали. Тільки вартисть тієї платні стала, можна сказати, вже ніяка, бо ціна раянському карбованцеві різко впала. Як що комусь належалося за липень, напр. 30.000 карб., то коли він одержав тій свої 30.000 карб. своєчасно в липні — таки, він міг би собі купувати тоді мало не що дня по фунту хліба, бо хліб коштував у липні так з 1.000 карб. за фунт. А коли співробітникові видано належні йому тій липневі 30.000 карб. вже аж у січні, чи в лютому 1922 року, то він зміг купити собі хліба хиба лише на одну однісіньку днину, бо ціна на фунт хліба тепер (лютий, 1922) не 1000 крб., як було в липні, а 33.000 крб.: місячної платні не стане людині вже більш як на фунт хліба... Як назвати таке становище матеріальне? „Катастрофічним?“ Ні. Замість того грецького терміну, треба мабуть пошукати чи то знов у грецькій, чи вже в котрійсь іншій мові якогось слова „сильнішого“.

А далі читаємо: „Всіх грошей дісталася Академія Наук од влади протягом 1921 року 197,810.442 крб.: з них 140,597.771 крб. — се річна платня штатним співробітникам, а 57,212.871 крб. пішли на так звані операційні витрати, тобто на господарські витрати, на придбання інвентаря, на перевіз пожертвованих книгозбірень та музеїних речей, на ремонт будинків, на оплату праці пожетонно і т. і. Та як згадано, сього року Академія не отримала всіх належніх її співробітникам коштів: не доплачено для академічних співробітників місячної платні аж на 1.836.975.403 крб. (!!) а з боргів операційно-господарських — 1.435.000 крб. Разом виходить, що за минулий рік Всеукр. Академія Наук лишилася винна 1.838.410.403 карб. Інакше сказати: Академія виплатила своїм співробітникам лише $\frac{1}{10}$ (!) належної їм платні.

„Як сказано, держава видала за сей 1921 рік на Академію несповна 198.000.000 карб. На передвоену валюту се вийде не більше 990 карб. (!!) (а то ѹ значно менше!). Коли візьмемо на увагу цифру штатних співробітників (404), то вийде, що на одного штатного співробітника Держава торік пересічно видала 990 : 404 = менше ніж $2\frac{1}{2}$ карб., а саме 2 карб. 45 коп. за цілий рік, тобто 20 коп. на місяць (!!). А коли візьмемо на увагу, що число всіх установ Академії Наук, сягає 80-х, то вийде, що на кожну академічну установу казна виплатила торік — пересічно трохи більше ніж 12 карб., або по одному карбованцю на

місяць всім співробітникам кожної установи. (!!) Сі, аж до смішного низькі цифри державних втрат на Академію Наук — каже в кінці „Звідомлення“ — дуже красномовні. Може ніщо так гарно не свідчить про надзвичайну життєвість Академії, як саме отсей факт, що от, цілий Інститут в ній може дістати на місяць лиш один карбованець, а величезну свою працю веде тай веде, і веде дуже успішно. Можна з певністю сказати, що **нема ніякісінької установи на Україні, щоб вона коштувала Радянську Владу так дешево, як Академія Наук**, а заразом так багацько зробила.¹⁾

Та помилявся дуже той, хто гадав би, що „прихильність“ большевицької окупаційної влади до Української Академії Наук на тому кінчиться. Навпаки. „Прихильність“ ся виявляється ще в багатьох інших формах, — на кождім майже кроці. Від неймовірних просто перепон у друкуванню наукових видань аж до настановлення в Академії спеціального большевицького комісара для нагляду за „благонадійністю“...

„Давнє Українське Наукове Товариство — читаємо в цитованім виспіше „Звідомленню“ — мало свою власну друкарню. Здавалось би, що з цього боку Академія багацько виграла насправжки, бо новоприлучена друкарня могла нарешті дати спромогу для Академії друкувати свої численні праці, що од них аж ламаються полице в архиві Академії. Дійсність показала не те. Київський „Поліграф“,²⁾ в особі т. Паргаманіка, чисто все зробив, аби не дозволити Академії надрукувати будь-що. Друкарню б. Наукового Товариства т. Паргаманік держав під печатками (!) і нікого туди не пускав. Одчинити друкарню для академічної роботи він одмовився (!), заявляючи, що ніби приміщення тієї друкарні абсолютно негигієнічне. Так-от тая друкарня і зосталася для Академії мертвово. — Вдалася Академія до Харкова, з просьбою, щоб їй дано бувшу Лаврську печатню, добре пристосовану для наукових видань. Учені співробітники Академії Наук сами готові були власноручно і „набирати“ (складати К.) і друкувати — аби друкарню їй дано. З Харкова — він до Академії ставився раз-у-раз прихильно (на папері! К.) — приходило до Києва скількись наказів, щоб Поліграф тую друкарню таки Академії передав. Та т. Паргаманік абсолютно не хотів виконувати наказів з центра, провадив затяжне обструкційне відписування в сій справі, і Лаврська друкарня так і не перейшла до Академії. Воно, правда, на прикінці 1921 р. т. Паргаманіка, що не самій Академії досолив, бай усім видавництвам у Київі добре за шкуру сала залляв, нарешті скинуто з посади. Але тимчасом Лаврську друкарню включено в. т. державний „трест“, і от знов, через нову причину,

¹⁾ Звідомлення з діяльності Української Академії Наук у Київі за 1921 рік (писане на машині). Ст. 1—2 і 69—70.

²⁾ Державна установа, що завідує друкарнями, папером і т. п. І. К.

не стало змоги передати Лаврську печатню до Академії Наук. Звичайно, Академія од тієї справи не одкинеться і не перестане клопотатися перед Харковом про власну друкарню, бо відома ж річ: котрі наукові праці не бачуть світа своєчасно, вони звичайно тратять більш як половину своєї наукової вартості. Та поки-що, нема в Академії Наук своєї друкарні, а офіційне „Державне Видавництво“ ледви-ледви може видрукувати для Академії якийсь аркуш на місяць“ (!¹).

Крім наведеного висше неприхильного, а то й ворожого відношення до Академії таких місцевих большевицьких установ, як Губ. фін. відділ та Поліграff, Слід згадати ще про також відношення до неї ще: Губнаросвіти, Всевидату і т. д. — аж до всяких партійних комуністичних комітетів включно. Виявлялося воно при кождій нагоді, у ріжних справах. Чи заняттям будинку Академії місцевою Губнаросвітою під свої бюра, (з якого виселено її тільки по довгих і впертих заходах аж перед харківським Совнаркомом (!)), чи загрозою губ. комісаря нар. освіти розгромити Національну бібліотеку, коли бібліотека не забере негайно з певного магазину своїх книжок (перед розгромом вратовано її тільки таким способом, що весь персонал Академії — до академіків включно (!) переніс на своїх руках книжки до іншого льокалю), чи відмовою Державного Видавництва давати Академії безплатно свої та чужі видання (хоч на основі закона Академія має право на безплатне одержування всіх книжок, що виходять на території України), чи в кінці викиданням поодиноких установ Академії з заниманих ними помешкань (як се зробив в 1921 р. комітет К. П. Б. У. соломенського району з „Національною Бібліотекою!“) — і т. д. Додайте до того ще непокорені Академії ріжними, новими, проектами „реформ“ та „реорганізацій“ її, які від часу до часу родяться у Харкові — без відома часто самої Академії (по останньому такому „реорганізуванню“ в 1921 р. Академія може засновувати свої філії по всіх селах (!) України), — а матимете умови, серед яких приходиться працювати найвисішій науковій установі на Україні.

В кінці, говорячи про ці умови, не треба забувати і про умови наукової праці в сучасній Україні та в Росії взагалі. А умови ці незвичайно важкі. Виспе шкільництво в західно-европейськім розумінні сьогодні на Україні та в Росії не існує. Нинішні виспі школи на Україні та в Росії (університети чи т. зв. виспі інститути народної освіти й ін.) по своєму науковому рівню — тільки тінь давних, коли не карикатура (до висших шкіл приймають без ніяких свідоцтв — і професори мусять відповідно обнижувати науковий рівень своїх викладів). Виспа професура в значній мірі розгромлена (багато розбіглося, куди очі понесли, по Україні, Росії та за

¹) Звідомлення... за 1921 р. Ст. 4—5; див. також Звідомлення... за 1920 р., надруковане в урядових київських „Вістях“ на весні 1921 р. (там оповідено між ін. справжню казку про те, як Академія Наук друкувала брошурку (20 ст. 80⁰ п. з. Головні правила українського правопису).

границею, багато перестріляно чрезвичайкою), а професорами висших шкіл чим раз частійше стають партійні товариші – наукові анальфабети. З виїмком Української Академії Наук у Київі та Російської Академії Наук у Петербурзі ніякі наукові організації на Україні та в Росії фактично не існують. Не виходять також ніякі наукові видання, ніякі наукові журнали і т. п. Нема ніяких наукових звязків із заграницею, не вільно навіть виписувати свободно загорничних наукових видань (виписувати книжки з заграниці можуть тільки установи тай то через посередництво спеціальної комісії у Москві, в якій сидить між ін. і представник ЧК!). Публичні бібліотеки здебільшого не функціонують (із за браку обслуги, опалу, світла і т. п.), приватні націоналізовані, згл. розгромлені (класичний факт: київський губерн. комісар нар. освіти т. М. Любченко, занявши з титулу свого уряду в будинку київського університету на своє приватне приміщення помешкання відсутнього б. проректора Карпека, через цілу зиму 1920/1921 р. палив у печі цінною бібліотекою проф. М. Н. Ясинського, бо се... „буржуазна наука“!).

Та отсі важкі умови, в які поставили Українську Академію Наук московські окупанти, — се ще не всі колоди, що виступлюють шлях, яким іде Українська Академія Наук. У своїй важній та важкій праці над творенням української культури приходиться Академії зустрічати ще й інші колоди, морального характеру, кидані їй під ноги таки своїми, Українцями. От що читаємо про се в академічнім „Звідомленню“:

„Нема де правди сковати: доводилося, і доводиться од певної частини Українців, тай од деяких Росіян, чути, що „Українська Академія Наук“ се тільки вивіска, а в середині йде руська робота, бо „української культури нѣть“ — кажуть злісні Росіянне, бо „орударі т. зв. Української Академії обурителя!“ (!) — кажуть незадоволені Українці.

„Над сими закидами варто спинитися. Українська Академія Наук має підносити українську культуру й виучувати Україну, збогачувати виробливість України, дбати про все добре для України. Але-ж Академія — се суто наукова установа, і через те, закликаючи до себе співробітників, вона перш за все ставить принципове питання: а чи буде той, кого закликають, найдостойнішим кандидатом з наукового боку? И от, справді, нераз трапляється так, що коли стоять поруч кандидат-Українець та кандидат-не Українець, і коли не Українець перевисипав науково кандидата-Українця, то обирається до Академії Наук не Українець, а як раз чужинець — Росіянин, Поляк, чи хто, і єдина для нього умова — щоб він не був ворожий до української культури. Ми не можемо сковати од громадянства сей-о наш принцип, тай не вважаємо за потрібне критися з ним, бо всякий інакший спосіб мали-б за лихо. В Академії Наук — наука повинна стояти на найпершому плані; — се для нас аксіома. В результаті такого непохитного академічно-наукового

принципу вийшло те, що тільки Історично-Фільольогічний Відділ Української Академії Наук є, можна сказати, чисто український по характеру своїх співробітників; Росіян на Історично-Фільольогічному Відділі дуже мало. На Відділі соціально-економічних наук український елемент переважає, але російський елемент теж сильний. Що до Відділу наук математично-природничих, то тут навпаки: українського елементу дуже мало, навіть надто мало, і переважна більшість академічних співробітників Математично-Природничого Відділу — найчистіші Росіяне. Відповідно до складу співробітників, всі засідання на Історично-Фільольогічному Відділі, та здебільша й усі засідання на Відділі економічно-соціальних наук, одбуваються мовою тільки українською, а на Відділі Математично-Природничим тільки мовою російською. Але ж згідно зі статутом Української Академії Наук, друкуються абсолютно всі праці мовою українською (хоч рівнобіжно можуть друкуватися ще й іншими мовами), і таким чином результат академічної праці на всіх Відділах однаково є український. Думайтесь, що культурі українській не виходить з того жаднісінької шкоди".¹⁾

В таких незвичайно важких, передовсім матеріальних, умовах приходиться жити і працювати українській найвищій науковій установі — Українській Академії Наук у Київі. Та не зважаючи на се, Академія живе і — працює.

„Правда — читаємо у „Звідомленню“ за 1921 р. — низші службовці та технічний канцелярський персонал розбігався тай розбігавсь, бо не можуть бідні люди сієї ненаукової категорії безплатно служити пів року. Не раз траплялося, що не було бухгалтера, чи рахівника, щоб скласти для Харкова відомість про ті гроші, які не виплачуються Академії, не було й друкарщині, щоб переписати чи ту відомість, чи якийсь негайний офіційний папрець. Се так. Тільки ж на укові співробітники не кидали праці. Чи мерзнучи в холодних академічних приміщеннях, чи мерзнучи вдома, вони — холодні й голодні — провадили й далі свою академічну роботу, і результати наукової роботи — аж надто показні.

І се свідчить про величезну життєвість Української Академії Наук.

(Консульт буде).

¹⁾ Звідомлення.. до 1 січня 1920 р. Ст. II—III.

B. Садовський.

Господарська відбудова України.

Питання про відбудовуsovітського Сходу не сходить зі шпалть преси, як фахової, так і загальної ось уже скоро рік. Біля сеї справи склалася ціла література. Але довге обговорювання сеї проблеми, на наше переконання, зовсім не спричинилося до вияснення і належного розвязання її. Оскільки ся справа має не лише свій економічний бік, але й політичний, остільки в дискусії все далі й далі почав переважати голос заінтересованих політичних груп, які вносили в неї свої політичні уподобання і затемнювали її все більше та більше.

Низше хочемо зробити пробу поставлення і розвязання проблеми відбудови частини європейського Сходу — України, беручи й розглядаючи справу з її чисто економічного боку.

Передовсім належить вияснити, що слід розуміти під господарською відбудовою України. Перед війною 1914 р. була Україна включена в міжнародній господарський оборот, входила до единого організму світового господарства. Ряд подій — світова війна, що розірвала міжнародні господарські звязки, українсько-російська війна, російська союзницька окупація вилучили Україну зі світового господарства, перетворили її в ізольовану державу. Її економічний розвиток, який ішов до того часу під впливом міжнародних господарських чинників, прибрав інший напрямок. Протягом восьми років ізоляції господарські форми на Україні набрали цілком нового характеру. Питання про господарську відбудову України полягає у виясненню способів: як знову включити її в загальний господарський оборот, у чим заінтересована не тільки сама вона, але й ціла Європа? Намічення шляхів, які могли б Україну знову злити зі світовим господарством в один організм, є розвязанням питання відбудови.

Вияснення способів встановлення тих звязків вимагає вияснення, що уявляє з себе кождий з тих організмів.

Зачнемо від сучасного світового господарства. Здавалося, подавати його характеристику цілком зайве: її можна найти в кожному підручнику політичної економії. Але такий погляд хибний. Світова війна викликала новий переворот у господарських відносинах; той етап економічного розвитку, який переживемо нині, світ цілком новий в порівнанні з передвоєнними відносинами; багато тез і аксіом передвоєнної політичної економії втратили тепер свою вартість. Заховавши після війни капіталістичні форми, світове господарство заразом набуло

нових, відмінних прикмет. Стадія повоєнного капіталістичного господарства радикально ріжниться від стадії передвоєнного капіталістичного господарства.

Повоєнне світове господарство в порівнанню з передвоєнним без усякого сумніву уявляє низшу стадію. Вона характеризується низшим станом розвитку продукційних сил і низьким ступнем зорганізованості. Низший стан продукційних сил є безпосереднім наслідком тієї кольosal'ної розтрати вартостій і капіталів, яка мала місце під час світової війни. Низкий ступінь зорганізованості світового господарства випливає з двох причин. Попри стихійність і незорганізованість, які є характеристичною рисою капіталістичного господарського процесу, сей останній виробив і утворив перед війною деякі засоби, які ту незорганізованість і стихійність до певної міри впорядковували і лагодили. Тепер зі зміною загальної ситуації ці засоби втратили своє значіння. Вони були розраховані на іншу господарську конюнктуру, на інший ступінь розвитку продукційних сил. Друге: вони були пристосовані до певних міжнародних обставин (згадаймо про все зростаючу економічну роль держави в передвоєнний період). Тепер і під одним і під другим оглядом зайдли великі зміни; повоєнна господарка не виробила нових метод для організації і впорядковання замість передвоєнних, а наслідком того було власне обніження повоєнного ступеня організованості світового господарства.

З цих двох¹⁷ основних рис світової господарки — низького стану продукційних сил і низького ступеня організованості — випливають усі характеристичні прикмети сучасної економічної дійсності. Недостача капіталів, невпорядкованість валютних відносин, слабий розвиток міжнародної виміні, крізь їй безробіття в формах, які не існували перед війною, примітивні форми кредиту і т. д.

Такий стан сучасної економічної дійсности викликав у промислових і фінансових кругах думку включити Україну в загальний світовий оборот. З яких економічних мотивів зродилася ця думка? Передвоєнні змагання до прилучення до світового господарства нових територій, змагання капіталу до експансії, випливали з факту надпродукції капіталів. Тепер таке пояснення очевидно не може задоволити, бо на світовому ринку існує велика недостача капіталів. Сучасні змагання приєднати Україну до світового обороту треба пояснити іншими причинами. Налагодження світової господарки неможливе без пониження органічної будови капіталу, яка відповідала би сучасному пониженному розвиткови продукційних сил. Сей процес дуже болісний. Він здійснюється лише поволі і тягне за собою подвійний наслідок. Ті промислові круги, які мусили перейти до інших виробництв, в цілях уникнення

сього болісного і складного переходу, мусять уперто шукати нових ринків, очевидно зовнішніх. Тіж круги, які вже увільнили свої капітали з виробництв, недоцільних для даної стадії господарки, шукають для них уміщення; зовнішні ринки з низькою валютою мають для таких кругів особливу привабливість. Сі дві тенденції протилежного характеру творять економічну підставу сучасних змагань до включення України в загальний господарський оборот. Ми бачимо, що вони радикально ріжняться від тенденцій, що викликали експансію капіталів у нові країни наслідком надпродукції капіталу перед війною. Тоді — нагромадження капіталів та їх надпродукція мали тенденцію до постійного зросту (ми лишаємо без уваги вплив кріз) і тому експансія капіталів і уміщення їх на нових територіях відбувалися шляхом постійного і правильного збільшення уміщуваних капіталів, шляхом усе далі посуваного використання продукційних можливостей нових територій. Тепер про постійне збільшення капіталів нема мови, змагання включення в господарський оборот нових територій є результатом не переходу світової господарки на висший ступінь, не наслідком зросту продукційних сил, а наслідком пристосування світової господарки до стадії, що в порівнанню з передвоєнною виявляє низший ступінь розвитку витворчих сил.

Такі характеристичні риси того господарчого організму, з яким мусить бути переведена злуга господарки України. Перейдемо тепер до характеристики сучасних господарських відносин на Україні, — другого складника, з якого має створитися органічна цілість. До останнього часу не перевелися це, здається, люди, які вважають що досить упасти большевикам, щоб на Україні відновився капіталістичний лад, що існував давніше. Правда, капіталістичний механізм функціонував би з певними перебоями, але був би се капіталістичний механізм. Твердження такого роду, розуміється, цілком не відповідає істину чим господарським відносинам. Україна за останні роки перенесла господарську катастрофу, яка цілком змінила її господарський устрій. До війни Україна була капіталістичною країною, хоч панували в ній відсталі форми капіталізму. В результаті подій останніх років — капіталізм на Україні зруйнований до краю. З двох майже рівнорядних по значенню галузей народного господарства — хліборобства і промисловості, сільське господарство носило виразно капіталістичний характер та було найтіснішим способом звязане зі світовим ринком. Розрив звязків із сим ринком не відбився зразу на стані хліборобства; процес зменшення с.-госп. продукції почався від перших років війни. До кінця війни попит армії до певної міри гальванізував наше хліборобство в його капіталістичних формах. Після війни упадок його прибрав катастро-

фальний характер. В даний момент сільське господарство України здобуло всі прикмети господарства передкапіталістичної доби. Рівночасно відбувся процес руйнації капіталістичної промисловості. Як у сільському господарстві, так і в промисловості під час війни існування капіталістичних форм задержувалося вимогами, які ставляла до промислу армія. По війні упадок промислу йде швидким кроком. Наша промисловість працювала на задоволення потрійного попиту: в незначній мірі вона задоволяла потреби закордонного ринку; далі попит держави (маємо передовсім на увазі залізну, камінно-вугляну та машинно-будівельну промисловість), і нарешті потреби внутрішнього ринку. З ізоляцією України закордонний попит припинився; з закінченням війни й руїною капіталістичної держави перестав існувати урядовий попит: перехід до натуральної господарки села звузив у кольосальних розмірах внутрішній ринок. Вих умовах капіталістична промисловість мусіла упасти, а ті останки її, як іще досі існують, не мають ніякого широкого господарського значення. В результаті руїни капіталістичних форм у промисловості і сільському господарстві господарські відносини на Україні набрали рис дрібно-буржуазного господарства. Там маємо тепер сільське господарство, що продукує для задоволення власних потреб; відродився домашній промисл і ремесло із слабо розвиненою виміною, яка має передовсім натуральній характер. Процес пристосування всього життя до нової матеріальної бази ще не закінчився. Руїна міст, повільне зменшення населення від пошестій і голоду — се вияв пристосування життя до нових господарських форм.

При пануючих тепер на Україні дрібно-буржуазних відносинах, при існуючім ступні розвитку продукційних сил, ми не найдемо фактів, які свідчили б, що в сучасному господарському житті України є тенденції, які викликали б економічну необхідність поєднання України із світовим господарством. Процес навязання економічних звязків передбачує виміну вартостями, виміну продуктами. При існуючому дрібно-буржуазному укладі з випадковою виміною, розрахованою на місцевий попит, можна сумніватися, чи існують на Україні запаси якихсь продуктів у таких розмірах, що могли би зацікавити закордонний капіталістичний ринок. Та найголовніше, що коли навіть такі останки існують, то при сучасних господарських відносинах на Україні нема того апарату, за допомогою якого можна було б їх місцевими засобами зібрати і віддати в розпорядження заграниці: після руїни торговельного апарату, після руїни транспорту Україна ніякими такими засобами не розпоряджає. Ті українські групи, які виступають активно в цілях притягнення закордонних капіталів, в цілях навязання зносин Україні

з заграницею, фактично являються »бувишими людьми«, які безпосередньої участі в витворчому процесі тепер не беруть — однаково, чи будуть такими групами колишні промисловці, котрі як кляса, для свого включення в господарський процес ще вимагають передовсім закордонного кредиту, чи більшевицький уряд, який загально ніякої економічної підмоги в країні не має, не спираючись ні на одну з істнуючих економічно користних класових груп. При таких відносинах у справі включення в світовий господарський оборот Україна може виступати лише як пасивна величина: її будуть включати, а не сама вона буде вступати активно.

Наведена нами характеристика тих двох складаних, які мусять бути зedнані в одно, дозволяє нам зробити висновки що до тих реальних можливостей, які при істнуючих господарських відносинах відкриваються для переведення такого зedнання, або інакше що до тих шляхів, якими піде господарська віdbудова України.

Ми зазначили, що тенденції приеднання України до світової господарки являються не наслідком надпродукції капіталу, а результатом повільного процесу будови органічного складу капіталу; ми підкреслили, що Україна в сьому процесі може виступити лише в пасивній ролі. Оскільки експанзія капіталів, що має віdbуватися наслідком перебудови органічного складу капіталів, не може мати постійно поступаючого інтензивного характеру, оскільки роля України має бути пасивною, процес господарської віdbудови має віdbуватися повільно, з незначною інтензивністю і матиме затяжний характер.

При незорганізованості, яка являється характеристичною рисою сучасної світової господарки, нема ніяких даних думати, що приеднання України до світового обороту, переведення її віdbудови можна розглядати як здійснення наперед уложеного і розробленого пляну. Є всі підстави думати, що в сім процесі переважатиме випадковість над системою, незорганізованість над пляновістю. Переведення віdbудови по певній строго додержаній системі вимагала би присутності в світовому господарстві таких організаційних засобів та сил, якими вона тепер не розпоряджає.

Якік економічні групи мають виступати як активно чинні в процесі переведення нашої віdbудови?

Шлях відродження капіталістичних форм, який має наступити в наслідку нашого приеднання до світової господарки, можемо ми мислити лише в тій постепенності, в якій історично розвивався капіталізм у дрібно-буржуазному осередку. В першу чергу має наступити капіталізація виміни — отже активним чинником насамперед має виступити торговельний капітал і лише в другу чергу промисловий та кре-

дитовий. Не може підлягати ніякому сумніву, що в процесі нашої відбудови повисшу роль відограє та досить невиразна по своєму економічному змісту, але цілком означена в щоденному життю група, яка має назив спекулянтів, інтересів, паскарів.

Значна участь у відбудовуючій роботі спекуляційного капіталу дає можливість зробити висновки, який характер взаємовідносин утвориться між Україною й заграїщею в процесі приєднання України до світового обороту. Вони будуть збудовані на процесі максимальної експлоатації України, максимальних зисків для закордонних діячів відбудови.

Такі основні риси процесу відбудови України вбачаються нам на підставі істнуючої господарської конюнктури.

Ми проблему відбудови брали весь час з її економічного боку, неґуючи можливий вплив інших чинників. Така постанова сеї справи дає виразні докази того, що ся проблема стоять і стоятиме не лише як економічна проблема, але й як політична. Оскільки переведення відбудови відбуватиметься не тільки під впливом економічних моментів, але й політичних, при реалізації її можливі певні відхилення від зазначеніїми нами схеми. Але розуміється усунути цілком вплив економічних чинників неможливо; тому основні обриси схеми мусять лишитися непорушеними.

Процес відбудови ми мислимо, як процес затяжний. При нетривалості і непевності сучасної господарської конюнктури не виключена можливість у майбутньому, при переведенню її, виявлення в світовому господарстві нових чинників, які змінилиха характер процесу відбудови. Тоді наша схема заховалаб значіння для початкових стадій процесу. Оскільки ми маємо можливість оперувати в нашій будові лише фактами сучасного, які не свідчать про тривалість теперішньої конюнктури, оскільки не можемо гарантити, що весь процес приєднання до світового господарства відбудеться тими шляхами, які висипе зазначено.¹⁾

¹⁾ Редакція, містячи статю В. С—го, як цікавий причинок до порушенії ним теми, тримається однаке в сій справі трохи одмінних поглядів. Нестисле є твердження про брак капіталів на світовому ринку, бо про сей брак не можна говорити в Америці, яка при нормальних умовах напевно готова була причинитися до відбудови України. Певно, більшевицька господарка зруйнувала в нас засоби транспорту і торговельний апарат, зменшила запаси наших народних богатств, але нестисле твердження, нійто „процес навязання економічних звязків передбачає виміну вартостями, виміну продуктами“. Во первім кроком до відбудови України з помічю чужого капіталу може бути власне створення конечних передумов для сеї майбутньої виміни, інвестиція закордонного капіталу в засобах транспорту, в копальннях вугля, то що. А се може наступити зараз по поваленню большевизму. Що до ціни, якої зажадає чужий капітал, що до „максимальної експлоатації“ України, то се річ зглядна. В порівнянню з тою експлоатацією, яку управлюють Сoviти, експлоатація за гетьмана була. — мінімальною! Так само ледви чи можна вже тепер пересуджувати „пасивну роль“, яку гратиме Україна при навязанню господарських зносин із закордоном. Тут усе залежатиме, чи їй удасться вибороти не мінуму, але дійсну політичну незалежність.

Д. Д.

Шляхтич міщанином.

(Причинок до національної психольогії).

В своїм »Bourgeois-gentilhomme« дав нам Молієр близкучу сатири міщуха, якому забагнулося стати шляхтичом. Коли би королеви французької комедії довелося жити у відбудованій Польщі, він певно лішив би нам новий *chef d'oeuvre* театрального мистецтва під заголовком *gentilhomme-bourgeois*, шляхтич міщанином. Комедія, написана Молієром, є причинком до станової психольогії; комедія, яку він міг би написати, колиб родився двісті п'ятьдесят літ пізніше, — була б причинком до національної психольогії Поляка.

Чи се комедія, чи трагедія? Сей свавільний тест історії, яка одного гарного поранку збудила стару Польщу XVIII в. і наказала їй жити в XX, серед так відмінних умов? Се річ особистої оцінки, але факт лишається фактом: тип Поляка, що мусів пристосуватися до модерного життя з гамором його фабричних міст, з його галасливою демократією, з його законом більшості — сей тип нічим не ріжниться від безсмертного пана Заглоби, для якого демос був *tałałajstw'om*, засада більшості каригідною зміною *unei pozwalam*, а місто з його фабричними коминами як для Реймента в »*Ziemi obiecanej*« — неколькою кузнею сатани.

В Польщі шляхта стала від давна масою, а в більшій своїй частині була фактично середнім станом. Дещо з неї всякло в нову буржуазію. Титули, що ними щедро наділяли Поляків заборчі уряди, надали шляхетському станови ще більше плинний характер, ще більше затерли границю між упривілейованим станом і поспільством. Поговоріть з якимсь утитулованим знавцем польської геральдики (а хто в Польщі не є таким знавцем?) і побачите, з яким глумом оповідатиме він про шляхетські претенсії графа -і ч або князя -скогого! Нічим маляр або поет, якого спитаєте, що він думає про талант свого колеги! В п'ять мінут він вас переконає, що ваш знайомий -і ч не з графської лінії -і ч ів, а ваш знайомий -скі має не більше права до книжого титулу, як до королівського трону. При тій нагоді ваш інформатор розповість про свою власну генеальгію, що датується просто від »*kędzierzaw'ого*«, а коли має вас за свого приятеля, то зрадить вам ще свій *przydomek* (він не любить писатися своїми титулами), який звучить цілком інакше, як той, що його він вам зрадив минулого року... Ся плинність шля-

хетського стану в Польщі, а далі факт, що богато з цього стану перейшло до буржуазії; що міщанство в Польщі ніколи не було сильне й не витворило своєї питомої культури, — допровадили до того, що тип польської культури й досі лишився шляхетським. Справи не змінив і великий приплив до висших верств свіжого хлопського елементу, що бачимо в останні часи, — тип культури лишився шляхетським. Його слідно і в літературі, і в товариських формах, і в кодексі публичної моралі, в навичках і поглядах, в кінці в політичнім життю. Звичайно, се не був тип Скинетуского або Володийовского, на якім взорувалася польська інтелігенція; сим типом став шляхтич, якому заборгі монархи забезпечили його посіlosti й надали титули, але з другої сторони — з якого стягнули чоботи з острогами, лишаючи їшкові панчохи й капці; якому відчепили карабелю, лишаючи лише пугарі предків; якому відбрали політичний вплив, але зробили за те з нього »каммергера двору Єго Імператорского Величества« або »k. k. Geheimrat'a«. Гарт Вишневецьких і політична культура Жулковских відлетіли, лишилася тільки зарозумілість Заглоби та запобігання чужої ласки, лишилися форми. Сей тип і мусимо мати на увазі, коли говоримо про шляхетськість польської культури.

В сім зренітою не буlob ще ніякої біди, поки цілий уклад життя Польщі не дуже відбігав від того, який малює нам трильотя Сенкевича. Але все пішло до гори дном, коли Заглобі довелося замість роздаровувати Нідерланди, їхати дипломатичним представником на гагську конференцію; Володийовському — ставати за директора у Бачевського, Скинетускому голосувати про державні справи разом з хлопством, а Подбіпенті рішати валютову проблему. Наслідки вийшли зовсім відмінні від бажаних. Деінде справу розвязано інакше. Французька аристократія мусіла зійти з політичної арени; англійська виявила незвичайну здібність пристосуватися до нових умов і в великій мірі зберегла той залізний моральний гарп, який характеризував її за часів Шекспіра, затримуючи в своїх руках до певної міри провід нації. Близьку організаційні здібності виявила й мадярська магнатерія й прусське юнкерство. Інакше справа представляється в випадку, що нас тут інтересує. Тут не відчувається й тіни давної енергії і політичного сприту. В першій таки хвилі дався вже відчути брак великої концепції, широкого розмаху, який так вражає нас у Англійців (мимо їх *cant'y*), у Німців (мимо їх *Protzenhaftigkeit*) і в Москолів (мимо їх »авось, небось« і »ничево«). Не зважаючи на всякі позори, на фасад і голосні фрази, — цього розмаху нечується у нацаджів героїв з повісті »Огнем і мечем«. Їх ідеал — жити інтересами свого вузенького фамілійного закутка, своєї *wiosk'i* — ідеал кожного, позбавленого полі-

тпчних впливів шляхтича. Особистий добробут, увага звернена головно на фізичні потреби, потяг до приемного й вигідного життя — ось прикмети польського *gentilhomme-bourgeois*, що не дають у ньому розвинутися великим і широким ідеям. Звідси його любов до *dolce far niente*, що полудневі Українці називають з турецька »кейф«; звідси його привязання до традиції з часів *króla Sasa*, коли предки »*jedli, pili i poruszczali pasa*«. Сей останній нахил завважає кождий чужинець, що попадає в перше до цього краю. Завважив його між іншими Жорж Клемансо, який на довго перед війною подорожував по н. к. Галичині. В своїй книзі про сю подорож (»*Aux pieds du Sinaï*«) він зі страхом занотовує кольосальний апетит Львовян, які нічого іншого, здається, не роблять, як лише їдять; їдять у реставраціях, у каварнях, в кімнатах до снідань, їдять рано, в полудні, по полудні і у вечери, в кождім місці і в кождій порі. Необмежена жадоба матеріального ужиття, яка так характеристична для відставленого від громадських справ *właścieli dóbr* і яка є лише відворотною стороною браку ширших концепцій і розмаху, ось глибина суть факту, який кинувся в очі Клемансо.

Як шляхтич, що кохає понад все свою *wiosk'y*, модерний Володийовський страшенній провінціял. За найбільш марканту прикмету провінціяла Стен达尔 уважає те, що »все, що має честь йому належати, набирає ціх досконалості: його жінка варта більше за всіх інших; туzin хустинок, що він собі купив, ліпший від усіх інших тузинів.« Подібну психолоґію має і Володийовський двайцятого віку. Його любов до всього свого переступає за межу, що ділить патріотичне від комічного. Польська толерантія для нього найславніша з усіх, польський »барщ« — є чудом кухонної штуки, польська жінка — єдина в світі, так само, як польська „есень“, і навіть та п'ята стихія, яку відкрив у Польщі Наполен, болото — є предметом пієтичних описів в романах Жеромського і Реймонтса. Сим провінціялізмом треба мабуть пояснити брак великих, європейської міри людей у Поляків: Шопена рекламиують у них Французи, Коперніка Німці, Баторого Мадяри, Косцюшко Вілорусини. Коли хочете обсервувати сей провінціялізм у чистому виді, зверніть увагу на пана Володийовського за границею. Як він відбиває від інших своєю пересадною елегантією і переборщеним добрим вихованням! Коли він до вас усміхається, здається, що сонце сходить, освічуючи своїм золотим промінням найдаліші закутини кімнати (в наші поважній вік ніхто вже так не усміхається!). А коли здіймає капелюх, — здається, бачите на нім пера, якими він як кавалери Людвіка XIII-го, замете порох коло ваших ніг (у наші вік хмародрапів і метрополітенів ніхто вже не має часу на такі уклони!).

Сим самим провінціалізмом відгонить і від його націоналізму. Націоналізм американський, що без жадного примусу перетоплює в одну націю Янкі, сотки тисяч ріжноязичних емігрантів у гіганськім казані своєї техніки; що не лише нищить мову чужинця, але й його обличю як різбар глині, надає вигляд, який він хоче — се націоналізм світового розмаху. Подібного розмаху (мимо його інших огидливих прикмет) є націоналізм московський, що ставляє собі ціли, які завертають голову і вміє підбивати собі маловідпорні раси і одиниці величавістю свого політичного ідеалу, усипляючи їх морфіною своеї отруйної, але великої культури. Наш »шляхтич міцанин« нічого сього не знає! Одною великою ідеєю — зловити як сіткою всі «меншості», які не вирікаючися своїх племінних особливостей, сталиб добрими горожанами його держави, він не вміє. Він буде як szlachcic na zagrodzie позиватися з ними за кожду межу, воловодитися за кожді два морги, за кожду школу, іритуватися, зlostити інших і утворювати атмосферу дрібничкових сварок, серед яких вянуть цвіти добра чи зла, що серед іншого окруження пнялисяб до ісба. Дозволити необмежений культурний розвиток „меншості“, як се роблять Янкі в зарозумілім переконанні, що все одноз сього нічого не вийде, та що так чи інак найбільш націоналістичний емігрант стане в другім поколінні Американцем — наш провінціал не може. Ще менше — тріснути по чужко-національній культурі мов обухом по голові й зрівняти все з землею à la russe. Як шляхтич, він знає лише одну підставу могучости й сили — землю, і тому одиноким гаслом його національної політики є — »nie damy ziemi!«, в так добре знаній нам інтерпретації. І тому сей націоналізм такий бессилий і — такий обурюючий; консервативний, а не творчий. Не імпонуючи душі ні близком, ні брутальною силою — він дразнить людину в її буденних інтересах, викликаючи опір... Колись було інакше, коли Жулковські був у Москві, а Собескі під Віднем. Тепер навіть найбільші «ризиканти» знають ліпше дорогу з Київа ніж до нього, і більше ніж традиціями Ягельонів журяться тим, щоби »частина здобутої землі стала власністю тих, що зробили її польською«.

Не слідно сього розмаху і у внутрішній політиці сучасного Володиєвского. Тут нес трічаемо ні завзятого опору вимогам часу, ані шляхотного жесту, що йде ім на зустріч... ^{Французьким} годибуємо таких фанатиків блакитної крові, яких виводить ^{личить у не} Гіго (маркіз де Лятенак в »93 рік) або Барбей Д'Оревій ^{у чи, чого не} Шевале де Туш); ані шляхотних альтруїстів, як маркіз де Ноай і товарищі під час французької революції, які в ніч 4 серпня одним гарним жестом виреклися своїх відвічних станових привілеїв. Модерний Володиєвскі в своїй соціальній політиці ще менше як у національній кермуються якимись висшими іде-

ями: тут як і все на першім пляні в нього є капарське привязання застінкового шляхтича до своєї «глеби». Тому тут замість ефектовних постатій французького роялізму бачимо світової слави грачів, що стараються урятувати консервативну ідею в своїм краю — фортепіановими концертами за границею. А замість маркіза Де Ноай паню Мочидловську, що своїм голосом рішав про ириняття земельної quasi реформи вічно нездесидованим сойном... Взагалі демократія не є в фаворі у модерного пана Володийовского. Але його нехіть до демократії не є нехітто знудженого Европейця, що зі страхом дивиться на виродження демократичних установ, довго практикованих в його краю. Не нехітто Токвіля, Сореля або Бурже. Він просто замикається перед демократичними течіями, як наші бабки перед »вольтеріапством«, якого вони правда гаразд не розуміли, але про яке їм наговорили всяких страхіть їх сповідники. Джерело й осідок демократії — місто, ненавидить він з цілого серця, протиставляючи типові міста іdealний тип слімака, що порпається в землі (Слимак Б. Пруса з »Placówk'i«). А коли Серошевський написав своїх »Большевиків«, то він нічого не міг протиставити воюючому комунізму oprіч чеснот старого шляхетського двора; дрібний, але характеристичний доказ того, як навіть найбільші уми Польщі далекі робітничій чи селянській демократії, які одинокі в Європі і в нас ставляють опір большевикам. Навіть найцирійші з сих слімаків у поступі демократії добачують лише чиюсь інтригу. Вони згадують зітхаючи ті часи, коли »ruski ksiądz« бував сталим гостем у дворі, де сиділося »bez góźnicy obrządku i narodowości« при зелених столах, коли всі залюбки говорили по польськи і коли неодного дідича скованого у возі з сіном віз наш хлоп до свого села через Сян, ратуючи його перед розюшеними Мазурами тоді, в 48 році... Аж поки не зявилися сі демократичні »агітатори«, що збаламутили »такий добрий і слухняний народ!... Колось Бомарше зробив з Фітаро, сього звістуна революції, — лъюая. Таким лъюаем, позбавленим чести і гідності, є в очах Володийовских кождий демократ. Так самісінько як і для графа Альмавіви. Длятого він так не терпить нас, бо ми для нього — »збунтовані раби«. Як кождий шляхтич не знає наш Слимак, що то є право або обовязок; він є химерний, як Гоголівський чорт і вередливий як Вакулина Оксана. Він є ^{пр. він чи} _{нацадок} Стороженкового Потоцького (»Голка«), що нині шмагає золотим прочівником нагаями, щоби завтра нагорожувати його маєтності ^{заж} _{заж} роздавав найліпші посесії Жидам, а завтра казав їм кувати вилізши на грушку, зістрілюючи їх звідтам мов зозулі. Нам пан Володийовський нині може в нападі безоглядної любові, бючися, »za naszą i waszą wolność« загнатися аж... за Жмеринку, а завтра як »грубий лях« у Руданського — батожити спину

свого нещасливого спасителя, що зважився витягти його з води, — за шляхетську чуприну! Все примха, все химера! — А вже правдива біда зачиналася тоді, як демос хотів брати поважно його декламацію, поводючися з ним, як рівний з рівним. Тоді з ним могло статися таке, як зі слугою Мірабо. Коли великий трибун вернув по одній зі своїх горячих філіпік про рівність і братерство до дому і слуга доніс йому: »Горожанине Рікеті, купіль готова«, Мірабо взяв його за карк і встромивши головою до ванни, наповненої водою, сказав: »Се там — я горожанин Рікеті, для тебе ж, каналіє, сподіваюся зостатися на завішпаном графом!«

Сею химерністю і широкістю шляхетської натури м. і. пояснюється і така ненависть п. Заглоби до Німця і його зглядні симпатії до Москала. Останні, зі своїм »широким серцем«, зі своєю »обломовициною«, зі своєю вродженою відразою до параграфів і приписів, які охоче дають обійти, раз за хабаря, раз задля чиїхсь гарних очей, раз задля власної глупоти — симпатичніші вередливі натурі Заглоби, ніж Німець зі своїм вирахуванням, карністю, зі своїм прецізним поділом на *hat i soll*, зі своїм вирафінованим *Pflichtgefühl*. Пан Володійовські, у якого на першім пляні є засада: *u nas jak kto chce* — не зносить як чорт кадила, сього втілення купецького духа, сього символа метра, що ходить як накрученна машина. Йому, як правдивому шляхтичові, аж верне від німецької методичності і доцільності. Його ненавидить він так, як оберінтендант Людвіка XIV-го Фуке, що шпурляв державним грошем на всі боки, мусів ненавидіти убрану в чорне буржуазно-акуратну, до розпуки льогічну фігуру Кольбера. І тому з усіх своїх ворогів найбільше нетерпить Заглоба Тевтона. Тим більше, що бачив, що в часах, які настуپали, йому без Кольбера не обійтися! Як настирливого комі, міг він його викинути дверима і був переконаний, що він влізе назад крізь вікно. Можна було зінтерпретувати в корисний для себе спосіб плембісцит на Горіннім Шлеську, але курс марки всеж таки диктувався Гданськом! Можна було добитися протекції від сильних світа сього, але се не вадило »куцому Німцеві« ветругнути своє Рапаллью! Се був як чортівський пудель »Фавста«, якого раз пустилося до хати і не можна було вже звідти позбутися. Звідси так безперестанно і так завзято кричить Заглоба, що йому діється кривда. І тут, і там, і ще десять, і нині, і завтра, і вчора. Кричить у небеса, як хтось, кому от-от мають видерти щось зпід пахи, чого не таким то вже певним властителем вінчується. Він нарікає на все і навіть на те, в чим окрім нього ніхто не винен. Нарікає на низький курс валюти і викидає на чужих купелях до 150 міліярдів річно. Нарікає на »жидівську Рівієру« і на Сопот (який дотепні фейлетоністи виводять від *шабес*), на »Лі-

тваків“ і не може досі витворити власного купецького стану. Дістає тисячі вагонів за дурно з Німеччини, а другі тисячі свавільно затримує з Австрії, викликаючи місячні Verkehrstockung‘и на лінії Краків–Відень. Стоїть безпорадний, спершись на карабелю перед богатим спадком і клене цілий світ, що ніби змовився робити йому прикрости, — безліч разів списана стара й вічно нова трагікомедія пана, що як муха в окропі крутиться серед огидного йому й незрозумілого капіталістичного світа... Я вже згадав про нелюбов п. Заглоби до Тевтона. Однаково не терпить він і Rusin‘а з цілком зрозумілих причин. Проти далекого Відня або Петербурга міг він з початку револтуватися. Нераз він кидав мов той »пан шляхта« Собескому, і Габсбургам і Романовим зухвалим: »słowo się rzekło, kobyła u płyta«, але в кінці — згинав театрально одно коліно і цілуючи руку суворена, що ґварантував йому його маєтності й права, декламував своє: »przy Tobie stoimy i stać chcesmy“... Але з тими двома неприятелями, про яких щойно в горі була мова, не було жартів: вони були недалекі, а близькі; вони загніздувалися в самім „його маєтку“, вони вдиралися до самої тої »ziemi«, яку Слимак здавна уважав за свою. Тут пардону не було! Інші народи, як прим. Англійці, також вміють боротися жорстоко й витревало. Але все ж вони вносять в свою боротьбу певний шляхотний жест, а в відношенню до свого противника — зainteresowania sportowca, що гранічить майже з симпатією. Для гордих Бритів Ірландці також до недавна були лише »англійськими жебраками«, але представники сих »жебраків« де Валері не завагався подати руку голова Ліги держав переможниць Льюїд Джордж. Як диких звірів цькували Англійці ірландського національного героя Колінса, що впав недавно в сутичці з республиканцями; але за кождим скоком, за кождим фортелем сього шляхотного звіра, з затаєним віддихом стежила фешенебельна публіка, а з її уст пераз вилітав шептіт подиву, узнання спортовця. Англійська публіка, коли приглядається змаганню, має в собі щось із жорстокості Еспанця. Свідки припадкової бійки в шинку й пальцем не кивнуть, поки обидва противники ще обкладають себе стусанами. Але лежачого — бити не дозволять. Пан Заглоба таких сентіментів не знає. Він не є gentleman, лише gentilhomme, і то не з часів Рішельє або Жулковського, але з часів Сен Сімона і Августа Міцного, коли свого противника побивалося не шаблею, лише напштами та інтригами.

У Заглоби з його псіхольгією шляхтича, як у представника кождої засудженої на упадок кляси, сильно розвинена віра в чудо. »Чудом« був рівночасний упадок Німеччини, Австрії і Росії, всіх заборгні держав; опісля прийшов »cud« над Вислою: найвна віра людей, які думають, що рух цілої всесвітної машини, в кождім своїм посуванню

оглядається спеціально на дану пісчинку... Маючи уподобання скермовані переважно до матеріяльного ужиття, а ідею рідного краю дуже заряжену провінціалізмом і вузьким культом »ziemi«, п. Заглоба зраджує великий нахил до анархії. Безсистемним і анархічним є його імперіалізм так само, як і його націоналізм, анархічною його ненависть і любов. І навіть фашизм приймає в нього анархічні форми. На своїй вітчині, в Італії, фашизм є здорововою реакцією суспільності проти хвилевої атрофії державного апарату. Фашизм п. Заглоби — є реакцією атрофованого почуття державного й цивільного обовязку проти зміцнення державного апарату.

Прикмети, що характеризують нашого »шляхтича-міщанина« відносяться звичайно і до його подруги життя. Але над сею останньою варта трохи довше застановиться. В кождім краю жінка є його зеркалом. Мовчазлива німецька Gretchen, що як вийде заміж, знає лише свої »три К« : Kirche, Kinder і Küche, пояснює нам тип пересічного Німця, шануючого авторитет і громадські обовязки. Англійська жінка, якої тип дала недавно в своїх мемуарах Леді Астор, се божевільна спортувка і дівчина з великим моральним гартом та енергією піратів — пояснює нам, як повстали такі типи, як Стенлі і Еічепер, сі типи модерних Римлян. Подібно й тип польської жінки відкриває заслону з таємниць польської національної вдачі. Польська жінка — безперечна патріотка, але спеціально на людях. Там бо, де її поступовання не може ні помогти, ні зашкодити справі вітчини, виявляє вона подиву гідну вирозумілість і варту всякої похвали погорду до національних пересудів. Вона не створена для трагедії, не замикається в собі, як героїні Гамсуна, але й не сентиментальна, як московська »Відьмая Лиза«, або наша нещасна Оксана. Вона любить свій край, але не так, як еспанська Ізабеля, що присягла не міняти сорочки до взяття Остенди, обложеного її мужем, аж до тріумфу національної справи, і чекала з тим аж три роки; для Польки — чисте негліже та її власний тріумф є все на першому пляні. Се не значить, щоби вона не здатна була на великі жертви для вітчини. Навпаки! — се готова зробити кожної хвилі, особливо коли в своїй посвяті може поєднати користне з приємним, як се й доводить приклад графині Валевської. Для »ідеї« вона ніколи не остригла своїх кіс як Московка, але зробила се з захватом, коли прийшла така мода. Її елементом не є amour, але amourette і до сього свого божища, як сонячник до сонця повертаються вони безнастінно. Раз на все вказали, здається, мужчини її життєве призначення, і вона в нього повірила, не шукаючи вже іншого. В польській жінці властиво мало трагічного, тому літерати так прагнуть знайти в ній сей бракуючий в життю трагізм у своїх творах. Але се лише їх фантазія, зроджена

тугою за ідеалом. Фантазією є Ева Жеромского (»Dzieje grzechu«), як і Ева Пшибищевского (»Snieg«). Так, поняття любові і гріха часто лучаться в розумінні Польки, але — любові і трагедії рідко. Жінка-стихія, жінка-сфінкс, жінка-вампір — се все вигадки. Їх у польськім життю нема (хоч і здібується в польській літературі), і тому то в недавно виданій Поляками в Парижі збірці »Femmes polonaises«, в галерії польських жінок — знаходимо: Марусю Богословку, Роксоляну і Мотрю Кочубейну. Хто хоче, нехай в тім бачить плягіт, я бачу тут лише тугу за тим, чого нема у власнім життю... А в тім сею тугою сумують не всі. Найменше ті, які дали нам правдивий тип Польки. І дійсно, тип Польки, се не вампір з одної сторони, але з другої й не паризька *grande horizontale*. Щоби бути першою, в неї бракує того, що звється демонізмом, для другої — в неї богато щирості і безінтересованості. Тип польської жінки — се »Жабуся« або »Мушка« Запольської. Вони беруть на їх думку найгарнійше від життя, полішаючи моралістам сушити голову над його суттю. Одиноке, перед чим вони спиняються, — се вік і *patria*. Але не рідко стрінути там жінок навіть у небезпечнім віці, які *ne veulent pas desarmer*. Біль, який переходить вітчина, бере її за серце, але ніколи не вbere вона шляера, що не личив би їй. Вона ненавиділа окупантів, але рідко коли відмовлялася протанцовувати мазура з офіцерами »лейб-гвардії його Велічества NN полка«, які звичайно були так чудово збудовані і так елегантно — ані за голосно, ані за тихо — вміли бренькати острогами. Вона вміла жертвувати собою справі революції, але найгорячіша »пепесівка«, вмиваючи пофарбовані руки по друку відозві на міміографі, не забувала зробити собі манікюр. Як звичайно вона дуже побожна, але колиб її зобачив похиленою в побожнім унесенню Донжуан, напевно захотів би замінити свої старі церкви, де вперше уздрів донну Терезу, на польські костели: і певно не тому, щоби в любовних авантюрах клав особливий натиск на — перешкоди. До того всього мають вроджену ґрацію і добрий смак: польська дактильографка, убрана в шмати, є взором елегантності в порівнанню з російською »барынею«, убраною в футро. Інстінктово чуючи, що лише в польській стихії можуть розвиватися й перемагати її »wdzięki«, вона, уступаючи в усім, що тичиться *amourette*, є безпощадна і непримирима на точці національності, і мужів, що переробили своїх жінок — Польок на Українок, Німок або Московок — не богато знайдеться. — Се не значить, щоби в польськім товаристві не стрікалися інші типи жінок, неначе одержимих духом великою пристрастю або ідеєю, от щось як Вікторія Гамсун, або т-те Рекаміє. Але се лише малі винятки, бо коли стріннете таку жінку, можете бути певні, що тут є міцна домініка чужої крові, дуже часто української. І навпаки

Українки, Росіянки або Німки, що мають через родичів або дідів — до-мішку польської крові, повні дивного чару: оригінального сполучення сили чуття з вишуканою елегантцею і з легкою іронією картаочого *éprit*. Женитися з нею... ліпше ні! Але для всіх туристів, що хочуть забавитися в Люгано, Сан-Моріц, для гімназистів, що ставляють перші кроки в життю і для реконвалесцентів — її товариство незамінне! Її — се значить Польки взагалі, бо вона однакова в усіх давних трьох заборах і ділить їх лише нюанси: варшавянка більше розуміється на *chic parisien*, як вихована на *Wiener Mode* львовянка, а познанка, коли її розсердити, »ферфлюхтує« по німецьки. Поза тим сей тип не зносить ніяких ухилень, змін і поправок: *c'est à prendre ou à laisser...*

В них як сонце в краплі води відбивається національний характер їх раси. Легкодушна в щастю, дає себе легко потішити в біді; привязана до церкви, як і до утіх життя; він — до ојсузну так само, як і до дрібничкових уподобань щоденности. Ненавидять Німців і Німкинь: він — за їх *bürgerliche Tugenden*, нудні для нього, вона — за їх *bürgerliche Toiletten*, нудні для неї. Легко запалюються і легко гаснуть, переходячи в апатію: він — в месянство, вона — в девотство. Не терплять демократії: він за неоправдані в його очах претенсії, вона — за брак смаку, за лахи і за *Armenleutegeruch*. Вона — пасіонована адораторка флірту, якого суть (о скільки він не переходить вже в що інше) е — багато обіцяти і нічого не давати. Він — робить те саме в політиці... Хочете зрозуміти Поляка? Студійте польську жінку!

Можна було весело сміятися з нашого *gentilhomme-bourgeois*, як ми сміємося з *bourgeois-gentilhomm'a* Моліера. Але се не є вказане! Чи йому удасться пристосуватися до модерних умов — покаже лише будучина. Але з гори заколисувати себе приемними снами не гідне нації, що себе шанує. В кождім разі ліпше приемне розчаровання, як прикра несподіванка. Пригадаймо собі, що слова — »*lepiej nie żyć, niż gdyby chłopstwo i talałajstwo miało nam rządzić*« — се засада всіх ярем 17-го так само, як і 20-го віку. Вони ще мають в собі багато енергії і скаргами перед міжнародними трибуналами тут нічого не вдіеш.

На них він знає лише одну відповідь: *nie pozwalam!*

Пригадка.

Ще не час робити підсумок революції на Вел. Україні. Але де-які з її наук варто собі пригадати і Наддністрянцям особливо під теперішню хвилину.

Близькою феєрією представляється ся революція, коли кинути на неї оком по сих довгих п'ятьох роках. Волинський український полк, що рішив упадок царату в Петербурзі... Перший погром большевиків у Київі, перша кров... Російська інвазія... Німці й Гетьманщина, що на всім місяців зробила з нашого Київа цікавий центр цілого мітка російсько-німецько-австрійсько-антантських інтриг, де в атмосфері напруженої боротьби, великих патріотичних зусиль, лідступів, мордів, посвяти й зради, — зударялися безліч ворожих собі сил; де, на думку одного московського патріота, герцога Лляйттенбергського, важилася в той час будуччина Європи... Нарешті звенигородське повстання... Віла Церква... і все, що прийшло по тім.

Хто з сеї боротьби вийшов переможцем? Чи ті, які хотіли за всяку ціну ліпiti те, що розсипалося? Які лляли олію на розбурхані хвилі? Які робили угоду з Росією Керенського або Леніна? Ті, які в імені Укр. Держави укладалися в будинку Центр. Ради про вічний мир з Раковським у літку 1918 р.? — Ні, бо всі вони давно щезли з овіду нашого життя. — Чи може ті, що в памятну січневу ніч 1919 р. радилися в гетьманському палаці, як би то вратувата укр. державність, надавши їй большевицький вигляд? Ні, бо жорстоко наスマялася над їх злудами історія. Чи може ті, що, як де-які наші сивобороді політики »через кров і трупи товаришів« своїх простягали переможцеві жебрацьку долоню до устиснення? — Також ні, бо простягнута рука зависла в повітрі... Чи ті, нарешті, що зовсім виреклися свого »вчора«, щоби піти за новими »віхами«? — Їх іменя давно вимазано з нашої пам'яті, як і імена тих, що в ті часи вичікували по передпокоях Маклакових і Бурцевих у Парижі; що вірили в добру волю противника і в те, що революцію робиться, убралиши націю в намордник, з білим пррапором в руці... Історія давно перейшла до порядку денного над усіми ними, ілюзіоністами з ліва й з права, з яких одні ще руйнували тоді, коли вже треба було будувати, а другі — вже хотіли будувати, коли треба було руйнувати на ново. — Перемогли не вони, перемогли на разі дві ворожі собі сили: большевизм та безкомпромісний український націоналізм; націоналізм, який в ріжких постатах, не дав себе заколисати

ні гаслам паціфізму, ні »братерства народів«, ні облудного інтернаціоналізму, що не дався злапати ні на спокусу, ні на провокації Совітів; який, мимо Центр. Ради — пішов на конфлікт із московською революцією, мимо гетьманщини — відкинув порозуміння з білою, і мимо Директорії — з червоною Москвою.

З усіх суспільних сил лише сей націоналізм живе непоборений на Україні; лише він має борців і жертви, лише він має будучину. Перемогла лише його концепція, яка уявляла собі рух мас не як криву, що спадає в діл, а яко спіраль, що має свої »в гору« і »в діл«, але що пнеться все висше й висше. Перемогли ті, що числили не на виборчі урни і протоколи поеднавчих засідань, а на те, що зачате в 1917 р. ще не скінчилося; які гадали, що найважнійше — не допустити до моральної демобілізації суспільноти. Бо коли ся демобілізація духа вже наступила, найкрасіші констеляції лишаються не використані, як свідчать про се рік 1772 і 1812, коли Наполеон ішов на Москву.

Сі думки особливо тепер приходять до голови.

Коли читаєш розліплени вулицями міста »офіціяльні плякати в укр. мові, що взивають людність скористати зі свого »права голосування«, — плякати, перед якими ніхто не зупиняється, хочеться спитатися: як наші стосунки мають пригадувати нормальні часи, хочби небіжки ц. і к. монархії, коли кождому залежало на тім, аби боронь Боже, його імя не пропущено в списі виборців? — Коли бачимо меч »Теміди«, що завис у повітрі з причин хороби печінки одної однісінької людини, — згадуються не такі давні 1914 і 15 роки, коли ц. к. Теміда не надумувалася ані над такими »дрібничками«, ані навіть над — Талергофом, — і смішною стає сама думка прирівнювати обставини, серед яких живемо, до тамтих! — Коли читаємо про постанови віча, яке прирікає не допустити, щоби заістнів проект закона, »уцасливлюючий« т. зв. меншості, хочби навіть його ухвалив найвисший законодатний збір в державі; коли переглядаємо газети, які малюють перспективи »домашньої війни« в разі перемоги на виборах немилих їм груп — чи можемо набрати переконання, що живемо в Англії або у Франції? Серед обставин, де правильно ділають судова, виконавча й законодатна влади, де люди, як піддані карно сповняють наложені на них владою обовязки, а як горожане — беруть участь у відправлюванню державою її суверенних прав? Невже не смішно такі питання хочби тільки ставляти? Не вже нам личить пристосувати свою поведінку до фікції, що ми живемо ще в 1908 скажім році, в часи австрійського Райхерату або російської Думи?

Ні, переходимо вправді страшні часи, покинуті на власні сили, серед холодної байдужності антантських переможців, але... ніщо нам все ж таки не вказує на те, що рух наш набирає вже форму тої кривої, яка багатьох Наддніпрянців завела в мочари посібілізму.

Гра суспільних сил не нагадує в нас гру в шахи, де панують узnanі і ненарушувані жадною з сторін правила гри; де конфлікт рішиться на стисло означених шістьдесят чотирох квадратах і поза них ніколи не виходить. Ні, в гру входять тут інші чинники, властиві епохам, які відміну до органічних назава Kont критичними епохами, епохами генеральnoї переоцінки вартостій і увільнення звязаної потягу суспільної енергії.

А кожда епоха має не тільки своє »що«, але й своє »як«. Не за-пізнаваймо се! Хай лéгковірні вірять, хай ті, що хочуть дурити себе на-діями — дуряться. Хай зневірені схиляють чоло перед фактами. Хай полі-тичні дальтоністи бачуть у рожевих кольорах дійсність, а в виборчій картці — ключ до раю, — все що вони робитимуть є мертвe вже в зародку. Бо, повторюю, є ріжні епохи, одні, де перемагають методи використання »можливостей«, і другі — де лінія поведінки не міряється шансами моментального успіху. В сі, другі часи — рацію мають ті, які не задумуються на всі спокуси відповісти недвозначним — »ні! Тi, які хвилевий стан річий не беруть за остаточний. Які свою тактику не приводять у згоду з моментальними взаєминами сил, а зі своїм ідеа-лом. У яких над кождим вчинком домінує журба: не допустити до мо-ральної демобілізації суспільності.

Цезар колись не хотів уважати на голос старця, що пригадував йому Іди марта. В його очах, як і в очах цілого може Риму, сей ста-рець був божевільним, а одиноко реальними політиками — вибранці народу, сенатори, яким скоро по тім судилося бути нікому не потрібними, всіми забутими, німими й пасивними свідками великих подiй...

Так само, може й тепер божевільними назувати тих, кого не ва-бить ролі сенатських манекінів, хто думає, що Іди марта ще не минули... Але все ж, не їх противникам, а їм признаєте рацію історія. Великі проблеми звертають на себе увагу лише, як іх ставляється в цілій їх зрист. Се повинні зробити й ми. Бо de minimis non curat praetor. А ще меніше історія...

БІБЛІОГРАФІЯ.

Сонцецвіт. Літературно-мистецький альманах. I, Вид. Т-ва „Сонцецвіт“. Київ—Львів, 1922 р. Ст. 72, 8⁰.

Серед численних українських видань на еміграції звертає на себе увагу недавня збірка поезій молодих поетів т-ва „Сонцецвіт“ у Тарнові. Перше, що кидається в очі, се зовнішній вигляд „Альманаха“: звичайний формат книжки in 8⁰, на дуже гарному білому папері 500 прим. і 50 на роскішному, що колись звався „веленовий“, з артистичною обкладинкою молодого мальяря П. Холодного (сина), досить претенсійною, але надзвичайно цікавою як змістом, так і формою. В артистичних образах української дівчини, що стоїть у центрі малюнка, сонцецвіту, квітки майбутнього, яку дівчина тримає у правій руці, а стовбур якої як би творив раму малюнка, квіток поезії минулого, що спадають з лівої руки у полумя, як би згорає минуле нації, і огненного полумя, що підіймається з ліва від землі в гору, — в сих образах ховається вся символіка загадкової назви альманаха „Сонцецвіт“. Без рекламного шумовиння, без зайвих слів, просто і все таке красне, скромне і все богате духовим змістом, що ховається у зовнішній формі збірки.

На першій сторінці після заголовної, перед текстом графіка П. Ковжуна „Місто“, нова варіація; та й не одна графіка нашого молодого артиста: далі зустрічаємо „Вітряк“, Етюд і Nature morte. Сі талановиті графічні твори надзвичайно збогачають мистецький бік „альманаха“.

А там поезії... рефлексії їх тужливі, сумні як тяжке еміграційне життя, бо обект ідеї — рідна країна, боротьба за ліпше будуче, храм, який наповнює душу релігійно-поетичним екстазом, є повний „рабів, крамарів і гетер“, а

З нами — ридання озер.

З нами — страждання забутих могил...

І чим більша туга, тим сильнійша ілюзія поетичного бажання:

Як би нам вийти з похмурих печер,

Стать на вершині віків...

Як би нам темряву ночі з орбіт
Різати світлом ракет... (Тенянко).

А „доля невблаганна“ і „сплакані безрадісні сни не відновить“ і чується сповідь зболілого серця: „Може нас қарає на чужині гріх“... а за ним покута: „Віддаймо, браття, життя Україні...“ (Обідний).

Хай гине знесиле... лишається дуже —
згартається сталь! (Іваненко).

Дарма „кипіли наші прапори...

— — — — —
Та демон пристрастної гри
Звялив оковані долоні“. (Ю. Липа).

І чується спів чистої ілюзії:

Забудьмо про землю...
Хай будуть над нами одні небеса... (Лисянський).

І лунають гимни про „молодість“, про „перший поцілунок“ як мрія, як щось нездійсните, що вже минуло тепер, коли настали часи „людського стогону і зойку“.

Що до форми, то форма поезій, як внутрішня, так і зовнішня досить ріжноманітна. Правда, серед них є твори, в яких вже знайомі образи, уявлення, що набрали вже традиційного характеру; зустрічаються вони у Наталки Лівицької („Жалібно стогнуть фльояри“, „До зір“), у Лисянського („Ad coelum“, „Молодість“, „Перший поцілунок“); інші поети — такі як Тенянко, М. Обідний, Е. Іваненко, Ковалський, Ю. Липа пробують осмислити життя, свої поривання та ідеї в новій символіці через свіжі образи та уявлення. Правда, у де-кого (Тенянко, Обідний, Іваненко) відчувається подих сучасності, що переломилася через символічну призму творчості Тичини. Ми не говоримо, що се зле. Добра, талановита чи поетична школа, чи манера, чи навіть характер символічного виявлення в поезії не робить шкоди, навпаки допомагає зорієнтуватися, знайти себе. І такі індівідуальні шукання ми відчуваємо. Особливо вони позначилися у Тенянка яскравими, сильними образами („Оголились синьокрилі“, „Я-стихія стихій“, „Київ, Карпати, Кубань“). У Обідного поступ позначився не досить добре: образність неясна, символіка за темна. Природня м'якість поета вигляжує опуклість, ми би сказали навіть загостреність образів. Поет занадто ніжний за-для тих тем, які оспівує; у нього бракує твердості, навіть рішучості, яка так чудово позначилася у Тенянка.

Іваненко в своїй поезії значно виріс. Правда, мотиви, образи, уявлення і навіть ритміка, характер римовання — все те надихано поезією М. Вороного („Далеко там“, „Так водить далечінь“, „Забуте“), але вплив цього останнього позначився добрими прикметами. Найбільші

позитивні риси виявилися в характері строфічної будови, в добрій гармонізації строф, в ритміці та інструментації.

У Ковальського цікавий вірш „Підійшла“, де в досить поетичній формі оспівується образ матері; „Травень“ цікавий своєю архітектонікою строфи. „Князь Полонений“ Ю. Липи стойть серед ліпших творів альманаха; міг би стати символом сучасності у визвольній боротьбі народу; написаний дзвінким гармонійним ямбом.

Отже є тіни, але є й світло в збірці; є з минулого, але добра половина з сучасного і, може, майбутнього. Все те переконує, що не даремне вийшла збірка; вона творить віру в те, що таланти, які позначилися добрими прикметами, виростуть; а також творить надію, що дальша збірка буде ліпшою, свіжішою.

Л. Вілецький.

Григорій Косинка. На золотих богів. Дрібні оповідання. Видавництво »Слово«. Київ, 1922. Ст. 64 + (2), м. 8°.

Від часу до часу залітають до нас рідкі пташки з України — то збірник віршів, то якесь число екзотичних журналів, в роді »Семафор у майбутнє«, »Шляхи мистецтва«, або збірників — »Вир революції«, то що. Здебільши прикре справляють вони враження свою розперезаністю, крикливістю й умисною екстраваганцією змісту та форми. Але ось перед нами й гарний оаз, гарний свою зовнішнією й внутрішнією формою. Я маю на думці невеличку збірочку оповідань молодого письменника Гр. Косинки, що також попала нам у руки завдяки щасливому випадку. Після сальтомортальних вибриків ріжних большевизуючих великостей збірочка ся робить дуже приемне, гарне враження бла-городною простотою тону й вигляду. Передовсім мило вражає зверхній вигляд — проста й густовна окладинка роботи Марка Кірнарського, та гарний друк і гарне взагалі технічне виконання цілої книжки; якось не хочеться вірити, що видана вона в Київі — в голоднім, зруйнованим Київі, під зализою пятою окупанта! А тимчасом — се так і виданню рішучо можуть позаздрити наші тутешні видавництва.

В збірці 12 коротеньких оповідань — більшість їх мають за тему якийсь епізод із недавніх подій на Україні: селяне буються за свою волю (»На золотих богів«), повстанці розправляються з комуністом (»Темна ніч« і »Десять«), денікінці вбивають народнього учителя за українізацію (»Перед світом«), мітінг у селі (»Сходка«), Київ під час змагання Українців із денікінцями й большевиками (»Троекутний бій«).

Інші або мають життя убогого люду — »На буряки«, »В хаті Штурми«, або просто дають якусь побутову картинку (»За земельку«, »Під брамою собору«, »Вечірні тіні«), живцем узяту з дійсності. Навіть в останнім оповіданні про роман авторового знайомого Чубріенка

з селянкою Марійкою (»Місячний сміх«) цікавить нас живий тип дрібного спекулянта Сашки в теперішнім Київі.

Автор безперечно здібний обсерватор і оповідач. Його спостереження бистрі й тонкі, оповідання живе й образове. Мова поза кількома дрібними москалізмами чиста й гарна. Словом в особі Гр. Косинки українська література безперечно здобуває неабияку силу.

Дехто встиг уже окричати його красою »пролетарського« письменства. Але пролетарського в Косинки тільки й усього, що селянське походження автора та його симпатії до убогих людей, зпосеред котрих він вийшов, а поза тим творчість його не має в собі нічого з того, чим так пишаються ріжні боги й півбоги пролеткульту. Скромність простота оповідання, без солодкавости колишнього етнографізму й народництва і без рубашності та розперезаності теперішнього »пролетарського мистецтва« — ось гарні прикмети творчості Косинки, ясної, як голубе небо України, свіжої й бадьорої, як її чудове степове повітря. Косинка — се правдивий син нашого здорового й повного сили та енергії села.

І як що молодий письменник не зманерується під впливом сучасних законодавців літературної моди (»просто з Москви!«), то може вирости на достойного товарища красних представників нашої новітньої прози, бо — повторяю — таланту йому природа не поскутила.

Тож слід побажати авторові »На золотих богів« і далі йти вибраним шляхом, не спокушаючися жадними қунстштіками сучасної на червоно помальованої модерни.

Вол. Дорошенко.

O. Вурнатович. Українська ідеольгія революційної доби. Відень. 1922. Стор. 118, мал. 8⁰.

Брошура Б — ча старається дати перегляд політичних ідеольгій перед українством; вона ділиться на десять розділів із такими заголовками: Вступ, Донцов, Грушевський, Винниченко, Безіменний, Ліпинський, Богун, Галичане і Українці, Висновки, Від Редакції. Всі теми, зачеплені в брошуру, толкуються з переконаністю і з прозорістю вульгарізатора. Більшість істнуючих ідеольгій автор відкидає за їх »орієнтації« (деякі з них він фальшиво інтерпретує), інші знов хвалить за те, що »спираються на власні сили«, не добаваючи, що вони, так само як і Б., не вільні від »орієнтацій«, які автор так суворо осужжує. Що під теперішній час ні одна з націй і ні одна з держав не обходить без якої небудь орієнтації, себто без опертя своєї політики о якусь дужшу державу, або їх комбінацію — цього Б. не бачить. Поучаючим тоном доводить він, що без власної зорганізованості ніяка орієнтація не поможе, — і не бачить, що ся засада є мовчазною пе-

редумовою політичної ідеольгії багатьох авторів, обговорених ним передумовою, яка є чимсь так самозрозумілим, що про неї й не варта розводитися. Що значить спиратися на власні сили, автор же каже, як не каже, на які саме сили в середині нації треба спирати національну політику. Тут він, на жаль, обмежується тільки фразами, за якими тяжко дошукатися якогось ясного й конкретного змісту. ~~Вот тут~~ ^{рече} він, як: »В розвитку моральних сил нації головна основа її незалежності«, у »внутрішній організації всіх класів і обеднаню всіх фракцій духовної і матеріальні сила народу« або що »ніяка політична конюктура нам не поможе, коли в нас не буде організованої сили« — все се труїзми, хоч авторови й здається, що ними відкриває Америку. А найбільш цікаве те, що як раз ті ідеольгії (згадані й незгадані Б—чем), які найбільш підкresлюють гасло »на власні сили«, мають дуже виразну орієнтацію! Як відомо в кінці 1918 р. проголосив український уряд федерацію з Росією. Проти цього кроку, жалованого пізніше самим його ініціатором (в одній розмові з ним, опублікованій свого часу в »Gazette de Lausanne«), піднялося повстання. Отже коли се повстання називається »безглуздим« (Хліб. Україна, Збір. 5 і 6 ст. 69) або »божевільним« (С. Томашівський. Під колесами історії, ст. 7), коли уважається, що проголошення федерації, — »сей гріх мав навіть за собою поважні тактичні причини міжнароднього характеру« (Хлібо р. Україна, Збір. 2, 3, 4 ст. 33); одним словом, коли уважається, що проти уряду, що проголосив федерацію, зрікаючись суверенності України, не треба було виступати, лише улегшувати йому його політику, звернену на знищення непідлегlosti, то се також орієнтація, така сама москвофільська, як польнофільською є орієнтація, що стремить до федерації з Польщею! Може бути Б. прихильником Росії, прихильником людей, що стремлять до злуки з нею, се його річ, але не вільно йому звати їх самостійниками rag excellence, що спираються лише на власні сили! Сього не хоче розуміти Б. Він навіть не бачить, що він сам має свою орієнтацію, так як той молієрівський герой, який не знов, що говорить прозою. Говорячи про галицькі відносини, Б. каже, що тут витворюється стан »без можливості фактичного порозуміння«, і має рацію. Але коли він слідом за тим пише: Інакше діло з Москвою... ...Між Москвою і Україною можливе порозуміння (ст. 110), то се така сама москвофільська орієнтація, як польнофільською була б орієнтація тих Галичан, які накликали до порозуміння з Польщею. Во проби порозуміння з Росією (з Керенським, Вранглем, Денікіном, з Союзами, проби Центральної Ради, Директорії, Гетьманщини, ес-ерів, боротьбістів, Волоха, Винниченка, Грушевського та ін.) — доводять чей же ясно, що таке порозуміння неможливе без зренення з постулату

самостійності. Зрікається сеї самостійності і Б., коли говорить про »можливість порозуміння« з Росією: хто сказав А, скаже Й Б. Повторяю, може шлях порозуміння з Москвою Б. уважає за єдину спасенний — се його річ, але — аби баламутство не ширилося, мусить мати відвагу се отверто сказати, не заслонюватися в тогу »безорієнтаційності« і уникати голосних кличків про »власні сили«.

До вияснення складних питань нашої політики брошука Б—ча не причиниться, вона їх лише затемнить. Ся брошурка є сумною познакою того, що в нашій політичній ідеольготії знов наступає той поворот до фрази, яким вона відзначалася аж до остатних літ перед війною. Впадання в другу крайність (»жадних орієнтацій!«) свідчить також, що в нас поволі затрачується віра в можливість міжнародних комплікацій і будовання на них програми дня.

О. В.

Проф. О. Я. Єфименко. Початковий підручник українсько-московської історії для шкіл народніх. Шкільна Бібліотека під ред. Д. Г. Панадіаді, співред. О. Н. Синявський. Видавництво »Союз« Харківського Кредитового Союзу Кооперативів. 1919. Ст. 90, вел. 8°.

Нотуємо сю книжку, як працю що вийшла з під пера такого знавця нашої історії й талановитого популяризатора, як небіжка Ол. Я. Єфименкова, хоч минуло вже три роки, як ся книга вийшла там на Україні, в далекому тепер від нас Харкові. О. Я. Єфименко ще перед війною спробувала скласти підручник російської історії з особливою увагою на історію України. Підручник сей вийшов десь у 1912—13 роках і подекуди навіть уживався по школах (у низких клясах). Проте з педагогічного й методольготичного боку він вийшов не зовсім вдатним. Далеко красною з цього погляду була видана ще перед тим популярна »Історія України« (рос. мовою) Єфименкової, хоч ся книга, розуміється, не мала служити за підручник.

Вже в останнім році свого життя, за часів Української Держави, Єфименкова взялася скласти підручник української й московської історії разом, але так, щоб він спеціально був уложеній для народніх шкіл Слобожанщини (Харківщини). Виходячи з того, що »ріжні частини України так ріжнятися одна від одної своїм минулім, що однородний підручник навряд, чи задоволив би навіть елементарні вимоги що-до знання того минулого« (ст. 3, передмова), авторка розклада матеріял у такій системі: 1) Слобожанщина. 2) Наддніпрянська Україна. 3) Московська держава. 4) Велике князівство Київське (Київська Русь). 5) Спис головніших подій українсько-московської історії порядком часу (хронологічно)«.

В сьому поділі (як що взагалі допустити зручним з національно-політичного погляду зеднання в однім початковім курсі української й московської історії) перш за все впадає в око вилучення київського періоду нашої історії й уміщення його при кінці. Сама авторка передбачала здивовання від такого поділу й тому у своїй передмові зауважила: »Проти цього (поділу) можна сказати хіба, що так не робиться, але по суті навряд чи можна що закинути: історія Київщини своїм змістом так відділяється від історії України взагалі й від історії Москвищини, що її справді можна розглядати цілком окремо, містячи чи туди, чи слюди, дивлючись по потребі. Коли ж кому мій порядок здається непридатним, — його легко можна змінити: треба тільки представити поділи з яких складається книжка«. — Аргументи, як бачимо, дуже слабкі, а вже з погляду практичного вжитку в школі й геть не витримують серіозної критики; тому то велима шкода, що шановна авторка зробила такий експеримент, сама не бувши певна, як се видко з її передмови, що се вийде ділу на користь.

Інакше стоїть із вилученням Слобожанщини в окремий (і перший розділ). Тут справді по суті не можна нічого закинути, але виконано поділ змісту так, що виникає сумнів: чи-ж варто було починати з частини, щоб потім перейти до цілого, — залишаючи з початку багато неясного, а потім не раз повторюючись, коли найпростійше було би розкласти матеріял по звичайній схемі: говорити про початки історичного життя на цілій нашій території, про »Київський період« — оттут уже можна згадати й про тодішню долю сучасної Слобожанщини, як терену старої української колонізації на південний схід, — а далі, коли дійде мова до пол. XVII століття, доби нового й остаточного заселення Слобожанщини нашим народом, тоді то й слід зупинитись на її заселенню, житті, побуті й культурі докладніше й зі спеціальною увагою.

При теперішньому поділі матеріялу в книзі, він виглядає розкладеним чисто механічно й для практичного вжитку напевно робитиме труднощі. А вже останній § 15 розділу про Київську Русь: „Єдність древньої Руси“ внесе напевно баламутство в поняття учнів, бо він по верху й по тону суперечить із тим, що сказано в тому ж розділі, §§ 1—2, про ріжниці племен давньої Руси.

Тепер що до самого викладу. Загалом він дуже добрий, ясний, доступний; факти повибираю найбільш яскраві й переказано дуже живо й цікаво. Добре засовано складні питання соціальної еволюції й культурного розвитку. Не зовсім вдатно тільки переказано про злуку України з Москвою в 1654 році; виходить неясно, чи се був союз, чи спілка, чи просто підданство. Не зовсім зручно і навіть із помилками

зложені останній — хронологічний розділ; з сих помилок нотуємо хобач такі: Андрусовське перемиря позначене 1666-м замість 1667 року; імператор Олександер І „вмішався в війну з Францією“ не 1812 року, а швидше на кілька років; університет у Харкові засновано в 1804, а не в 1801 році, як стоїть у книзі, і т. д. Певна річ, що в підручнику таких недоглядів бути не повинно.

В мові, взагалі гарній, трапляються (і то не раз) русизми, вжиті без усякої потреби, бо такі слова як „вредний“, „повинуватися“, „впрочим“, „усилившися“, „скотина“ і т. п. — можна любісінько замінити широ-народніми словами, які вживаються й у самій Слобожанщині. Се — провіна редакторів:

В такій формі, як тепер, книжка Єфименкової ледви чи надається до науки в народній школі. Але відповідно змінена (що до розкладу матеріалу) і красще зредагована що-до мови, вона безперечно буде дуже цінним придбанням нашої шкільної літератури.

Видано її дуже гарно і чепурно: гарний формат, великий і виразний друк, елегантська обортка.

Д. Дорошенко.

Герасимович Іван. Життя й відноси на Радянській Україні. Бібліотека „Українського Слова“ ч. 14, Берлін, 1922. Ст. 104, м. 8°.

Леонтович Вол. Спомини утікача. Бібліотека „Українського Слова“, ч. 13. Берлін, 1922. Ст. 154, м. 8°.

Українці — народ лінівий на спомини. Наша мемуаристика — найбідійша на світі. А тимчасом спомини є незвичайно цінним матеріалом для історика. Вони не тільки проливають світло на деякі темні моменти минулого, не тільки доповнюють факти й відомості, подавані іншими документами; — вони часто дають ключ до зрозуміння сих документів і актів, вводять у ту лябораторію, з якої виходили сі акти, відкривають нам нераз скріті пружини тих чи інших подій і починань, знайомлять із тим середовищем, в якім сі події й починання відбувалися. Писані очевидцями або учасниками, вони оживляють минуле, відоме нам із сухих офіційльних джерел, дозволяють нам глибше увійти в колишнє життя, відчути його живчик, побачити його, яким було воно справді. Навіть сторонні, навіть однобічні спомини все ж являються для історика живим свідоцтвом минулого, що дає змогу красше зrozуміти його з усіма його суперечностями. Часто спомини дають незвичайно цінний матеріал для пізнання не лише важливих подій і фактів, а й для зображення звичайного, буденного життя, яке часто промовчується в документах, а яке тим цікавіше для дослідника. А в нас спеціально були моменти, що тільки спомини могли розяснити їх нам —

так мало або й зовсім ніяких не маемо для них документів. Українське життя в колишній Росії текло під землею, концентрувалося в ріжких тайних гуртках і товариствах. І оскільки заховала нам від нього якісь матеріали поліційна рука в тайних архівах, остільки ми щось і знаємо. Та поліційні донесення часто-густо — свідомо чи несвідомо — брехливі й поперекручувані, матеріял добутий при ревізіях та слідствах неповний — і без споминів самих учасників, без їх переписки дослідник часто безрадний. А часом і поліційні та судові архіви нічого не перевховали — от тоді й роби, що знаєш! Знаєш, що щось було, а що саме, які розміри й форми прибрало, — нічого не відомо. Що можемо скласти докладніше, наприклад, про українське масонство, українські визвольні змагання в початках мин. століття, крім констатування самих фактів на основі неясних натяків у офіційльних джерелах! Архів колишнього З-го відділу царської канцелярії приніс нам у останнім часі багато матеріалу для познайомлення з Кирило-Методіївським брацтвом, але скільки ще зосталося прогалин та неясностей, які могли б нам вияснити тільки самі учасники. На жаль, сього вони не зробили.

Так само й наш народницький рух 60-х років, радикально-соціалістичний кінця 70 і початку 80-х і т. д. в великій мірі покриті темрявою невідомості.

З цього боку, як завидуеш, бувало, Москялям із їх усякими „Русскими Старинами“, „Русскими Архивами“, „Историческими Вѣстниками“, „Голосами Минувшаго“, „Вылым“, то що, не кажучи про окремі видавництва. Правда, наша „Київська Старина“ багатенько заховала для потомства, але все ж чимало цікавих сторінок зосталося без висвітлення й досі, дещо може й на віки!

Та коли давнійше були часи, що люди могли страхатися писати спомини або бути в них надто щирими й отвертими, то тепер єї часи минули. Тож так хотілосяб, щоб усі, хто брав ту чи іншу участь у сучасних великих подіях, або бодай переживав їх тільки, не лінувалисяб списати свої вражіння й згадки *pro futuro*. А чайже є що спи-сувати, е, про що згадувати.

І знов, коли покликані до того не зроблять сього, то упять цілій ряд фактів може пропасті без сліду для історії, ціла низка подій зостанеться без освітлення, або матиме освітлення однобічне, вороже. Правда, український рух останніх літ надто широкі прибрали розміри, щоб пам'ять про нього загула безслідно. Не ми, то чужі люди писатимуть про нього, не в нас, то у ворогів заховаються документи. Але про наші інтереси, наші потреби, нашу науку хто подбає, як не ми самі? Не спускаймося отже на те, що головніші факти у всіх передочима, що найшли вони свій вияв у надто вимовних актах і докумен-

тах та відбилися в краю і в цілім світі голосною луною. Не тішмося сим, бо нема чим тішитися. Во де наші архіви? Хиба мало наших документів у руках чужинців, котрі мають інтерес у тім, щоб їх знищити або приховати? А скільки вже й знищено! Вольшевики, добровольці, Поляки, Румуни й своїж таки люди — хто не палив і не нищив наших сучасних архівів і документів?... Лініві й необачні, ми не подбали завчасу, поки мали силу й гроші, про те, щоб заснувати десь у певному місці за кордоном свій Раперсвіль і, забезпечивши його на довгі літа, складати там що важніші акти й документи нашого державного й національного життя. І от не один документ пропав на віки й без споминів учасників може пропасті для історика й сама подія, що мала в тім документі свій вираз.

І знов, погляньмо на сусідів, от хочби на Москалів. Скільки всіх дорогоцінних для будучого історика останньої революції знайдіків у виді споминів, збірок усіякого рода документів і актів видають вони й у своїй совітській Росії й особливо за кордоном! Проти наших — просто океан! І от з цього погляду не можна не привідти заходів рухливого берлінського видавництва »Українське Слово«, яке вже видало пару книжок мемуарного характеру. В другій книжці нашого журнала вже були відмічені спомини д. В. Андрієвського про 1917 рік. Тепер можемо принотувати дві інші книжки, що до певної міри є продовженням сих споминів, оповідаючи про дальший хід подій на Україні — головно про большевицьке панування. Особливо цікава книжка д. Герасимовича, який більше-менше докладно й систематично оповідає про життя й відносини на так званій радянській Україні. Оповідач спокійно й більше-менше обективно, о скільки взагалі може бути обективною жива людина, що любить свій край і бачить усе те лихо, яке чинять їому окупанти. Що за цікаві теми порушує автор, видко вже з самих наголовків окремих розділів його книжки. Ось вони: Надії на большевизм (серед Українців під час денікінського); передболяшевицька українізація; (большевицька) провокація і терор; слідство в справі одеської різни; переслідування Наддніпрянців; розстріли; похід проти укр. кооперації і економ. інституцій; шкільництво на Україні; укр. православна церква; вибори в совітському царстві; земельне питання; причина голоду на Україні; промисел; нова економічна політика; постороння поміч совітській владі; експорт українства; більшевицька мораль; настрої; чужий гіпноз чи власна орієнтація.

І сі наголовки не рекламові. Книжка д. Герасимовича дійсно річева й дає нам майже всесторонню картину підсовітського побуту на Україні, розкриваючи ту правду життя, якої даремно шукатимеш у офіційльних документах. Автор сам пережив на своїй власній шкірі всі

приемности совітського раю на Україні й на власні очі бачив і спостерігав ті відносини, про які розповідає. Тому його книжка дуже цінна для майбутнього дослідника, цінніша тим більше, що автор — як Галичанин — міг бути швидше упереджений на користь большевиків, ніж навпаки. І коли самовидаць-Галичанин (на щастя є іх більше!) з жахом малює ті оргії московських червоних імперіалістів, які вони виправляють під маскою »української незалежної радянської республіки«, то щож можуть сказати всі ті нечисленні безпосередні жертви московського режиму на Україні?

Книжку д. Герасимовича варто прочитати всім, хто хоче пізнати правдиві відносини на Великій Україні, особливо всім тим, що в добрій вірі покладаються на всякі побрехеньки совітських агентів. Вона може бути дуже доброю противотрутою на сі платні панегірики.

»Спомини« д. Вол. Леонтовича, відомого нашого письменника й діяча, теж дуже цікаві, хоч і не дають того заокругленого образу, що книжка д. Герасимовича. Але в них ми знаходимо пребагато подробиць буденого життя, які будуть цікаві для дослідника. Автор стикався і з денікінцями й з большевиками, знайомить із відношенням і тих і других до українства і однаково суворо осуджує й чорних і червоних єдинонеділімців. Його спомини не в одному доповнюють і розвивають оповідання д. Герасимовича і з цього погляду є дуже гарним pendant до його книжки, тим більше, що писані дійсно з правдивим літературним хистом, живо й цікаво, полішаючи на душі незадерте вражіння.

Требаб побажати, щоб таких книжок було у нас як найбільше!

Вол. Дорошенко.

Нові книжки.

(Просимо авторів і видавців надсилати книжки для зазначування в сій рубриці).

Витяги з документів, які в оригіналах хороняться в Головному Військово-Історичному Музею - Архіві. Каліш, 1922. Ст. 50, 16°.

Збірник мат. природ. лікар. секції Наук. Тов. ім. Шевченка. Т. XXI. Під редакцією д-ра Волод. Левицького. У Львові, 1922. Ст. 140, 8°. Зміст: 1) В. Кучер, Теорія згладності. От. 1—64. — 2) В. Левицький, До теорії еволюнта. Ст. 65—76. — 3) Н. Садовський, Діядя як споріднена трансформація. Ст. 77—123. — 4) П. В. Данкфорт і Н. С. Садовський, Про виріб срібних зеркал. Ст. 124—134. — 5) Р. Цегельський, Про досліди др. Ір. Паранкевич над елементарним квантам електричності і над фотофороезою. Ст. 135—140. —

Збірник мат. природ. лікар. секції Наук. Тов. ім. Шевченка. Т. XXII. У Львові, 1922. Ст. 356, 8°. Зміст: Мик. Мельник, Українська номенклатура висших ростин.

А. Крилівський. Пальмове Гілля. Екзотичні поезії. Частина 3-тя (1917—1920). Вид. Т-ва „Час“. Київ, 1922, ст. VIII + 231 + (1), 8°.

В. Левинський. Етика і соціалізм. (Видав. „Нова Україна“). Прага, 1922. Ст. 36, 8°.

Тарас Шевченко. Історичні поеми. Пояснив Дмитро Николишин. Друге, доповнене видання. (Загальна книго збірня, ч. 1). Коломия, 1921. Ст. 148, мал. 8°.

Др. Станислав Людкевич. Загальні основи музики. (Теорія

музики). [Загальна книго збірня, ч. 9]. Коломия, 1921. Ст. 136, мал. 8°.

Дмитро Николишин. Новорічна Казка. Сценічна поема. (Дрібна книго збірня, ч. 1.). Коломия, 1922. Ст. 16, мал. 8°.

Свята Служба Божа. Св. отця нашого Іоана Золотоустого мовою українською. На українську мову з грецької переклав проф. Іван Огієнко. Частина перша. Текст. Ст. 96, мал. 8°. — Частина друга. Пояснення до тексту. Ст. 80, мал. 8°. Львів, 1922.

Перша книжечка до читання для українських дітей. Накладом Видавництва шкільних книжок. Львів, 1922. Ст. 96, 8°.

Початок. Граматика до науки читання й письма. Складав Спиридон Черкасенко. Видання 4-те, виправлене. (Укр. Видавничє Тов. Земля). Віден, 1922. Ст. 56, 8°.

Спиридон Черкасенко. Рідна школа. Читанка друга. Видання четверте. (Укр. Видавничє Товариство Земля). Віден, 1922. Ст. 148, 8°.

С. Черкасенко. Короткий курс правопису з додатком самостійного писання. (Укр. Видавничє Тов. Земля). Віден, 1922. Частина I. Ст. 32, 8°. Частина II. Ст. 44, 8°.

Віночок. Діточі книжечки. Бібліотека місячника „Промінь“. Чернівці, 1922. Збірка 1. Ст. 16, 16°. — Збірка 2. Ст. 16, 16°.

Ольга Кобилянська. З приводу 35-тих роковин літературної праці. (Бібліотека Проміння. Ч. 1). Чернівці, 1922. Ст. 16, вел. 8°.

Надіслані журнали:

Книжка. Вістник українського книжкового руху. Станиславів, 1922. Кн. 4—7.

Промінь. Місячник. Чернівці, 1922. Ч. 1—8.

КНИГАРНЯ

НАУКОВОГО ТОВДРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

у Львові, Ринок, ч. 10,
має на складі всі підручники для народних,
середніх і вищих шкіл.

Купуйте видання „Червоної Калини“!

Адреса: Львів, Марка, 20.

Накладом „Червоної Калини“ вийшов з друку
підручний календарик (з календарем від 1 вересня 1922 до 31 грудня 1923.).

САМОХОТНИК

Ціна Мп. 200.—, з пересилкою Мп. 230.—.

Купуйте видання „Червоної Калини“!

Адреса: Львів, Марка, 20.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

„СВІТЛО“

місячник присвячений справам національного
- - - - - ю суспільного виховання. - - - - -

Виходить у Львові квартальними випусками.

Цілорічна передплата виносить Мп. 1.400.—

Адреса адміністрації: Львів, Ринок, 10, I. п.

Читайте і поширяйте: „Січові Вісти“.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

місячник літератури, науки й суспільного життя,

виходить у 1922 р. книжками в обємі б аркушів друку і містить
орігінальну й перекладну белетристику — повісті, оповідання,
драми, поезії, статі з української історії, літератури, суспільної
економії й інших царин знання: огляди літератури, науки й су-
спільно - політичного життя, критику й бібліографію.

Видає: Українська Видавнича Спілка.

Начальний редактор: Др. Дмитро Донцов.

До редакційного Комітету входять:

М. Галущинський, В. Гнатюк, В. Дорошенко, Ю. Павликівський, І. Рановський, В. Целевич.

За редакцію відповідає: Володимир Гнатюк.

Доси зголосили своє співробітництво: Д. Антонович, О. Бабій, С. Балей, Б. Барвінський, О. Барвінський, В. Бирчац, Я. Біленький, Л. Білецький, М. Возняк, М. Вороний, М. Гехтер, С. Гнідій, М. Голубець, Я. Гординський, К. Гриневичева, О. Грицай, С. Дністрянська, С. Дністрянський, Д. Дорошенко, М. Залізняк, Б. Загайкевич, В. Залозецький, П. Зайців, І. Зілинський, О. Кобилянська, П. Ковжун, О. Колесса, Ф. Колесса, В. О'Конор-Вілінська, Ів. Копач, М. Кордуба, В. Королів-Старий, Уляна Кравченко, І. Кревецький, Ів. Кріпякевич, Р. Купчинський, З. Кузеля, В. Кучер, Х. Лебідь-Юрчик, В. Леон-тович, Б. Лепкий, І. Липиц, Ю. Липа, Таїс Бельмен-Липовецька, К. Лоський, О. Лотоцький, М. Луцкевич, О. Луцький, С. Людкевич, О. Маковей, І. Огієнко, Ю. Опільський, В. Павлусевич, І. Панкевич, В. Пачовський, Е. Перфецький, Марійка Підгірянка, К. Поліщук, В. Прокопович, В. Радзикевич, С. Русова, В. Садовський, В. Самійленко, В. Сальський, І. Свенціцький, В. Сімович, С. Сірополко, В. Січинський, П. Стах, В. Стефанік, М. Струтинський, П. Теняко, О. Турянський, Ф. Федорців, Р. Цегельський, Марко Черемшина, П. Чижевський, Е. Чикаленко, М. Чубатий, П. Холодний, Ю. Шкрумеляк, Г. Юртик.

Редакція й адміністрація у Львові міститься на разі
при вул. Чарнецького ч. 24.

Всякі письма, рукописи, книжки й передплату висилати туди ж
на адресу **Вол. Гнатюка.**

Ціна книжки 1.000 Мп., з рекомендованою пересилкою **Мп. 1.100.** Пів-
річні й цілорічні передплатники вирівнюють ріжницю.

В Чехо-Словаччині одна книжка **Кор. 13**, (замовляти на адресу: Василь
Паліїв, Ужгород, Берчені, 24).

В Німеччині (замовляти: Лев Шепарович, Берлін, Charlottenburg, Berg-
lenerstr. 80 а, Grth. IV).

В Австрії (замовляти: Олександер Стрижак, Віденсь XIII/3, Breiten-
seerstr. 29/7).

На Буковині одна книжка **28 левів** (замовляти: „Укр. Вид. Спілка“,
Чернівці, Фабрична 2 а).

Генеральний заступник на Злучені Державі Америки: Stephan Nawrotšky,
181 Grand str, Jersey City, N. Y.

Кonto в Земельнім Банку Гіпотечнім у Львові.

Всякі грошеві претенсії журналу до передплатників платні й заскар-
жувають у Львові. — Доки хто не повідомить адміністрації виразно окремим
письмом, що перестає передплачувати журнал, доти відповідає за всі вислані
йому книжки.